
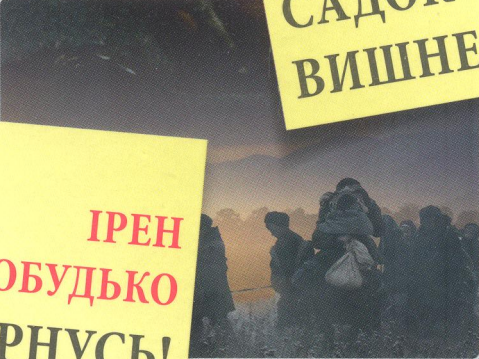

**ІРЕН
РОЗДОБУДЬКО
КІНО НА
ПАПЕРІ**

**ІРЕН
РОЗДОБУДЬКО,
ОЛЕСЬ САНІН
САДОК
ВИШНЕВИЙ...**

**ІРЕН
РОЗДОБУДЬКО
Я ПОВЕРНУСЬ!**

Mondelēz
International

Коронація

Слова

НОРА • ДРУК

**Ірен РОЗДОБУДЬКО
Олесь САНІН**

КІНО НА ПАПЕРІ

Збірка

**Київ
НОРА-ДРУК
2016**

Роздобудько Ірен, Санін Олесь

Р64 **Кіно на папері.** Збірка. – К.: Нора-Друк, 2016. – 288 с.

ISBN 978-966-8659-64-5.

Кіно створюється на папері. І ці «папери» мусять бути такими, аби прочитавши їх, режисер зрозумів: це саме те, про що він хотів говорити зі світом! Кінодраматургія – не спосіб самореалізації, а досить чітка наука зі своїми законами. Які вони? Як зробити, аби ваш сценарій продюсери прочитали в першу чергу?.. Про це – перша частина книжки.

В другій частині збірки – літературний синопсис сценарію «Садок вишневий...», котрий був написаний в 2008 році і зі значними змінами став стрічкою «Поводир» режисера Олесь Саніна у 2013 році.

«Я повернусь!» – сценарій, створений для відомого режисера і актора Ахтема Сейтаблаєва задовго до анексії Криму. В ньому – епічна історія кримськотатарської дівчини від 1930-х до середини 80-х років. Героїня, всупереч випробуванням долі, все життя мріяла повернутися до рідного Криму. І повернулась. Адже те, про що мрієш – збувається, якщо ти вмієш за це боротися.

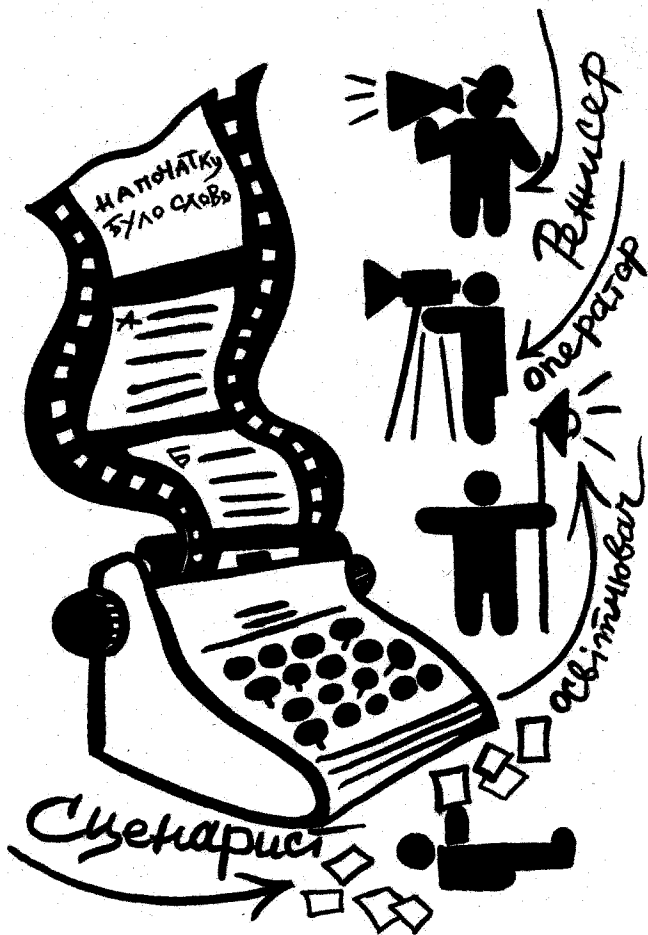
ББК 84У

Ілюстрації Світлани Фесенко.

Ірен РОЗДОБУДЬКО

КІНО НА ПАПЕРІ

Навчально-публіцистичні нотатки

КІНОДРАМАТУРГ – ПРОФЕСІЯ ЧИ ХОБІ?

«...В першому акті почніть інтригу. В другому сплетіть інтригу так, щоби до середини третього акту передбачити розв'язку було неможливо. Завжди обманюйте очікування! Наслідком цього буде те, що все, що відбувається, не співпадатиме з очікуванням. І дасть роботу розуму глядачів».

Лопе де Вега

Як гадаєте, хто є найпершою людиною в кінопроцесі?

Продюсер?

Режисер?

Актор?

А найостаннішою?..

Відповідь на запитання одна – сценарист!

Адже все починається з вигаданої ним історії, яку він викладає на папері. І яка всім має сподобатися – продюсеру, режисеру, акторам.

І яку потім (коли сподобалась і прийнята до роботи!) критикують всі – від редактора чи продюсера до тітоньки, котра варить обіди на знімальному майданчику.

Однак краще почуватися «найостаннішим». Це допомагає не втрачати контроль над собою і тим, що пишеш.

І не впадати марно в амбіції.

Дійсно, історія майбутньої стрічки попервах виходить з-під пера (клавіатури) «писаки-писайла», але...

І це велике і важливе «АЛЕ» для розуміння своєї місії в цій роботі. В кінцевому результаті фільм належить режисеру. Адже глядачі ніколи не кажуть: «Фільм Тоніно Гуери». Вони скажуть: «Фільм Федеріко Фелліні».

Як писав в моєму улюбленому романі «Сага» Тоніно Бенквіста: «Всі мріють про режисерів та акторів. Про сценариста ж не мріє ніхто!».

Тому що кіно – режисерське мистецтво. Сценарій – лише поштовх. А от яким цей поштовх буде, звісно, залежить від професіоналізму сценариста. А яким вийде кіно – від режисера.

Отже, сценарист – це професія.

Але частіше за все буває так. Людина, не позбавлена хисту до писання, подивиться якийсь серіал, в якому: а) герої борються за своє кохання, б) дитина «видає заміж маму» або шукає дружину для батька, в) дві суперниці (чи дві сестри) здобувають кохання одного чоловіка, г) «цигане шумною толпою по Бессарабии кочують», д) «попелюшка» завойовує столицю і виходить заміж за мільонера...

І що там іще?

«Менти», «олігархи», «амнезовані» або невиліковно хворі, котрі мають щасливе одужання...

Подивиться і замислиться: якщо хтось заробляє на цьому гроші – то чому не я? Як каже досвід, це – найперша мотивація до сценарної праці.

Тому і стрибають по екранах клоновані серіальні образи. А професія перетворюється на хобі.

Попри це, кінодраматургія – наука, з досить чіткими правилами і законами, які слід знати. На

більшості світових кіномайданчиків поруч зі священним стільцем режисера стоїть і стілець кінодраматурга. І це жодним чином не впливає на режисерські амбіції, а лише допомагає в роботі.

Адже сценарист знає те, що він закладав у свій твір і краще тримає в голові чітку структуру майбутньої стрічки.

Отже, якщо візуалізація написаного на папері – режисерське мистецтво, то написання сценарію – наука, яку з часів Аристотеля, Шекспіра чи Лопе де Вега ніхто не відміняв.

Ці правила чинні й досі.

КІНО ПОЧИНАЄТЬСЯ НА ПАПЕРІ

Поки ти сидиш сам-один над чистим аркушем – саме на цьому етапі все ж таки стаєш найголовнішою людиною в кінопроцесі!

І цим можна амбітно потішитись.

Хоча недовго: доки аркуш залишається чистим.

А щойно починаєш писати перше речення, постає безліч запитань: з чого почати, як продовжити і що з усього того можна донести до фіналу.

Насправді ці питання не виникатимуть, якщо спочатку замислитись над менш романтичними.

Скажімо, з уявлення про ваш майбутній кіношедевр, як про... шафу.

Звичайну трюарусну шафу з «поличками». Ці «полички» можна називати по-різному: зав'язка-кульмінація-розв'язка. Або: експозиція-розвиток-фінал. Адже будь-яка історія з чогось починається, чимось продовжується і має своє логічне завершення. Власне, як людське життя.

Звісно, розповіді про нього можна, починаючи і з «кінця», перемежуючи екскурсами в минуле, оздоблюючи спогадами чи побічними лініями. Але якщо при цьому не дотримуватися певного «кістяка», така розповідь мало кого зацікавить і буде схожа на нав'язливе патякання випадкового перехожого, котрий, вчепившись у гудзик вашого пальта, тримає увагу лише цим жестом – і нічим більше.

Отже, що є найголовнішим, коли ви сідаєте писати сценарій?

Тема? Ідея? Герої? Сюжет? А, може... гонорар?

Найчіткішу відповідь дає відомий американський актор і теоретик сценарної майстерності Річард Уолтер: «Головне в сценарії — це:

- 1) структура,
- 2) структура,
- 3) структура...».

Правда ж, звучить дещо нудно?

Можна зневажливо зауважити: а як же політ фантазії, захопливий сюжет, непересічні герої?!

Уявіть собі: без чіткої структурованості кінематографічного твору навіть найцікавіший сюжет падає, як табуретка на двох ніжках, ідея розмивається, наче акварельна фарба під дощем, а герої взагалі опиняються в ситуації потопельників в розбурханому морі, яких не врятує жоден «політ фантазії»!

Вигадати карколомний сюжет – недостатньо для того, щоби на його основі написати добрий сценарій! Варто вміти «розікласти його по полицях».

Це, часом, досить складно усвідомити людям «творчим». Складно і... нудно. Оскільки «драматургія», як наука, пропонує їм вивчити основи... шахової партії замість «вільного польоту», яким вони звикли вважати творчість.

Між тим, ВСІ ФІЛЬМИ В СВОЇЙ ОСНОВІ МАЮТЬ ОДНАКОВУ СТРУКТУРУ!

СТРУКТУРА ПОБУДОВИ КІНОСЮЖЕТУ

Чи ви помічали, що будь-яка історія – чи то вигадана для кіновиробництва чи та, що переказує вам біля під'їзду охоча до розмов сусідка – завжди має в собі три компоненти:

початок, розвиток і закінчення?

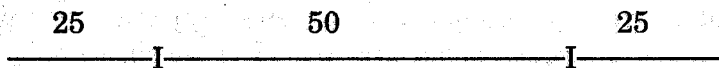
Це ті три «кита», на яких тримається будь-яка розповідь і будь-яка історія. Надто ж та, що створюється «для кіно». І відома поетична формула про те, що «гармонію не можна перевірити алгеброю», тут не працює!

Виявляється, не тільки можна, але й – треба.

Уявімо, що історія, котру ви хочете розповісти глядачеві, від початку і до завершення – дорівнює ста відсоткам цілісної оповіді.

Із цих ста відсотків – 25 складова першої частини, 50 – іде на «розвиток» і ще 25 – на фінал.

Графічно це виглядає так:

Кожна з цих трьох частин має своє навантаження і виконує свою місію.

Перша частина – «зав'язка» дає всю необхідну інформацію для розвитку сюжету. Це – гарантований гачок для глядача. Вона характеризує все: місце, час дії, жанр твору, головну інтригу, поводження героїв. І робить це максимально динамічно, по висхідній, аби заволодіти увагою глядача з перших кадрів.

Друга частина – «оповідна». Кажучи просто: якщо в першій частині глядач мусить з'ясувати «про що кіно», то в другій розвивається історія під рубрикою «що і як відбувається».

Наприклад, якщо в першій частині ми заявляємо **ПОДІЮ**, то в другій починаємо максимально розвивати її, застосовуючи всі необхідні для цього структурні повороти і каталізатори. **ПОДІЯ** перетікає в **ДІЮ**. Іншими словами, герой починає діяти: вирішує проблему. Дія героя просуває сюжет. Аж до останньої – третьої частини.

Третя частина – кульмінаційна – «розв'язка». У добре зробленому кіно кульмінація, як правило, співпадає з фіналом: герой вирішує проблему!

ПОВОРОТНІ ПУНКТИ

Триєдність дії – не єдина умова добре вибудованого сценарію. Кожна з таких частин має безліч маленьких «хитрощів», які рухають сюжет.

І якщо з «зав'язкою» все більш-менш зрозуміло, то подальший розвиток історії (котрий, як ми пам'ятаємо, становить 50 відсотків від всієї розповіді) мусить складатися з «поворотних пунктів» – причім, доволі різних за своїм навантаженням. І, до речі, за кількістю.

До прикладу, в односерійному комедійному фільмі, такому як, скажімо, стрічка Леоніда Гайдая «Діамантова рука», поворотних пунктів набагато менше, ніж в «Титаніку» Стівена Спілберга. До того ж, в монументальному «Титаніку», на відміну від «Діамантової руки», «точок неповернення» набагато більше, ніж одна.

Але це не має значення для розуміння загальної структури!

Тому наведемо спрощену схему лінійного сюжету, яка «працює» і у блокбастерах, і в маленьких «мувіках».

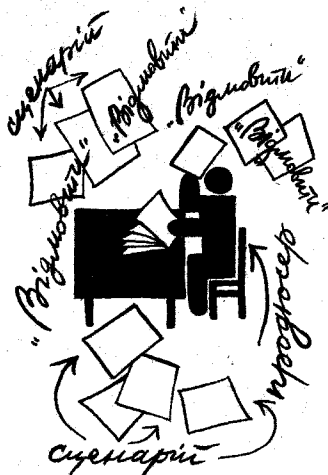
1. ЕКСПОЗИЦІЯ («ЗАВ'ЯЗКА»)

«Перша частина сюжету художнього твору, в якій стисло подається ситуація, що логічно випереджає зав'язку, представляє час і місце події (дії), мовби експонує обставини, в яких діятимуть персонажі, допомагає глибше зрозуміти характер, причини колізії і конфлікту, які рухають сюжет твору. Від прологу експозиція відрізняється більш органічним включенням в основну дію».

Так пояснює значення цього терміну «Словник літературознавчих термінів».

Власне, так воно і є в кінодраматургічному творі.

З експозиції, яка триває від 2 до 5 (максимум) хвилин на екрані глядач мусить одразу зрозуміти: чи сподобається йому кіно в цілому, про що воно і що саме в цьому фільмі змусить його не тільки подивитися стрічку до кінця, але й стати її безпосереднім учасником.

Експозиція задає тон усьому фільмові. Будується на окресленні ПОДІЇ, за якою спостерігатиме глядач протягом наступної години.

Приклад. Фільм «Діамантова рука» (реж. Гайдай). В експозиції ми бачимо простого радянського робітника Семена Семеновича, якого родина (дружина і двоє дітей) проводить в круїз на пароплаві. Перед нашими очима проходить візуальний ряд – святкова атмосфера, море, пароплав, характер героя і його стосунки з родиною; розуміємо ми і те, яка подія має відбутися в житті пересічного громадянина – ударника праці. Дізнаємося про основні риси його характеру, що в подальшому матимуть неабиякий вплив на розвиток ситуації.

1. АЛЬТЕРНАТИВА (або – перший поворотний пункт)

«Поворотний пункт» можна ще назвати «ною ситуацією» – це та подія, яка змушує «розкритися» сюжет, вивести його на власне історію.

Приклад. «Діамантова рука»: на цей самий пароплав сідає злодій з метою взяти на борт у Стамбулі контрабандні діаманти.

2. ЗМІНА ПЛАНІВ (або – другий поворотний пункт)

Несподіванка, що ставить героїв у нові умови.

Приклад. «Діамантова рука»: головний герой випадково міняється місцями зі злодієм. Діаманти опиняються у нього.

3. УСКЛАДНЕННЯ СИТУАЦІЇ (або – підвищення ставок)

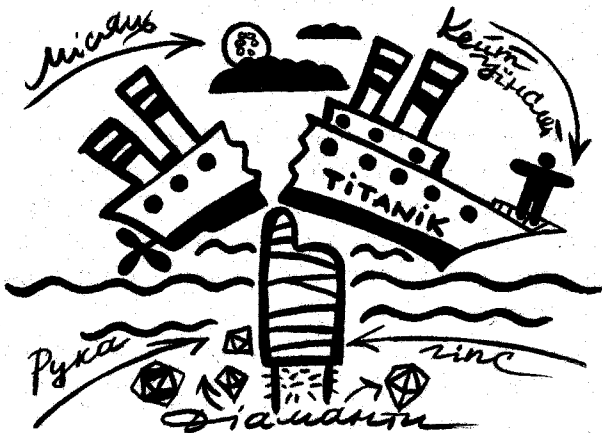
Нові колізії і непорозуміння, що впливають на розвиток подій.

Приклад. «Діамантова рука»: добропорядний громадянин Семен Семенович, ставши на шлях «приватного детектива», потрапляє в абсурдні та небезпечні ситуації, що провокують на непритаманні йому вчинки, а головне – розсварюють з оточенням і коханою дружиною.

4. ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ

Подія, після якої досягти мети герою стає ще складніше або – неможливо. Ця точка – «маленька смерть» в розвитку сюжету, спад, після якого має відбутися злам всієї історії і та нова висхідна лінія, котра приведе до фіналу. Після цього пункту герой починає діяти активніше.

Приклад. «Діамантова рука»: Семена Семеновича залишає дружина, він прокидається в порожній квартирі.

5. ФІНАЛ

Вирішення проблеми.

Сідаючи писати кінофільм, автор мусить знати, до чого доведе свого персонажа.

Тому над фіналом слід замислитись... від самого початку роботи.

І в цьому є сенс, адже вся історія дійсно увінчується фіналом і запам'ятовується, як...

Згадаймо, славнозвісного Штірліца: «люди краще запам'ятовують те, що сказано наприкінці»...

Власне, як назвати «поворотні пункти» – це питання термінології.

Важливо аби ці пункти були і рухали сюжет в неочікуваному і цікавому напрямку. Інакше на автора фільму чекає найнеприємніше: тупіт ніг під час кіносеансу.

Аби цього не сталося, варто наголосити ще раз:

Поворотні пункти (події) завжди:

а) спонукають сюжет до нового, неочікуваного розвитку;

б) дозволяють по-новому оцінити ситуацію;

в) дають поштовх для розвитку сюжету в наступній частині фільму;

г) інтригують.

Отже, наведений вище структурний план дозволить «розікласти» історію, яку замислив автор, по «полицях» і не дати їй розтектися «мислю по древу».

Маючи таку добре збиту «шафу», можна впевнено братися до наповнення її «полиць» найкарколомнішими колізіями.

...Але перед тим, як узятися за це найголовніше – і, власне, найцікавіше! – слід звернути увагу на ще одне «не творче», але необхідне питання.

Без його вирішення – слід сказати відверто – жоден нинішній продюсер чи кіноредактор не візьметься читати сценарій.

Це питання – технології оформлення тексту...

Заради справедливості варто зауважити, що літературний сценарій до стрічки «Амаркорд», написаний рукою Тоніно Гуери читається, як повноцін-

ний літературний твір. Його оригінальну структуру для втілення на екрані «будував» не менш геніальний Федеріко Фелліні.

Але аби одразу написати геніально – треба бути або тим, або тим...

ТЕХНОЛОГІЯ ОФОРМЛЕННЯ

Сценарії надходять до кіностудій чи продакшнів або електронною поштою, або у вигляді друкованого тексту. Часом за тиждень на столі у редактора набирається від двадцяти до... (кінцеву цифру бажаних побачити своє ім'я в титрах можете уявити самі) таких «опусів».

Як гадаєте, який сценарій редактор чи продюсер почне читати в першу чергу?

Авжеж, той, що написаний:

а) його другом (братом, сестрою, сватом, тещею і т. п.),

б) професійним успішним і вже відомим сценаристом.

А якщо ви не маєте стосунку до жодної з цих категорій щасливців?

Тоді відповідь буде такою: той, що написаний «чисто».

І це мусить бути візуально очевидно.

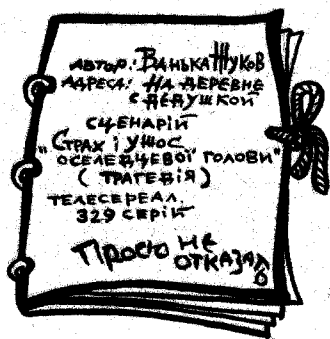
Жоден продюсер чи режисер не візьметься читати непрофесійно оформлений текст!

Навіть геніальний.

Тому питання правильного оформлення сценарію – принципове.

...Пам'ятаєте, чеховський Ваня Жуков відправив свій трагічний лист «на деревню дедушке»? На-

віть пам'ятаючи про необхідність відрекомендувати себе, багато початківців-авторів не вважає за потрібне написати на першому ж аркуші свого шедедру прості речі: ім'я, прізвище, адресу і контактний телефон.

Після цього треба подати відомості про твір: у центрі сторінки (двадцятим кеглем, напівжирним шрифтом).

Після прочитання назви продюсеру варто було б визначитися із жанром вашого фільму.

Отже жанр пишемо одразу під назвою – в круглих дужках.

І, не шкодуючи паперу, можна переходити на іншу сторінку, котра проінформує шановного продюсера про інші не менш важливі речі.

Вони можуть бути докладними або – супер-докладними.

Тут уже вибір за вами. Головне не «передати кути меду».

Підбиваючи підсумок перших двох сторінок, перелічимо, що з них має дізнатися продюсер:

- відомості про автора
- назва твору
- жанр твору
- тривалість твору
- головні герої твору із зазначенням віку і ще кількома цікавими характеристиками.

Можна додати кілька речень, в яких цікаво сформульована головна ідея твору – *анонс*.

Далі починається власне текст сценарію.

З чого?

У записі «сценарного полотна» є певний порядок:

1. СЦЕНА (номер сцени)

2. ЛОКАЦІЯ

Локація – місце і час події. Зазвичай, якщо дія відбувається на відкритому просторі, воно позначається трьома скороченими літерами НАТ. (натура) або ІНТ. (що означає, що дія відбувається в закритому приміщенні, тобто – «в інтер'єрі»). Наступне слово або словосполучення має надати більш конкретну інформацію про те, яка це «натура» – ліс, вулиця чи галявина перед будинком головного героя. Третім словом в цьому ж ланцюжку буде час дії – **ДЕНЬ, НІЧ.**

3. Імена героїв, задіяних у сцені.

4. Ремарка.

Ремарка – два-три (бажано – не більше) пояснювальних речення про те, що відбувається до того як герої відкрили рота для першої репліки або в яких умовах ведеться діалог.

Ремарка в кіно виконує «службову функцію» і служить для окреслення пересувань акторів. Це – короткий орієнтир для побудови мізансцени.

Секрет: що коротша ремарка, то краще читається сценарій.

5. Ім'я персонажа.

(Прим. Ім'я персонажа пишеться посередині сторінки великими літерами.)

6. Репліка персонажа.

Репліка пишеться з відступом від обох берегів аркуша.

(Прим. Це потрібно задля того аби режисер, актори, освітлювачі, звукоопертори – всі ті, хто повинен мати окремий примірник сценарію, могли зробити свої професійні зауваження на цих берегах – для зйомок.)

7. Коротка ремарка в середині репліки.

Пишеться в разі потреби, аби підкреслити дію героя під час промови.

(Прим. Приклади ремарок можуть бути різними – «плаче», «гатить кулаком по столу», «кричить», «шепоче» і т. д. і т. ін. Якщо ж дія виходить за межі такого короткого «пояснення» – її слід написати окремо).

ПРИКЛАД ЗАПISУ

1. СЦЕНА 1

2. INT. ХАТА ДІДА І БАБИ. ДЕНЬ.

3. Дід, Баба, Курочка Ряба.

4. Дід дримає на лаві. Баба, позіхаючи, підходить до кошика, в якому спить Курочка Ряба. З подивом дістає з-під неї золоте яечко.

Роздивляється його на світло. Кидається до діда.

5. БАБА

6. (штовхає)

7. Вставай, ледащо! Поглянь лиш сюди!

ДІД

(перевертається на інший бік)

Ну що там іще? Пожежа? Потоп?

(позіхаючи)

Спечи краще коlobка...

Баба спересердя знову штурхає його.

Дід падає з лави. Чухає забитий бік.

Баба підсовує йому під ніс золоте яйце.

ДІД

(захоплено)

Ого!

БАБА

(уїдливо)

Ага!

І т. д.

Зауважимо: питання запису сценарію – суто технологічне.

Зауважимо: текст сценарію заведено писати шрифтом **Courier New**, розміром 12.

Зауважимо: **ЖОДЕН ПРОДЮСЕР НЕ ЧИТАТИМЕ «БРУДНОГО» ТЕКСТУ!**

Як додаток

Кілька «золотих правил» від Вільяма Мартела
(адаптовані)

1. Тільки не натюрморти!

В ремарках не надавайтеся до розлогих змалювань інтер'єру. Дизайн все одно робитимуть художники. Завдання сценариста написати гарні діалоги та дії героїв.

Буде задосить написати: «Салон авто Олени».

2. Дайте деталь!

Іноді одна-дві деталі змалюють характер персонажа краще, ніж тисяча слів.

«Салон авто Олени. На задньому сидінні спить біла болонка».

«Салон авто Олени. На задньому сидінні – ноутбук».

3. Ховайте розлогі змалювання!

Змалювання можна приховати за дією. «Салон авто Олени. Олена, намагаючись завести мотор, ламає ніготь і помічає, що це ключ від авто її чоловіка». Сконцентрувавшись на Олені, редактору вже не так нудно читати приховані змалювання дій, котрі глибше характеризують її.

4. Економне письмо

Варто писати так, аби в одному реченні одночасно змалювати й інтер'єр, і героя, і його дію (див. пункт 3).

5. Фільтруйте слова!

Переписуйте сценарій доти, доки з п'яти слів не вийде одного.

6. Конкретний синонім

Знаходьте влучні замітники дієсловам аби не повторюватись.

7. Змальовуйте не місце – а почуття!

Місце дії облаштують художники, а почуття, які переживає герой в цьому місці – ваша парафія.

8. Літературні прийоми

Не захоплюйтесь! Всі метафори мусять працювати лише на сценарій, а не на вашу оригінальність

9. Правило чотирьох рядків

Жодна дія не мусить займати в сценарії більше чотирьох рядків!

10. Дробіть!

Задовгий монолог чи сцена розбиваються короткими репліками чи діями інших персонажів.

11. Персоналізуйте героя!

Змальовуючи героя, додайте йому цікаву рису. «Олена, фарбована білявка зі шрамом над лівою бровою».

12. Менше ком, більше крапок.

Вживайте енергійні короткі слова для змалювання дії, як факту.

13. Далі буде!

Закінчайте сторінку на найцікавішому місці.

14. Ріжте!

Безжально скорочуйте текст. Задовгі ремарки і нудні діалоги ніхто не читатиме.

ТРИ КРОКИ ДО ЗЛЕТУ

Вже можна писати?!

Ще трошки терпіння...

Адже, якщо «сценарист» – професія, що зазначена в дипломі, то перед тим, як стати до роботи над сценарієм, годилося б знати що таке:

- ідея;
- заявка;
- синопсис;
- поєпізодний план.

Це важливі кроки, які треба гідно здолати.

Адже сценарій починається з... формулювання головної ідеї (бажано – в одному реченні!) і двадцяти п'яти слів (!) *заявки*, прочитавши яку продюсер чи режисер зацікавиться майбутньою стрічкою.

А якщо зацікавиться, попросить написати *синопсис*, а вподобавши синопсис, схоче побачити поєпізодник.

Власне, якщо вам замовлять поєпізодник, це означатиме, що ви успішно здолали всі сходинки до написання власне сценарію.

Тепер – про все по порядку...

Крок 1

ГОЛОВНА ІДЕЯ...

...те, що глядач винесе з залу і – дасть Бог – пронесе крізь все життя. Зухвало? Так. Але якщо не вкладати в історію, котру ви хочете «розповісти світові» вищий сенс і протягом фільму не розкрити його суть – вважайте, ваша робота марна. Тому так важливо сформулювати і зрозуміти ідею.

Фільм не може бути «просто історією» з життя якоїсь людини — ця історія мусить привести до висновку, який ви в неї закладаєте.

«Добро перемагає зло», «Любов перемагає смерть», «Одне людське життя — не менша цінність, ніж життя людства», «Злочин веде до покарання» тощо.

Кожен добрий фільм має в своїй основі ось такі коротко сформульовані посили.

Зазвичай вони стосуються почуттів, емоцій. А вже на добре сформульовану «емоцію» нанизуються дія і все решта, що стосується візуалізації вашої ідеї.

Крок 2

ЗАЯВКА...

...лаконічно і максимально змістовно відповідає на запитання «Про що кіно?».

«Голлівудський стандарт» заявки — двадцять п'ять — тридцять слів. Недарма кажуть: стислість — сестра таланту. Ці кілька слів мають зацікавити, заінтригувати, приголомшити, довести, що ваш фільм буде захоплюючим з першого ж кадру.

Заявка розширює ідею до рівня коротко викладеного сюжету зі збереженням інтриги. Заявка — це натяк на те, що «далі буде цікавіше»!

Приклад заявки

«Повернувшись із закордонного навчання, син дізнається, що рідний дядько вбив його батька, зайнявши посаду останнього і... одружився з матір'ю. Жага помсти і відновлення справедливості призводить самого месника до низки злочинів, а зрештою – смерті...»

Примітка: Заявка не передбачає докладного змалювання сюжету, пишеться в довільній формі.

Крок 3

СИНОПСИС...

...коротке (бажано не більше 1–1,5 стор.) викладення історії. В ньому автор стисло і максимально цікаво переповідає сюжет, суть історії, її головну інтригу, окреслює головних діючих осіб, їхню взаємодію.

Синопис «розшифровує» заявку, розширює і пояснює її зміст.

Синопис – не переказ подій, що мають відбуватись у фільмі, а лишень короткий виклад суті історії. З вашого синопису продюсер має зрозуміти головний задум того, що відбуватиметься на екрані, побачити характер героя у розвитку.

Синопис має розкрити суть:

- героя і його взаємодії з іншими персонажами;
- ситуацій, які змушують героя діяти, змінюватися;
- мети, до якої прямуватиме герой;
- конфлікту з «антигероем», що включає в себе «загрозу» і спонукає до «протистояння».

Приклад синопсиса

«Данський принц Гамлет кілька років перебував на навчанні за кордоном. Повернувшись в рідний Ельсінор, він дізнається, що його батько помер. Його товариш переповідає йому, що по ночах по острову ходить привид, який обрисами скидається на померлого короля.

Гамлет вирішує зустрітися з привидом... і впізнає в ньому свого батька.

Привид батька переповідає Гамлету історію своєї смерті: його отруїв рідний брат, посів його трон і одружився з королевою-удовою (*ситуація*).

Відтоді Гамлет приймає рішення помститися дядькові за смерть батька і відновити справедливість (*мета*).

Для здійснення цього плану він вдає із себе божевільного і... (*протистояння*)».

...і так до самого фіналу, не забуваючи про обсяг: не більше 1,5 – 2 сторінок.

Примітка

У разі потреби (на прохання кінокомпанії) сценарист може написати літературний синопсис.

Він відрізняється від звичайного синопсиса тим, що за обсягом налічує 4 і більше сторінок (в залежності від кількості серій), а за змістом – вміщує більше емоцій, пояснень мотивації вчинків героїв, їхні портрети-характери. Це – маленький літературний твір, завдяки якому стає зрозумілою загальна атмосфера майбутнього фільму.

Приклад літературного синопсиса

«У дитинстві принц Гамлет, майбутній король Данії, був вразливою, слухняною дитиною. Його ку-

миром завжди був батько, котрий і наполіг на навчанні сина за кордоном. Виїжджаючи з рідного королевства, юний Гамлет не знав, що бачить батька востаннє...

Проминули роки.

Гамлет, який окрім знань, набув життєвого досвіду і подорослішав, повернувся до рідної домівки. Новини, які чекали на нього, виявилися невтішними: батько помер, а мати вийшла заміж за його рідного брата...».

Власне, правильно написана заявка і короткй, але зрозумілий синопсис можуть звільнити вас від написання і літературного синопсису, і розлогого *тритменту*.

Зазвичай і те, і те замовляється тоді, коли... вам хочуть відмовити. Або – випробувати ваші нерви і... працездатність.

Крок 4

ПОЕПІЗОДНИЙ ПЛАН...

...або – «поєпізодник» пишеться тоді, коли ваші заявка і синопсис узяті до роботи.

Кожен пункт поєпізодника відповідає на запитання: «Про що епізод?». Тобто, це короткий (на один абзац) виклад того, що відбувається в епізоді, хто бере в ньому участь, про що розмовляють або що роблять герої. У разі необхідності в пункті епізоду можна змалювати емоційний стан героїв, дати фразу з діалогу.

Власне, поепізодник – це основа майбутнього сценарію, його «кістяк».

Увага: епізод може складатися з кількох сцен!

Увага: поява кожного нового героя або нова локація – окрема сцена. Навіть якщо все це відбувається в рамках одного епізоду!

Приклад поепізодника

1. Ніч. Море. Панорама острова. Човен пристає до берега. З нього сходить принц Гамлет.

2. Принц Гамлет прямує до замка порожніми вулицями міста. За ним іде великий безпритульний пес...

3. Гамлет стукає у ворота замка. Представляється вартовому. Вартовий шанобливо впускає Гамлета на подвір'я.

4. Ранок. Гамлет прокидається в кімнаті свого дитинства. Розплющує очі. Бачить, що на ліжку сидить його мати і з любов'ю дивиться на нього. Після привітань, мати сповіщає синові про трагедію, що сталася з батьком (він помер від укусу змії в саду) і про зміни в своєму особистому житті (вона вийшла заміж за татового брата). Гамлет засмучується...

Виникає запитання: скільки епізодів має бути в сценарії. І відповідно: скільки сцен може вміщувати епізод?

Давайте подумаємо разом на прикладі першого пункту вищенаведеного «поєпізодника».

«Ніч, море, острів» – це перша сцена, яка подає «натуру» – місце дії.

«Берег. Човен пристає до берега» – інша локація, а отже – нова сцена.

«Принц Гамлет сходить з човна» – перша поява головного героя – нова сцена.

Всі ці сцени розповідають про один епізод з життя героя: його повернення на батьківщину.

Звісно, коли пересічний глядач дивиться фільм, він ніколи не замислюється, скільки в ньому сцен чи епізодів. Коли дивиться сценарист – магія мистецтва перетворюється для нього на... «математику» і сухий...

...хронометраж:

(примітка: цифри – досить умовні)

Сучасна «односерійка» або, як її називають «телевізійний «мувік» хвилин на 90 може складатися з 60–70 сцен.

Одна серія серіалу на 45 хвилин – 35–37 сцен.

Повнометражний односерійний фільм – 70–90 сцен.

Крок останній: СЦЕНАРІЙ?

Після того, як ви маєте добре складений поєпізодний план майбутнього фільму – беріться за написання сценарію.

І тут – стоп!

Звідси і починається те, чого ви так прагли!

Адже все записано «технологічно вірно» і мусить бути наповнене змістом, дією, візуалізацією, діалогами, характеристиками персонажів. І... душею.

Усім тим, що, зрештою, має назву «магія кіно» і вкладається у формулу **2С+2Д**:

Співчуття-Співпереживання плюс Дія-Діалог.

2С

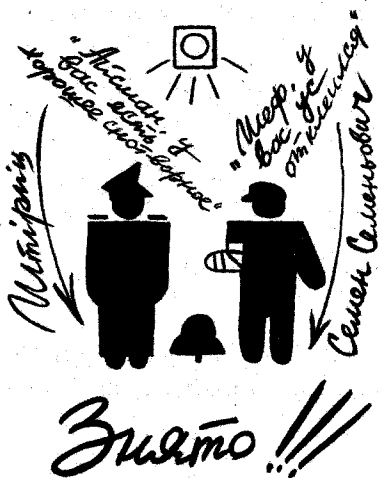
Що нас приваблює в кіно, крім сюжету, акторської гри, майстерності режисера і оператора? Що змушує думати, збуджує почуття або навіть спонукає до переосмислення власного життя? Що вражає?

Або так: як перевірити, чи добре це кіно чи... «ні про що»?

Досить просто: добре кіно спонукає до співчуття і співпереживання.

Це саме ті 2С, без яких фільм перетворюється на «мильну бульбашку» або жувальну гумку: мильна бульбашка лускає у повітрі, жуйку можна виплюнути.

І забути і про те, і про те...

Правило перше: глядач мусить перейнятися переживаннями героя і... змоделювати ситуацію «на себе». Коли глядач замислиться, як би він вчинив у тій чи тій ситуації – це вже половина успіху стрічки. Навіть якщо він, глядач, почне сперечатися з героєм, або – зневажати, насміхатися ба – навіть ненавидіти.

Все що завгодно, аби не лишатися байдужим!

Але як досягти подібного ефекту?

Добре кіно завжди звертається до підсвідомості глядача, виявляє його потаємні бажання і не обманює очікувань. Все це і змушує нас влізти в шкуру героя, плакати і сміятися разом із ним, бачити в ньому себе і констатувати: «Це кіно – про мене!».

Часом це – досить жорсткі і жорстокі прийоми. Але їх дозволяють собі лише добрі режисери і добрі кінодраматурги, які знають, що почуття в кіно слід ГПЕРБОЛІЗУВАТИ, інакше кажучи, балансувати на межі життя і смерті, ставити героя перед вибором. А ще – зробити з екранним героєм все те, чого глядачу не вистачає в житті.

І тоді, вважайте, він – ваш глядач – у вас в кишені!

Але аби це було дійсно так – спочатку приміряйте шкуру, яку ви підготували для героя – на себе! Адже співчуття і співпереживання в першу чергу musíte відчувати саме ви, сценарист.

Увага: глядач не дивитиметься кіно, якщо воно нічим не зачіпає його душі!

2Д

Головна помилка тих, хто починає писати сценарій – «літературщина». Адже кожному творцю-початківцю хочеться розписати і якомога докладніше змалювати внутрішній стан героя або всю красу чи неподобство ситуації, пояснити думки і прагнення героя, розлого і експресивно показати... власну майстерність володіння всіма літературними прийомами.

І тут – стоп!

Правило перше: кіно – будується за принципом «двох «д»: Діалог і Дія.

Решта, як кажуть, – «від лукавого»...

Це може видатися досить дивним, але сценарист – не письменник! А сценарій – не літературний твір. Роман чи повість – це річ закінчена і самодостатня, вона готова до «споживання», щойно книжка виходить друком. А сценарій лише «сировина», яку ще треба втілити на екрані. Тому, хоч би як сумно це виглядало на перший погляд, сценарист мусить задушити в собі письменника.

Однак, це не лише сумно, а й... цікаво. Адже, уявіть собі: сценарист мусить написати гарний, професійний твір, який при цьому не є літературою! І зробити це так, аби кожен, хто читатиме сценарій, «бачив» його в своїй уяві, як уже відзняту стрічку.

Саме тому в сценарії не варто користуватися розлогими метафорами-порівняннями чи розтягувати на шість абзаців змалювання того чи того явища. Це притаманно лише художньому твору. А кіно – мистецтво візуалізації дії, яка мусить бути записана лаконічно і – дієво. Отже...

ДІЯ

Зробимо кілька вправ.

1. Спробуйте перекласти мовою кіно речення «Сонце пекло неймовірно».

Інакше кажучи – як показати спеку?

- а) люди стоять в черзі за мінералкою
- б) обтирають хусточкою обличчя
- в) ховаються в тінь
- г) діти купаються у фонтанах
- д) все що завгодно, що стосується ДІІ...

2. А як показати емоцію – «Він неймовірно розгнівався»?

- а) герой стукає кулаком по столу

- б) герой рве листа, який щойно читав
- в) хапається за серце
- г) тупотить ногами
- д) все, що завгодно, що...

Якщо дія відбувається під дощем, не обов'язково змальовувати всі нюанси стихії, в сценарії досить написати два слова «пішов дощ». Навіть вистачить одного слова «злива»...

Можна досить яскраво змалювати і спеку, і дощ, і гнів, застосовуючи всі відомі літературні «тропи» рядків на сорок. Але будьте певні, – в сценарії ніхто не схоче читати більше двох-трьох речень.

Увага: безжально викреслюємо те, що стосується літератури!

Увага: хоч би скільки ви змальовували внутрішній стан героя, показати емоцію – це робота АКТОРА.

Увага: візуалізація дії, постановка мізансцени – царина РЕЖИСЕРА.

Увага: освітлення, звук – зроблять ті професіонали, які мають відповідні професії.

Тож не відбирайте «хліб» ні у тих, ні у тих.

Ваше завдання: показати дію і підкріпити її гарними діалогами.

Співуточа - Співнарежництво

Дія - діалог

ДІАЛОГ

Це друге сакраментальне «д» сценарію. Адже всі сценарії побудовані на діалогах.

Але кінематографічний діалог – мистецтво особливе.

Не завадить процитувати відомого американського сценариста і теоретика сценарного мистецтва Роберта Маккі: «Сенс кінематографічного діалогу полягає в тому, що в грецькому класичному театрі було відоме як «стихоміфія» – швидкий обмін репліками. Довгі репліки несумісні з естетикою кінематографу. Діалог, що розписаний на цілу сторінку, потребує аби камера протягом хвилини утримувала обличчя героя. Простежте за секундною стрілкою – і ви зрозумієте, що хвилина – це довго!».

Отже, хвилина «діалогу» перетворює розмову героїв на монологи. І якщо ви цього не планували, а промова персонажа не несе жодного змістовного навантаження, то ваше кіно перетворюється на збіговисько «балакучих голів»...

Що варто знати про діалог?

1. Діалог в кіно – засіб розкриття характеру

В фільмі «Біле сонце пустелі» (реж. В. Мотиль, 1970 р.), на допомогу головному герою приходять такий собі блукаючий месник у виконанні актора Спартака Мішуліна. На всі репліки героя, чому він опинився саме тут і саме зараз, коротко відповідає: «Стріляли...». Це чи не єдине слово, яке він вимовляє. В цьому «стріляли» – весь характер: залізний спокій, витримка, гіркота (у нього своя трагічна історія), здатність прийти на допомогу, сміливість і деяка кумедність. Уявіть собі, якби він почав пояснювати свій вчинок протягом однієї хвилини: ані образу, ані характеру!

У цьому контексті хочеться навести кілька прикладів.

1.

«...Ранок. Вірджинія спускається сходами до зали. Її чоловік Леонард читає студентські роботи...

ЛЕОНАРД
Як спала?

ВІРДЖИНІЯ
Як завжди...

ЛЕОНАРД
Голова?

ВІРДЖИНІЯ
Ні. Не болить.

ЛЕОНАРД
Ти снідала?
(винувато)
Це не моя примха – так велів лікар...

ВІРДЖИНІЯ
Я вигадала перший рядок, Леонард...

ЛЕОНАРД
Працюй.

Вірджинія йде геть...».

(«The Hours». Реж. Стівен Долдрі, сценарій – Девід Хейер)

- а) в яких стосунках перебувають герої?
- б) чи є між ними конфлікт і – який?
- в) які почуття вони продемонстрували у цих коротких репліках?

2.

«СЦЕНА

ІНТ. ТОВАРНИЙ ВАГОН. НІЧ

Іван, Пітер

ІВАН

Звідки тебе чорти принесли на мою голову?

Що це за ім'я таке – Пітер? Петро, чи що?

А що це в тебе за вимова? Як говориш?!

Ти що – *нетутошній*?

ПІТЕР

Я з Америки. Мій тато...

(плаче)

ІВАН

(суворо)

Не рюмсай! Діло кажи.

ПІТЕР

Ми їхали до Москви.

Тата вбили... Я втік...

ІВАН

Холера ясна! Тато, певно, тут працював,
на ЦИХ?..

ПІТЕР

Він будував трактори.

ІВАН

До Москви – навіщо?

ПІТЕР

Зірки подивитися...

(уриває сам себе. Рішуче)

До... до Гарі... Гарє... Гарета Джонса...

(притискає книжку)

Тато наказав... в разі чого... знайти Гарета
Джонса...

Передати...

ІВАН

Ум-гу... Все зрозуміло. А тепер слухай мене уважно, хлопе.

Про цього Джонса свого – забудь.

Про тата – мовчи.

І не патякай – у тебе акцент.

Отже, повертатися назад тобі не можна. Впіймають.

ПІТЕР

Хто? Команчі?

ІВАН

Які ще «команчі»? Не верзи дурниць...

Поки що лягаймо тут. Далі видно буде.

Лягай, лягай. І не дери очі на мене.

Я – калиб.

ПІТЕР

Калиб?

ІВАН

Тьху! Не повторюй за мною.

Калиб – «сліпий». А звать мене Іван.

Все. Досить. Не нюняй.

Спи. Тобі сили знадобляться.

А про минуле – забудь.

Тепер його для тебе немає...».

(сценарій «Садок вишневий...»)

- а) якого віку герої?
- б) якого походження?
- в) яка дія (приблизно) відбулася до цієї розмови?
- г) чи передбачає діалог двох героїв подальший розвиток подій?

А як вам таке?

«СЦЕНА
НАТ. ВУЛИЦЯ. ДЕНЬ
Бім, Бом

БІМ
Доброго дня, Боме!

БОМ
Вітаю, Біме!

БІМ
Як справи, Боме?

БОМ
Добре, Біме. А у тебе як?

БІМ
Дякую, теж добре, Боме!
А як поживає твоя дружина?

БОМ
Дякую, добре. А як твоя поживає?

БІМ
Дякую, добре...».

Чи можна хоча б пофантазувати з приводу характерів цих двох персонажів?

Яку інформацію надає цей діалог?

Чи рухає сюжет?

Висновок:

а) для того аби створити добрий образ, характер, атмосферу стосунків – не обов'язково вкладати в уста персонажів розлогі тексти.

б) добрий діалог завжди несе змістовне навантаження, емоційну напруженість, інтригує.

2. Діалог – рухає сюжет, розкриває передісторію або передує наступній сцені

З наведеного вище невеличкого діалогу з фільму «The Hours», можна зробити кілька висновків:

1) Вірджинія (Ніколь Кідман це показала на рівні емоції) – людина зі складною і хворою психікою і непростим характером. Вона – інтроверт, погано спить, її дратує увага чоловіка до її стану, її мучить написання книжки і т. ін.

2) чоловік Вірджинії, Леонард трохи нав'язливо піклується про її здоров'я, любить і розуміє дружину, для якої написання книжки надзвичайно важлива справа. Але їхні стосунки напружені.

З усіх цих спостережень (на основі коротких реплік), глядач може передбачити, а простіше кажучи – чекати, що буде далі: з самою Вірджинією, з написанням її книжки, в сімейних стосунках тощо.

Є ще кілька правил, які варто пам'ятати при написанні діалогів:

а) ставтесь до реплік економно. Звернімося до того ж Маккі: «...краща порада при написанні кінематографічних діалогів – ПРОМОВЧАТИ там, де можна висловити ідею візуально».

Невеличкий приклад з фільму «The Hours».

Донька забігає допомогти матері підготуватися до вечірки. З порогу вона навіть не вітається, не пояснює, чому запізнилася, а одразу йде в наступ: «Знаю, знаю, ти будеш сердитися...». І далі – замість того аби виправдовуватися, – питає: «Чим допомогти? Стільці?!». Так, в поганому сценарії вона б могла розлого пояснити, де була і чому затрималася. Навзаєм вислухала б від матері щось у відповідь. А насправді, обидві змарнували б 5 чи 7 хвилин дорогоцінного екранного часу.

За короткою реплікою одразу пішла дія: донька почала розставляти стільці довкола столу. Здається – дрібниця? Але як вона працює і на динаміку, і на характери та розкриття взаємних стосунків обох героїнь! Що залишається в підтексті і на рівні емоцій, які чудово показали актори? Мати нервувалась, що донька не прийшла вчасно – донька чудово розуміє свою провину і одразу згладжує її дією. В результаті глядач бачить теплі стосунки і взаєморозуміння між двома персонажами. І все це – протягом кількох секунд!

б) що менше пояснень в розмові – то зрозуміліший сенс сказаного.

Власне, це вже приклад «з життя», який «працює» і в кіно. Кілька максимально точних реплік в кінематографічній мові запроста можуть пояснити суть п'ятого постулату Евкліда. Варто лиш уміти знайти потрібні і влучні слова!

в) «краще один раз побачити, ніж сто разів почути!». Максимально візуалізуйте те, про що хочете сказати!

г) в реальному житті не буває задовгих розмов, якщо ця «розмова» не є доповіддю на науковій конференції.

д) персоналізуйте героїв! Пам'ятайте: мова слюсаря-сантехніка буде відрізнятися від мови професора славістики.

3. Діалог не копіює дійсність

Чи дослухалися ви до того, як люди розмовляють у реальному житті? Скажімо, в черзі, в маршрутці, на вулиці? Чи багато інформації ви можете отримати, слухаючи досить спонтанні репліки, думки, котрі перестрибують з одного на інше? В реальному житті люди розмовляють, не дбаючи про час. Ще б пак! Їх же не знімають на кіноплівку!

«Кіношна» ж розмова відрізняється від звичайної тим, що в ній навіть нібито спонтанні та випадкові репліки здаються такими лиш на перший погляд. Насправді кожен написаний рядок діалогу мусить нести своє змістове навантаження, мати свою мету і працювати на персонажа або на розвиток сюжету. Розмова «ні про що» може бути лише в... маршруті!

Кожна розмова в кіносценарії – ретельно вивірена, бажано – із застосуванням повної форми слів. Навіть більше – сценарист мусить думати і про порядок розстановки цих слів в діалозі. Аби не створювати мовних конструкцій, які складно вимовляти акторам.

4. Економія в діалозі

Працюючи над кожної реплікою, не варто забувати про те, що вона впливає на розвиток сюжету, на особливість характеру чи додає новий штрих до нього. А написавши таку репліку, спробувати... переписати на коротшу. Тобто, обміркувати оригінальність, емність, змістовність кожного слова. Кіно – мистецтво економне. На обліку – кожна хвилина.

Річард Уолтер наводить блискучий приклад такої економії. Скористаємося ним.

У фільмі «Втеча з Алькатраса» (реж. Дон Сігел) в'язничний психолог питає у героя: «Яким було ваше дитинство?». Герой відповідає: «Коротким».

У цій репліці – все життя...

А ось славнозвісний, майже анекдотичний приклад, який підтверджує сказане вище. Запитання: «Як ваше здоров'я?». Відповідь: «Не дочекаєтесь!».

5. Діалог не передбачає повторів

Повтори – одна з найбільш розповсюджених хвороб сценаристів.

Адже часом дотепну думку кортить повторити в різних інтерпретаціях аби якнайкраще націлити на неї глядача. Насправді повтор того, про що вже було сказано, розмиває і спрощує ідею. А глядач відчуває себе... дурнем, якому одне й те саме втовкмачують, немов нерозумній дитині! Жодна цінна думка не пропаде, якщо вона чітка, яскрава, лаконічна і дотепна.

Кожен новий діалог – нова пелюстка Троянди Світу.

6. Діалог і ритм

Діалоги творяться для того, щоб актори їх виго-лошували.

Тому «кіношний» діалог мусить відрізнятись від «літературного» або почутого в реальному житті. В ньому мусить бути ритм. У кожного персонажа він свій.

Особливості слуху глядача полягають у тому, що він чує загальний ефект від сказаного героями. Якщо певний ритм в їхній мові відсутній, слух глядача «відключається».

Порада: написавши діалог, – прочитайте його вголос!

7. Діалог і професія

Зазвичай герої, що ведуть діалог, мають якісь професії, фахові знання.

Це також відбивається на їхній розмові, додає їй глибини, а глядачеві – нової інформації. Помилка багатьох сценаріїв полягає в тому, що сценаристи не використовують цих можливостей – і герої виглядають «безробітними», а образи – мовби вирізані з одного шматка картону. Не бійтеся додати кілька професійних «цікавинок» в розмові.

Або децицію специфічного «жаргону», притаманного персонажам.

– Яку припайку ви використовуєте? Срібло не можна паяти лише оловом...

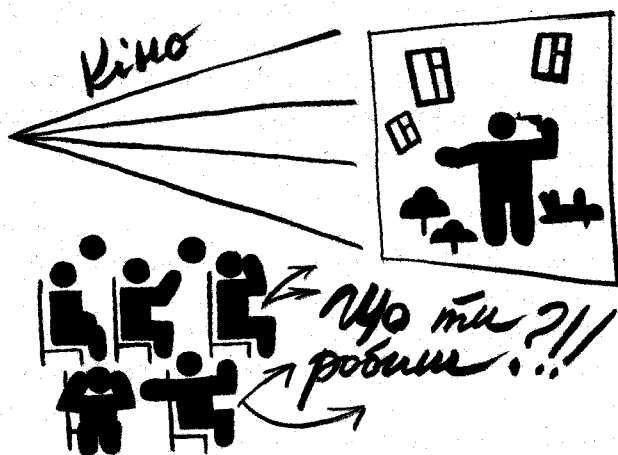
– Я використовую припайку власної рецептури!

– Тобто?!

– В графітовому тиглі змішую вісімдесят шість відсотків латуні, десять з половиною відсотків срібла і п'ять з половиною відсотків олова. Тоді виходить ідеальна припайка!

Звичайний глядач може не зрозуміти до ладу суть розмови, але поважатиме героїв за те, що вони – професіонали. А людям завжди цікаво, як розмовляють професіонали.

Перевірте це на собі. Дослухайтеся до випадкових розмов. У дев'яности дев'яти відсотках зі ста, вас «зачеплять» ті репліки, що несуть в собі нові для вас знання.

Практика «Діалог і характер» (самостійна робота)

Спробуйте написати діалог за такими завданнями:

1. «У переповненій маршрутці випадково зустрілися двоє колишніх однокласників».
2. «Жінка підбирає на шосе пасажирів».
3. «Прибиральниця має сходовий майданчик. З квартири виходить мешканка цього будинку».

Ускладнімо завдання:

1. «В переповненій маршрутці випадково зустрілися двоє колишніх однокласників...

+ Іван – слюсар-сантехнік, Микола – професор медицини».

2. «Жінка підбирає на шосе пасажирів...

+ вона – елегантна бізнес-вумен, він – бомж».

3. «Прибиральниця має сходовий майданчик. З квартири виходить мешканка будинку...

+ Прибиральниця – колишня вчителька літератури, мешканка – торгує на ринку декоративними свинками».

А якщо так?

1. «В переповненій маршрутці випадково зустрілися двоє колишніх однокласників:

Іван – слюсар-сантехнік...

+ батько трьох дітей, підробляє каскадером в кіно,

Микола – професор медицини...

+ щойно вдруге розлучився, має молоду коханку-студентку, травмований на одне око, їде після відвідування перукарні...».

2. «Жінка підбирає на шосе пасажирів.

вона – елегантна бізнес-вумен...

+ щойно втратила фірму, їде продавати авто,
він – бомж...

+ відомий богемний художник, знає китайську мову, залишив майно дружині, розпочинає нове життя...».

3. «Прибиральниця має сходовий майданчик. З квартири виходить мешканка будинку.

Прибиральниця – колишня вчителька літератури...

+ що відсиділа п'ять років в колонії за випадкове вбивство директора школи,

мешканка – торгує на ринку декоративними свинками...

+ по вечорах співає в ансамблі ресторану, замість ноги має протез...».

А тепер проаналізуйте, які зміни відбулися з усіма діалогами, коли герої набули чіткіших характеристик! І наскільки об'ємнішими вони стали через додаткову інформацію!

І... наскільки простіше стало вигадати їхні репліки!

А тепер перевірте, чи не потрапили ви до пастки?

Суть її в тому, що початківець-сценарист застосує всі додаткові категорії характеру «напрямую». І тоді кожен із запропонованих героїв говоритиме довго й нудно, пояснюючи всі деталі додаткової характеристики.

Щоби уникнути подібних «лобових» прийомів, поговоримо ще про одну особливість «кіношних» діалогів – підтекст.

ПІДТЕКСТ

Здається, ми вже говорили про те, що за будь-якою реплікою, за будь-яким словом в кіно мусить стояти «другий план»: підтекст.

Власне, саме він і створює об'ємність образів, інтелектуалізує текст і... впливає на підсвідомість глядача.

Для того аби краще зрозуміти значення під-тексту, наведемо два приклади.

1.

НАТ. БЕРЕГ РІЧКИ. ДЕНЬ
Максим, Марина

По краю урвища мчить схарапуджений кінь, на якому сидить Марина. Максим кидається навперейми, хапає коня, щось шепоче йому на вухо. Кінь зупиняється над прірвою.

МАРИНА

Я вже з життям розпрощалася.

МАКСИМ

(бере коня під
вудечку, відводить
від урвища)

Вам ще довго жити, панночко.

МАРИНА

Як ви це зробили?

МАКСИМ

(хитро
посміхаючись)

А я кінську мову знаю.

МАРИНА

І що ж ви йому сказали?

МАКСИМ

Сказав, щоб не пустував. Щоби
слухався вас до кінця своїх днів!

МАРИНА

(сміється)

Дарма! Він у мене норавливий!
Нікого не слухає!

Максим дивиться коневі просто в очі.
Той покійно підходить до Максима, схиляє
голову. Максим щось шепоче йому на вухо,
гладить по гриві, поглядаючи на Марину.

МАРИНА

(схвильовано)

А тепер що сказали?

МАКСИМ

Сказав, аби...

(збентежено)

...шанував вас понад усе...

МАРИНА

А ще?

МАКСИМ

...щоб був вірним вам...

МАРИНА

Ще!!

МАКСИМ

...щоб любив... Понад усе...

МАРИНА

(гладить гриву
коня зі свого боку)

Тоді... Тоді перекажіть йому, що я його теж любитиму понад усе! Що кращого мені не треба! Що хоч і норовливий він - та мені лиш такий і потрібний!

Максим усміхається, «переказує» коневі на вушко слова хазяйки.

МАРИНА

(збентежено)

Він послухався?

МАКСИМ

Звичайно...

МАРИНА

(тихо)

А... А ви?

МАКСИМ

(весело)

Та хто ж вам, панночко, суперечити наважиться?

МАРИНА

(серйозно)

А якщо я попрошу вас залишитися?

МАКСИМ

(тихо)

Попросить...

2.

НАТ. БЕРЕГ РІЧКИ. ДЕНЬ

Іван, Олена

ОЛЕНА

Я тебе люблю, Іване!

ІВАН

І я тебе люблю, Олено!

ОЛЕНА

Ти – моє сонце, ти – моє небо!

ІВАН

Я клянуся бути тобі вірним усе життя!

ОЛЕНА

І я буду тобі вірна.
Залишайся зі мною!

...В першому і другому варіанті – «освідчення в коханні».

З підтекстом – і «без».

Підтекст завжди несе додаткову інформацію про героїв, утворює «нелобову» атмосферу і передбачає розвиток стосунків. Коли між героями все сказано, наступні сцени і наступний розвиток стосунків не видається цікавим.

Звісно, герой може сказати сакраментальну фразу всіх часів і народів: «Я тебе люблю» – і цим поставить крапку, яка зазвичай ставиться у фіналі.

Але якщо такий діалог і сам сюжет фільму передбачають подальший розвиток у стосунках, краще поміркувати над... аналогами цієї фрази аби дати героям можливість «подражнити глядача», дати йому змогу самому розібратися, як герої ставляться одне до одного, чи будуть вони разом, чи їхні шляхи розійдуться .

Підтекст завжди спрацьовує в тих випадках, коли кіно створюється, як діалог (інтерактив) з глядачем.

У доброму фільмі, зробленому з повагою до глядача, останній завжди розумніший за героїв.

Ви спостерігали таке явище, коли ми, глядачі, хочемо підказати героям, як їм діяти далі?

Ми це бачимо, ми це відчуваємо, ми, як діти в ляльковому театрі, хочемо вигукнути з темної зали: «Вовк тут, за кущами! Стережися!», а персонаж однаково чимчикує у небезпечний бік...

І що довше він не відчуває небезпеки – то активніше ми включаємося до гри!

Глядач може з перших кадрів зрозуміти, що герої – прекрасна пара. Але самі герої мусять про це дізнатися набагато пізніше, здолавши безліч різних перепон.

До речі, фразу «Я тебе люблю» можна передати багатьма іншими словами.

Якими?

Наведу приклади, які давали студенти, розкладаючи цей «лобовий» вислів на аналоги.

Отже вона, ця фраза, лунала так:

«На вулиці холодно. Одягни теплі шкарпетки!».

«Ти поїв?».

«Поспи. Посуд вимию сам»...

Роблячи таку вправу, ви зрозумієте, що аналоги-підтексти притаманні будь-якій найбанальнішій фразі. А грамотно використовуючи їх, зможете показати неоднозначність героїв, дати про них додаткову інформацію. Розкрити характер.

Отже, підтекст у діалогах працює на розвиток і розкриття характеру.

Тому і поговоримо про нього...

ХАРАКТЕР

Що ви маєте знати про свого Головного Героя, крім його імені та віку?

Ви мусите знати про нього ВСЕ! І що більше ви будете знати про нього, то живішим і цікавішим він виглядатиме і на папері, і на екрані.

Більш того – створений вами персонаж може вплинути і на розвиток сюжету, підказати вам найкращий хід – і саме тому, що ви, як його творець, дасте йому вичерпну характеристику. Образно кажучи – вдихнете в нього життя.

Тому так важить, перш ніж сісти за написання сценарію, усебічно дослідити характер персонажа.

А простіше кажучи – народити його! Почути його перший крик, побачити де і в якій родині він народився, дізнатися, хто його батьки і яке виховання він отримав, які моральні принципи і якості він має, які дитячі чи юнацькі трагедії пережив, яких набув комплексів. Чого він прагне і чого боїться.

Іноді (і така практика існує в багатьох світових школах кінематографії) для повного розуміння персонажа, сценаристам доводиться приміряти шкуру свого героя, докладно описуючи його біографію «від першої особи».

Оскільки автор має і таку практику, то наведу пару подібних прикладів, які стосуються розробки персонажів за мотивами комікса художника Ігоря Баранька «Максим Оса» для повнометражного пригодницького фільму «Максим Оса та Велика Ханум» (Примітки: сценарій був прийнятий і схвалений до фінансування на пітчінгу державної комісії в 2012 році. Подальша доля сценарію авторові невідома).

Передісторія персонажів в монологів від «першої особи»

МАКСИМ

Я, Максим, народився в 1583 році. Батьків своїх ніколи не знав.

Історію мого походження і щасливого спасіння почув зі слів свого духовного наставника пана Корнія Жало.

Отже, вона така.

Під час облоги турками нашого міста, розуміючи, що всі мешканці приречені на загибель, мої батьки поклали мене в дерев'яні ночви і... пустили рікою, маючи надію, що я виживу.

Так і сталося!

Біля стін монастиря мене «виловив» з води добрий чоловік, котрий став для мене другим батьком, а головне – духовним Учителем. Ще здалеку він помітив в річці ночви, над якими роїлися оси. Саме оси привернули його увагу до мого вкрай плачевного становища голосним дзижчанням. Виловивши голодне немовля з води, пан Корній помітив, що оси, обліпивши моє тіло з усіх боків, жодного разу мене не вжалили.

Це і прислужилося для надання мені прізвища – Оса.

Тоді Корнію було років під сорок, він був казак-характерником. У монастирі вчив здібних хлопчаків науки святого Спаса з метою виховати їх в давніх традиціях духовних і фізичних практик, щоб вони стали добрими воїнами.

В учні він відбирав не всіх, а лише тих, у кому вбачав потенціал.

Мені поталанило стати його учнем.

А вийшло це так.

Одного разу, коли мені було років зо п'ять, я зацікавився вугіллям, що жевріло у вогнищі і... взяв розпечену вуглинку до рук. Вона була гаряча і обпекла долоню, але я,

покрутивши жарину в руці, спокійнісінько вкинув її назад, до вогнища.

Цей випадок і визначив мою подальшу долю, став «знаменням» того, що я, за словами Корнія, маю «велику внутрішню силу». Він почав навчати мене усім примудроцям Спаса.

З тієї пори я завжди був поряд із ним. А коли мені виповнилося шістнадцять, Корній відвіз мене на Січ.

Разом із ним я пройшов великий шлях і набув досвіду справжнього воїна. Я удосконалював свої здібності козака-характерника.

Коли наше військо воювало на боці мальтійських лицарів на острові Мальта, мій учитель і наставник загинув. А я не зміг його врятувати!

Так, я знав, що для казака-характерника – найвища честь загинути в бою, і що мій Учитель «сам привернув свою долю», відчувши наближення старості. Але все одно, його загибель і те, що я не врятував його від турецької шаблі стали для мене чи не найбільчою трагедією всього життя.

Після смерті мого наставника Корнія, я посів у війську його місце і став одним з авторитетних радників кошового отамана.

Крім військової справи і психофізичних практик, завдяки моїм мандррам світами я знаю англійську, розмовляю французькою. Дні відносного затишшя між війнами я проводжу в монастирських бібліотеках, займаючись самоосвітою, як заповідав мій Учитель.

Читав праці Нострадамуса, Паскаля, можу цитувати Петрарку, ознайомився з творами сера Вільяма Шекспіра.

Все це навело мене на думку про вічні людські цінності і розчарувало в ідеях загарбництва.

Я став більше філософом, ніж воїном.

Мене приваблюють загадки і таємниці. Тому мене залучають до розкриття злочинів, які часом відбуваються і на Січі, і за її межами.

Я вмію знаходити воду, розмовляти з тваринами, повторюючи їхні звуки, розпізнавати зміни у природі і ще багато іншого...

Я дійсно маю надзвичайні здібності, котрі розвинув у мені мій Учитель. Можу передбачити хід військової операції. Мене поважають, але... побоюються.

І тому на Січі мене мають за децю свавільного дивака.

Я не ношу традиційного «оселедця» і користуюся піхвами, зробленими власторуч зі шкіри дикого вепра.

Я люблю усамітнення і свободу.

Тому побудував свій дім за межами Січі, на березі річки на... розлогому дереві.

Я люблю аскетизм, мій світ тісно пов'язаний зі світом природи, тварин і птахів.

Я маю «погляд оси» – можу бачити світ довкола себе багатовимірним.

А оси назавжди залишилися моїми друзями: вони з'являються біля мене, коли треба попередити про небезпеку, можуть накинутися на ворогів або вказати потрібний напрямок при бездоріжжі.

Як і всі козаки-характерники, я – душа і сумління війська. І, відверто кажучи, козацька старшина воліює триматися від мене на віддалі, адже останнім часом мені не все подобається в їхній поведінці – жага збагачення, пиятика, змовництво з ворогом, пихатість.

Тому вони викликають мене на Січ лише в екстрених випадках, коли трапляється щось надзвичайне.

Я сміливий, але не відчайдушний. Я вірю, що духовне життя – вічне.

Боюся одного: бути похованим «обличчям донизу», як зазвичай ховають козаків-характерників. Як поховали і мого Вчителя...

Вважаю це несправедливим. Адже я не відьмак, не чарівник. Просто я досяг досконалості в духовному і фізичному розвитку, котрі значно перевищують чесноти інших.

Мої закляті вороги – турки-бусурмани.

На те є вагома причина.

Років десять тому я потрапив у полон, звідки зміг втекти завдяки своїм «магічним» здібностям: я приспав зір варткових і пройшов повз них непоміченим.

Але в полоні мене жорстоко катували, від чого уся моя спина «розписана» канчуками.

Але найглибша духовна борозна на моїй душі – смерть коханої дівчини, що її турки закатували у мене на очах.

Переживши таке, тепер я намагаюся не закохуватися, аби більше ніколи не страждати від втрат.

Мою аскетичну самотність ділить зі мною джура Іванко. Я знайшов його в зруйнованому селищі і взяв у навчання.

Як колись і мій Учитель, я побачив у ньому справжнього воїна. Я вже багато що навчив свого джуру. Він має досить дивну і, як на мене, хибну звичку – озвучувати мої потаємні думки. Часом це дошкуляє мені. Надто, коли ці «потаємні думки» стосуються жіноцтва.

Є у мене і «слабке місце», про яке ніхто не знає: при всіх своїх здібностях, я можу видатися слабким перед людьми клану «заморочників». Характерники і заморочники багато сторіч ворогують між собою. Характерники мусять остерігатися цього відьомського племені, представники якого можуть бути як чоловіками, так і жінками...

ХЕЛЕНА

Я, Хелена, народилася в гаремі турецького султана Мурада від його наложниці слов'янського походження. І, як всі інші немовлята, була віднята в матері і віддана на виховання та навчання до «школи мамлючок-заморочниць». Керувала школою найсильніша заморочниця.

Мета такої школи – створити потужну жіночу шпигунську мережу, котра могла б руйнувати ворожі держави зсередини. Нас готували до заміжжя з за-

можними і знаними людьми, котрі мають вплив на політику своїх країн.

Моя мета – відкрити туркам прямий шлях на Січ, знешкодити свого заклятого ворога – Максима Осу, знищити знаний і заможний рід свого чоловіка, інтенданта Січі, князя Кричевського, послабити його вплив на армію.

Мої козири – магічні та фізичні навички, котрі мають всі «заморочниці»: блискавична реакція на будь-які дії супротивника, гострий розум, вміння битися всіма видами зброї, верхова їзда.

Звісно, ось уже багато років я ретельно приховую всі свої здібності.

Мій найголовніший козир – краса, показова набожність і аристократизм. У мене ніжна, люди кажуть – ангельська! – зовнішність. Я тендітна і лагідна, чудово співаю, граю на лютні, знаю мови, люблю поезію і напам'ять цитую катехизис.

На перший погляд я – боязка, сором'язлива, маю чудові манери, як справжня панна.

Але всередині я – вовчиця, яка не зупиниться ні перед чим!

Я мушу бути переможницею завжди й у всьому.

Єдина моя слабкість – страх перед своїми заклятими ворогами козаками-характерниками.

Я мрію знищити їх усіх!

І мені ці вдасться. Адже я вмію завжди залишатися поза підозрою.

Що про мене знає мій чоловік? О! Для нього у мене існує зовсім інша «легенда».

Вона така.

Я, Хелена, народилася в родині бідних князів, отримала добру освіту і рано залишилась сиротою.

З дванадцяти років виховувалася в монастирі.

Коли мені виповнилося сімнадцять, на церковній службі мене помітив один граф з Трансильванії і, щедро оплативши всі потреби нашого маленького монастиря, одружився зі мною і забрав у свою сутінкову країну.

Але він виявився безбожником і служителем самого сатани! П'ять років він знущався наді мною, сподіваючись долучити до своїх диявольських чорних мес. Я страждала і молилася про звільнення.

За допомогою свого вірного слуги Івана мені вдалося втекти.

Кілька місяців я нікала Карпатськими горами. І вважала, що навіть смерть на природі краще, ніж життя серед безбожників.

Втрачаючи останні сили, я знайшла таки жіночий монастир, який прихистив мене...

Власне, я справді потратила в цей монастир, але зовсім інакше, і саме з метою познайомитися з донькою місцевого князя пана Кричевського, Маринкою. Мені це вдалося. Ми стали кращими подругами. Як я і планувала, одного разу вона запросила мене в гості до маєтку свого батька...

З боку Кричевського це було кохання з першого погляду!

Ми одружилися і зажили у фортеці поблизу славного міста Вовкотин.

Мій чоловік цілком вірить у цю легенду і ні в чому мене не підозрює, поки я тишком-нишком псую весь крам, який він постачає на Січ і ретельно відстежую все, що відбувається у війську, аби бути корисною своєму господарю – турецькому султану Мураду...».

...Таке змалювання образів зовсім не означає, що вся ця інформація буде використана в сценарії. Вона лиш стане тим «внутрішнім багажем», який несе персонаж за своїми плечима. Якщо такий «багаж» існує, сценаристу буде легше час від часу діставати з цього уявного наплічника саме те, що потрібно, що додасть герою індивідуальності.

Але зміст цього «наплічника» має бути не хаотичним, а логічно вивіреном.

Аби персонажі мали залізобетонні мотивації до своїх дій.

Скажімо, у короля в уявному наплічнику лежатиме корона, державна печатка, скарби предків, у бідного м'єнестреля – старенька гітара і сувій з віршами.

І ось у чому секрет: якщо, за вашим задумом, король стане мандрівним музикантом, а м'єнестрель посяде трон короля – вміст їхніх «наплічників» не зміниться!

«Мандрівний король-музикант» буде прагнути одягти корону (в метафоричному сенсі), а «м'єнестреля-самозванця» буде тягти на волю: до народних гулянь і туристичних наметів.

Їхня мова, емоційність, мотивація вчинків, стосунки зі світом, ставлення до жінок, тварин, природи, багатства et cetera залежатиме від їхнього духовного «багажу», котрий ви, як автор, покладете в «наплічник»!

Звісно, такі докладі характеристики пишуться не завжди, але зазвичай характери персонажів розкладаються за трьома параметрами: фізіологія, психологія, соціологія.

Фізіологія:

Стать

Вік

Зріст

Зовнішність

Комплекція

Вади

Психологія:

Темперамент

Особиста мета

Невдачі

Ставлення до життя
Комплекси
Здібності
Людські якості
Рівень розвитку
Особисте життя

Соціологія:

Статус
Професія
Освіта
Сімейний стан
Суспільно-політичні погляди
Захоплення, хобі
Оточення
Рівень прибутків

Наведу кілька (скорочених) прикладів такої «розкладки» задіяних вище персонажів.

Максим

1. Фізіологія

стать – чоловіча

вік – 30 років

вага – 75 кг

зріст – вище середнього

колір волосся – брюнет

зовнішні особливості – шрам над лівою бровою

розум – гострий

манера говорити – коротко, часом – метафорично

поведінка – завжди намагається зберігати спокій і гідність, хоча всередині – запальний та імпульсивний.

2. Соціологія

статус – радник сотника, січовий «слідчий»
освіта – школа «характерників» при монастирі,
знає французьку, англійську та китайську мови
родина – сирота, не знає хто його батьки
події, що вплинули на формування характеру –
брав участь у військових експедиціях на морі та суші
з 16 років
релігія – язичник, що поважає християнство, про-
повідує науку «спаса».

3. Психологія

темперамент – флегматик
страхи – бути похованим «донизу обличчям»
залежність – ненавидить бути залежним від будь-
яких обставин, палить
ставлення до роботи – трудоголик, все доводить
до кінця
амбіції – бути кращим
моральні цінності – традиції і закони козаків-
«характерників»
ставлення до життя – філософське
любов – боїться кохання і жіночого впливу на
себе
антипатії – несправедливість, неосвіченість, забо-
бони.

Хелена

1. Фізіологія

стать – жіноча
вік – приховує, хоче виглядати на 25
вага – 50
зріст – 1,57
колір волосся – білявка

зовнішні особливості – тендітна, вдає з себе слабку, хворобливу
розум – гострий, але вона це ретельно приховує
манера говорити – зверхня
поведінка – лицемірно «залежна».

2. Соціологія

статус – княгиня, дружина Зенона
освіта – турецька «шпигунська» школа
професія – шпигунка
події, що вплинули на формування характеру – в дитинстві отруїла зведену сестру, була викрадена до турецького полону, де пройшла школу вбивць-шпигунів
релігія – змінюється в залежності від обставин, прихована мусульманка.

3. Психологія

Темперамент – холерик
Страх – бідність
Залежність – багатство, влада
Ставлення до роботи – зневажливе, якщо це не стосується професійної діяльності
амбіції – виконати завдання замовників
моральні цінності – жодних
ставлення до життя – як до гри
любов – не вірить
антипатії – миші.

Звісно, що кожен пункт цих параметрів може бути розвинений і доповнений.

Але варто зауважити: можна нафантазувати будь-які параметри, але вони «не спрацюють», якщо не проявляться в мові і вчинках персонажів!

Тобто кожен пункт цих параметрів має активно працювати на все, що стосується вашого героя.

Пригадаю один характерний випадок «з практики», який наявно довів: мова і поведінка людини залежить не лише від її соціального статусу, але й від зовнішнього вигляду!

У фільмі, до якого писала сценарій, головну роль мав грати актор N – чоловік спортивної статури, високий, з рельєфними м'язами, такий собі «бетмен». Але після кастингу режисер обрав на роль зовсім протилежний типаж – низького, лисуватого і досить кумедного актора Y – маленький «бійцівський півник».

У процесі внесення правок до сценарію, виявилось наступне: миршавий амбітний коротулька НЕ МОЖЕ говорити так, як здоровань, упевнений в своїй силі і красі!

Довелося «підрізати» всі репліки під його маленький зріст. А також... розширити під талант! Адже цей нижчий на зріст актор був безумовно талановитіший...

А для таких не шкода ще раз «взятися за перо»!

РОЗВИТОК ХАРАКТЕРУ

Якщо фільм має, як ми вже знаємо, зав'язку, розвиток історії і кінцевий результат, то аж ніяк не можна допустити аби ГЕРОЙ (його характер) в такій стрічці не розвивався, рухаючи сюжет. Адже ви мусите провести своїх персонажів від пункту А до пункту Я. Це обов'язкова умова.

Тому досліджуючи свого героя, варто замислитись над питаннями, які, можливо, вам не знадобляться в прямому тексті сценарію – але обов'язково «впливуть» у репліках, у манері поведінки, зрештою – впливатимуть на все, ЩО і ЯК він робить.

«Параметри» характеру можете визначати для себе самі, їх може бути багато і що їх більше, то об'ємнішим виглядатиме ваш герой.

Скажімо, якщо на початку розповіді – в пункті А – герой (назвемо його Н.) – переляканий, невпевнений у собі, визначите для себе – чому він такий?

Він виховувався в авторитарній родині? Мав фізичні чи душевні травми – які саме? Його цькували в школі чи на роботі? Його покинула кохана? Варіантів може бути безліч, але кожен з них по-своєму визначає манеру поведінки Н. на початку стрічки.

Герой Н. потрапляє в ситуацію, де йому треба бути сильним і рішучим. Подумайте: чи є у нього передумови для зміни невпевненості в собі на сміливість?

Можливо, попри всі невдачі, у нього був «героїчний приклад» або якась – бодай одна – перемога над супротивником чи над собою? Яка саме?

Надзвичайно важливими в розвиткові характеру є два критерії, які треба визначити одразу:

– мета героя (по життю і в контексті історії)

– «больова точка» або його «слабке місце».

Якщо невірно визначити ці критерії, герой залишиться штучним витвором вашої фантазії.

Отже, чого ваш герой бажає насправді?

Яку **МОТИВАЦІЮ** мають його вчинки? Які **БОЛЬОВІ ТОЧКИ** змушують робити помилки? Які **ТІНІ МИНУЛОГО** не дають спокою?

Віднайшовши все це, ви одразу піднімете (або опустите) героя на три сходинки!

В якісному сценарії всі ці питання розкриваються у підтексті і... частково лишаються поза кадром. Але і без розлогих пояснень глядач все чудово розуміє.

Приклади?

В «оскароносному» фільмі «Birdman» режисера і сценариста Алехандро Гонсалеса Іньярриту ми бачимо голлівудського кіноактора Рігана Томпсона (Майкл Кітон), який ставить виставу на Бродвеї і робить силу-силенну дивних вчинків.

Мучиться, виглядає недолугим, смішним, жорстким і брутальним в очах оточення. Поволі всі його творчі страждання яснішають і набувають трагікомічних рис, адже ми дізнаємося, що цей кіноактор багато років тому став популярним завдяки єдиній значущій ролі в своєму житті – ролі суперлюдини-птаха. І тепер мріє повернути свою колишню славу. Це лише перший шар – те, що «лежить на поверхні», те, що стосується сюжету – тобто того, що можна переказати, відповідаючи на сакраментальне запитання «про що кіно»?

Але найважливішим є інше. Другий шар в сюжеті: Томпсон насправді переймається питанням справжності свого таланту, зрештою – немарності всього життя, відданого лицедійству. Його «больова точка» полягає саме в пошуках відповіді на це запитання.

Повернення слави – важлива, але другорядна мета, а от страждання і сумніви героя з приводу свого призначення – першочергова мотивація. Тому розвиток характеру іде по висхідній – від епізоду до епізоду. І, зрештою, приводить героя на край підвіконня...

У жодному доброму фільмі ви не знайдете статичного героя – він **ЗМІНЮЄТЬСЯ**.

І ніколи не буксує в одній точці!

У просуванні вперед, йому, звісно, допомагають другорядні герої.

ХТО В ЧОВНІ

Добирати оточення свого героя теж не можна спонтанно.

Якщо в літературному творі припускається поява «випадкового перехожого» або змалювання ще кількох персонажів, які згодом волею автора можуть розтанути в повітрі, то за законами кінодраматургії кожен кіноперсонаж має відіграти свою роль і логічно завершити її.

Отже: випадкових героїв у сценарії не мусить бути. Якщо, звісно, вони не є масовкою, що зібралася на стадіоні.

Тому одразу варто визначитись: хто є хто і задля чого з'являється на екрані.

Секрет перший: якщо другорядний персонаж не рухає сюжет – сміливо прибирайте його!

Секрет другий: якщо другорядних героїв багато і всі вони виконують одну й ту саму функцію – об'єднайте їх в... одного.

Секрет третій: набирати «команду» в стрічку треба так само, як робив би це капітан судна: жодного зайвого. Інакше судно потоне!

Тому розміркуйте, хто в сценарії стане катализатором подій.

Головний герой?

Але чи стане цей герой дійсно головним, якщо поруч із ним не виникне якийсь «подразник», який змусить його діяти?

Функцію такого подразника зазвичай виконує ПРОТАГОНІСТ або «вертикальний характер», якого можна порівняти з... гетевським Мефістофелем.

Звісно, ніхто не збирається відбирати першість у доктора Фауста! Але саме Мефістофель є тим «вертикальним характером», без якого доктор залишився б сидіти за своїм запліюженим столом.

Крім протагоніста, у героя мусить бути і **АНТАГОНІСТ**: його ворог, суперник, той персонаж, з яким герой вступає в боротьбу, входить у протиріччя і є його повною протилежністю.

Як правило, антагоніст ні в чому не поступається головному герою. Аж до фіналу він може залишатися сильнішим, хитрішим і привабливішим. Одне слово – гідним суперником, аби краще підкреслити силу і правоту головного героя наприкінці.

Гарно виписані характери і мотивації цих двох персонажів призведуть до філігранної і досить цікавої «оркестровки» щодо інших діючих осіб.

Думайте про них просто:

– хто в команді головного героя?

– хто гратиме «на полі» антагоністичних сил?

І скільки їх має бути, аби розповісти історію, не обтяжуючи її зайвими персонажами?

Якщо уважно придивитися до будь-якого фільму, який вам подобається, ви одразу помітите, що на боці і першого, і другого діє не так уже й багато людей. Але якщо образи об'ємні, яскраві і ретельно виписані – складається ілюзія, що двом силам, які вступають в протиборство, допомагають цілі армії!

Секрет четвертий: другорядні персонажі не мусять «перекривати» характери головних – вони лише «оздоблюють» їх.

І... каталізують розвиток конфлікту.

КОНФЛІКТ

Що таке «конфлікт» для людини, не пов'язаної з кіно?

Сварка на кухні?

Скандал в маршрутці?

Непорозуміння між службовцем і роботодавцем?

Між чоловіком та жінкою?

А може це конфлікт між країнами або – політичними партіями?

Так, це все дійсно можна назвати конфліктами, але у... побутовому розумінні, в реальному житті.

Конфлікт у кіно має дещо інший акцент.

І тому потребує більш ретельного (і максимально простого) пояснення.

З усіх наведених прикладів, оберемо один.

«Чоловік свариться з жінкою».

Вони в чомусь звинувачують одне одного, все це відбувається на рівні діалогу з додаванням «міцних словечок» і т. ін.

Чи є це конфліктом?

З точки зору побуту: так.

З точки зору кіно: ні!

Чому?

Тому що в кіно кожна дія (в даному випадку – сварка) має свою ПРИЧИНУ.

І саме ця причина дії і є те, що називається конфліктом у кіно!

Таке пояснення здається досить простим, але без вірного розуміння того, що є конфліктом у кіно – немає фільму! Конфлікт у кіно – те, що передує розвиткові дії і – розкручує її далі.

Той самий приклад – «чоловік свариться з жінкою», але цього разу прояснімо ситуацію:

а) чоловік (або жінка) має коханку (коханця) і вирішив розлучитися

б) подружжя дізналося, що їхня донька вагітна...

в) чоловіка звільнили з роботи...

г) ... все, що завгодно, через що відбувається ця сварка...

У даному випадку власне сварка є ДІЄЮ, а її ПРИЧИНА – конфліктом, який рухатиме і розвиватиме сюжет далі.

Більш конкретний приклад: серіал «Breaking Bad» Вінса Гиллигана.

Герой серіалу Уолтер Уайт (актор Брайан Крестон) – невдаха.

Маючи неабиякий науковий потенціал, він працює вчителем хімії в школі, родина – в боргах, син – хворий на ДЦП, дружина чекає на другу дитину.

До цього ланцюжка причин додається і найголовніша: Уолтер дізнається, що у нього – рак і йому залишається жити не більше місяця.

Ця низка ПРИЧИН веде до розвитку подій: разом зі своїм учнем Джессі Пінкманом (актор Аарон Пол) починає виготовляти метамфетомин найвищого гатунку заради забезпечення майбутнього своєї родини – і з порядного сім'янина, доброго вчителя та досить закомплексованої людини перетворюється на хитрого, жорстокого злочинця.

Без цих зовнішніх і внутрішніх конфліктів (причин), що ведуть до дій, будь-яка «сварка» не матиме жодного підґрунтя для розвитку.

Ще один нюанс, на якому вирашується конфлікт: **БОРотьБА ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ.**

Добро-зло...

Лід-полум'я...

Скептик-романтик...

Хворий-здоровий...

Але для такої боротьби все ж таки мусить існувати якась причина. Тому повертаємось до сказаного вище: конфлікт – причина дії.

Конфлікт не виникає без мотивації.

Служняна дівчинка-відмінниця здійснює напад на сусідку...

Жорстокий мафіозі здається поліції...

Священик іде працювати стриптизером...

Чи виникають такі ситуації на порожньому місці? Навряд.

Звісно, всі ці колізії мають право на життя, якщо глядач розумітиме ЧЕРЕЗ ЩО персонажі наважались на нестандартні вчинки, що передувало їхнім діям, як розвивався характер на шляху до результату.

Герої наведених ситуацій мають пройти безліч проміжних стадій – по висхідній. Інакше їхні вчинки нагадуватимуть стрибок з жердиною, зроблений без розгону.

Ідеальним конфліктом є той, що розвивається поступово.

У такому конфлікті стає беззаперечно очевидним, через що слухняна дівчинка-відмінниця побила сусідку, а добропорядний священик вирішив обрати кар'єру стриптизера.

І стежити за розвитком такого конфлікту, до речі, набагато цікавіше, ніж за його кінцевим результатом!

СЮЖЕТ І СЮЖЕТНІ ЛІНІЇ

Ви вже маєте конкретну цікаву історію, яка мовою кіно називається сюжетом і цілком гідно вкладається в кілька рядків «заявки», яку ви написали для продюсера.

Скажімо, ця історія про кохання одного хлопця до двох дівчат (в даному випадку пропоную взяти до розгляду відомий сюжет роману Ольги Кобилянської «У неділю рано зілля копала»), одна з яких його, зрештою, отруїла з почуття ревності і з відчаєм через зраду.

У цій історії головними є три персонажі – Гриць, Тетяна, Настя, а в основу сюжету лягає їхній «любовний трикутник».

Але цього замало, аби створити об'ємну історію!

Тому кожен персонаж має свою сюжетну лінію, яка нанизується на головну – суперництво двох дівчат.

Свою сюжетну лінію має історія походження Гриця, в якій діє його мати – циганка Мавра, її батько Андронаті, чоловік Маври – циганський барон Раду.

Свою історію має Тетяна – прийомна донька Іванихи Дубихи.

Свої лінії тримається і циганка Мавра, що стала нянею і хрещеною матір'ю для Тетяни.

В інших персонажів роману також є свої цікаві лінії, які могли б згодитися для створення подібної екранізації.

Є ще й секрет: беручись до роботи, сценарист мусить визначитись, яка з сюжетних ліній буде чільною. Тобто такою, яка пронесе через увесь фільм головну ідею, викличе найбільше емоцій і буде цікава для більшості глядачів.

До речі, в сценарії поєднати і переплести всі сюжетні лінії набагато складніше, ніж в літературному творі!

Тому одразу треба визначити їх:

Мавра – Раду (народження в циганському таборі «білої дитини»)

Раду – Андронаті (батько обіцяє власними руками вбити новонароджене «чуже» немовля)

Мавра – Андронаті (старий циган викрадає онука і підкидає його заможним газдам, про що двадцять років не знає Мавра)

Гриць – Настя (молоді люди кохають одне одного і збираються одружитися)

Гриць – Тетяна (зустрівши нову дівчину, Гриць закохується в неї)

Тетяна – Мавра (циганка вигодувала дівчину, ставши їй другою матір'ю).

Всі ці лінії по-своєму цікаві, тому приступати до написання сценарію можна лиш тоді, як визначено необхідну кількість побічних сюжетних ліній. І головне – не заплутатись у тому, яка з них є вертикальною, тобто – найважливішою.

Побічні сюжетні лінії мають бути в будь-якому фільмі.

І кожна з них мусить – не заступаючи головної! – розвиватися за всіма законами драматургії. Тобто мати свій початок, розвиток і закінчення.

Кожна з цих ліній має бути завершеною, кожен герой веде до свого фіналу.

Якщо уважно подивитися фільми, які стали взірцем кінематографічного мистецтва, можна помітити закономірність: сценарист (режисер) ніколи не кидає жодного персонажа на півдорозі – кожна лінія є завершеною.

Тому намагайтеся «зациклити», тобто довести до логічного кінця кожен сюжетну лінію.

Сценарії, в яких персонаж раптово зникає або «повисає» в повітрі, вважаються зробленими непрофесійно. Виняток може бути лиш для лакея, що виголосивши репліку «Чай подано!» з почуттям виконаного обов'язку йде у безвість.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ БЛОКБАСТЕР

Чи не замислювалися ви, чому один фільм нам подобається настільки, що ми ладні дивитися його по кілька разів, а інший забувається одразу ж після того, як пішли фінальні титри?

Що саме спонукає запам'ятати його?

Акторська гра?

Так. Але якщо акторам є, що грати!

Режисура?

Так. Але чи багато тонкощів цієї професії зауважить у стрічці пересічний глядач?

Майстерність оператора? Звісно. Але гарні «картинки» не можуть врятувати марно витраченого часу.

Музика? Безперечно. Півтори години гарної музики? Чи не краще сходити до філармонії?..

Універсальність доброго фільму полягає в тому, що він зачіпає душу глядача постановкою і вирішенням якоїсь важливої для всіх проблеми.

Це проблема вибору. Вибір може полягати будь у чому: між добром і злом, між багатством і бідністю, любов'ю і ненавистю. Зрештою, всі люди рано чи пізно постають перед подібним вибором. І всі добрі фільми, якщо замислитись, побудовані саме на такому універсальному сюжеті. І жодна геніальна акторська гра, «картинка» чи музика не врятують пустопорожній сюжет.

А як створити такий універсальний і бажано – касовий блокбастер?

Або, якщо замислитись над літературною основою – бестселер.

Насправді це простіше, ніж ви думаєте!

Скажімо, чому історії Джоан Роулінг про Гаррі Потера стали літературними шедеврами, а пізніше – блокбастерами?

Спробуємо розібратися...

1. Вибір теми

Хто в дитинстві не мрів знайти чарівну паличку, літати, бодай на помелі, розмовляти з предметами і звірями. І – перемагати ворогів завдяки магичній силі? Тільки той, хто забув свої дитячі фантазії,

комплекси, страхи. Письменниця звернулася до потаємних бажань кожної людини, які беруть початок у дитинстві.

Тема нездійснених дитячих мрій і неподоланих комплексів – близька абсолютно всім. Вона зачіпає і романтиків, і скептиків, і багатих, і бідних, і дітей, і жінок, і чоловіків.

Секрет перший: герої здійснюють те, що ми й самі хотіли б здійснити.

2. Оригінальність

Але ж про чудеса і «чарівні палички» написано чимало книжок і знято чимало фільмів! У чому ж секрет успіху «Гаррі»?

Магічний світ його героїв відрізняється від загальноусталеного, несе нові знання і цілком «правдиву» інформацію про дивний світ чарівників. І цей світ є оригінальним, несподіваним – новим, створеним фантазією автора, а не вичитаним з інших книжок.

Секрет другий: глядача зачіпає (а часом – заворожує!) оригінальність і несподіваність подачі знайомого матеріалу.

3. Спільність інтересів

Попри «казковість» сюжету, в ньому присутні всі людські пристрасті.

Персонажі переживають ті самі почуття, що і пересічний глядач, розв'язують ті самі проблеми, мають ті самі недоліки і страхи. Це поєднує екранних персонажів з тими, хто сидить в кінозалі.

Секрет третій: глядач ідентифікує себе з екранними героями.

Універсальний блокбастер завжди побудований на підсвідомих почуттях і потаємних бажаннях глядача.

ЖАНРИ

Це друге, що сценарист зазначає після того, як написав назву свого майбутнього фільму!

По суті, є лиш кілька основних – ключових! – жанрів, до яких додаються свої специфічні нюанси.

ДРАМА – (грец. *Drama* – дія) – п'єса соціального, історичного чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі.

Головною ознакою драми є глибокий психологізм, еволюція характерів, чітка мотивація дій і вчинків. Драма може бути історичною, тобто заснованою на історичних подіях, психологічною, з елементами інших жанрів – детективу, комедії, трагедії і т. ін.

КОМЕДІЯ – твір, в якому негативні суспільні чи побутові явища передаються завдяки гумору і сатирі.

За принципом організації сценічної дії вирізняються кілька підвидів комедії:

Комедія **ПОЛОЖЕНЬ** – заснована на хитроумній інтризі. Нині частіше використовується визначення – **СИТКОМ** – «ситуативна комедія», в якій використовуються складні, заплутані ситуації (завичай в таких ситкомах за кадром використовується регіт аудиторії). Комедія **ХАРАКТЕРІВ** – осміяння гіпертрофованих людських доль і вдач.

ДЕТЕКТИВ – розкручування події, в основі якої лежить злочин.

Різновиди: трилер, саспенс, хорор, фільм жахів.

Це – базові жанри, з яких виростає безліч інших – в наш час їх утворилося кілька десятків: від мюзиклів до наукової фантастики. Є чудовий жанр «кіно для дітей», анімаційні фільми, мелодрами, родинні саги. Але всі вони несуть у собі елементи вищезазначених.

ЩЕ ТРИШКИ «СКЛАДНИХ СЛІВ»

Цільова аудиторія

Простіше – «для кого кіно?».

Ще простіше: на яку групу людей розрахований «товар»?

Погодьтеся, що машини і зброя більше цікавлять чоловіків, а тістечка і косметика – жінок.

Але щоб товар краще «продався» – треба визначити параметри «споживача» в повному обсязі: вік, освіта, соціальний статус. Тобто «товар» має відповідати вимогам, смакам, звичкам, інтересам потенційного «покупця».

Кіно «для домогосподарок» навряд чи зацікавить поціновувача «артхауса». А глядач-інтелектуал навряд чи дивитиметься мелодраму на сотню серій.

Тому одразу треба визначитись, для якої категорії призначена ваша стрічка.

Вдале знаходження «своєї» аудиторії – запорука успіху.

Трейлер – короткий відеоряд, зібраний з найбільш видовищних фрагментів фільму. Призначення: зацікавити глядача, зберігаючи головну інтригу кінострічки.

Флешбек – відхилення від основної історії в минуле. На флешбеку сюжетна лінія переривається і дає глядачеві можливість усвідомити суть подій, які відбувалися з героєм пізніше.

Таке відхилення дає можливість краще зрозуміти мотивацію того чи іншого вчинка героя.

Флешфорвард – зворотній прийом: сюжетний погляд у майбутнє.

Логлайн – невеличкий текст, котрий, роз'яснює ключові моменти вашого сценарію. В логлайнні заявляються герої, суть конфлікту і його відкритий фінал. Це та гарна обгортка, через яку глядач купить вашу «цукерку». Головне – зберігати інтригу і подати суть сюжету якомога цікавіше.

Тритмент – вільний виклад історії, по суті – розширений синопсис, в якому можна докладніше змалювати сюжетні лінії, а також характери, застосовуючи всі літературні засоби. Тритмент має зацікавити у вашій історії продюсерів і режисерів, дати зрозуміти унікальність вашого твору, його оригінальність і довести необхідність в його екранізації.

Тритмент пишеться в теперішньому часі і з першої ж сторінки має заінтригувати читача, дати відповідь на запитання, про що історія і чим вона відрізняється від інших. У тритменті змальовуються найбільш ефектні повороти історії.

Камео – епізодична роль, в якій знімається «знаменитість». Часто «камео» називають «витівкою режисера», адже він і сам може виступити в цій ролі. Існує прикмета: якщо в епізоді майне хтось із творців стрічки – її доля складеться успішно.

Кастинг – підбір акторів для кінострічки. Він здійснюється як за фотографіями акторів, так і за результатом кінопроб. Найкращий варіант «кастингу», – коли він проводиться на першому етапі – під час створення кіносценарію. Тоді, пишучи роль, сценарист враховує всі параметри запропонованого актора.

Геги – комедійні прийоми, які смішать глядача. Геги можна використовувати і в серйозному фільмі, якщо це необхідно для підкреслення характеру героя чи абсурдності ситуації.

ЗОЛОТИЙ СОН

Якщо ви уважно прочитали все, що написано вище – покладіть ці знання на одну з полиць у своїй голові і... переходьте, нарешті, до творчості.

Але запам'ятайте: всі знання з теорії нічого не варті, якщо Бог спрямував вас не тим шляхом.

У такому випадку ви можете лиш на відмінно зазубрити закони кінодраматургії і... ніколи не написати «своє кіно».

Адже недарма кажуть: учень дотримується законів, майстер їх ВИКОРИСТОВУЄ.

Річард Уолтер, професор Каліфорнійського університету кафедри сценарної майстерності якось сказав річ, яку б ніколи не озвучив поважний науковець будь-якої іншої галузі.

Він закликав сценаристів... вправно і симпатично брехати!

Адже кіно – це той «золотий сон», який навіює втомленому життям і побутом глядачеві творець «фабрики мрій».

До речі, психологи кажуть: якщо ти хочеш аби твоя мрія здійснилася – треба дуже чітко її сформулювати. В даному випадку, сценарій має бути «чітко сформульованим» і «зіграним» на комп'ютерній клавіатурі, як шахова партія з глядачем.

З розумним глядачем!

А якщо це «шахова партія» – варто нагадати ще раз: жодного зайвого слова, жодної «прохідної» сцени, невмотивованих вчинків.

Або улюбленої фрази дилетантів : «Я так бачу!».

Тому, написавши сценарій, варто поставити перед собою кілька важливих запитань і чесно відповісти на них.

1. Що нового (цікавого, особистого, загальноважливого, оригінального) я сказав (хочу сказати) світові?

2. Чи може цей сюжет конкурувати з іншими і чому?

3. Кому може сподобатись мій фільм?

4. Чи знайшов я відповідь на поставлене в сценарії запитання, чи розв'язав проблему так, як планував?

5. Чи досяг я поставленої на початку мети?

6. Чи є в сценарії бодай одна сцена, яка викликає емоції – страх, сміх, сум, сльози?

7. Чи співчуватиме глядач моему герою і чому?

8. Хто ще говорив на цю ж тему і чим мій сюжет кращий?

9. Чи змінився мій герой протягом фільму і як саме? Що з'явилося в ньому нового?

10. Як би я вчинив у ситуаціях, у які ставлю свого героя?

11. Чи має сценарій сцени, які дійсно можуть схвилювати глядача?

12. Чи вдалося зберегти інтригу до кінця фільму?

13. Чи є в сценарії несподіванки і оригінальні вирішення сцен?

14. Наскільки правдива моя історія?

15. Чого навчить моя історія інших?

16. Чи всі сцени в сценарії є необхідними для розвитку сюжету?

17. Чи захопить такий фільм глядача протягом перших 10 хвилин?

18. Чи сподобаються акторам написані мною ролі?

19. У чому недолік (слабке місце) мого сценарію?

20. Що я хотів би виправити?

Зазвичай, відповідаючи чесно на ці запитання, сценарист краще розуміє, що і задля чого написав і... перепише сценарій ще кілька разів.

А якщо це так, то... сідайте і пиштьь!!!

ЕПІЛОГ

«...Я продам душу тому, хто прочинить переді мною двері. Я готовий ковати образи, писати казна що, отримувати гонорари цеглою, або взагалі не отримувати їх. Мені начхати. Коли-небудь це вони їстимуть з моїх рук. Але вони поки що не знають цього...». (Тоніно Бенквіста, «Сага»)

*Молінація
на крок
оригінальній
сценарій!
Перештучуйте...*

Ідея – Олесь САНІН
Сценарій – Ірен РОЗДОБУДЬКО

САДОК ВИШНЕВИЙ...

(літературний синопсис)

*Спеціальна відзнака в номінації «Кіносценарії»
Міжнародного літературного конкурсу
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА – 2011»*

Шоста година ранку.

На мальовничу станцію невеличкого передмістя в Швейцарії прибуває потяг.

Ненадовго зупиняється. З нього сходить єдина пасажирка – молода жінка Мері. Розгублено озиряється довкола: жодної живої душі – містечко потопає в зелені і вранішньому тумані. Лише один кавовий автомат, мов царський трон, стоїть в центрі перону, виблискує срібними кнопками з «меню» напоїв.

Випивши каву з пластикової склянки, Мері рішуче прямує до центру коттеджного містечка.

Невеличкий майдан в центрі міста, оточений будинками.

Мері розгублено стоїть перед маленьким сквериком поміж двома будинками.

З розпачем роздивляється довкола. У неї дзвонить мобільний телефон.

Мері незадоволено дивиться на екран. Неохоче підносить до вуха:

– Так. Привіт. Доїхала. Чудова місцинка! Гарний прийом. Повно народу.

Додає, вислухавши голос зі слухавки:

– Любий, ти ж знаєш, для мене робота передусім. Я тебе попереджала...

На протилежному боці майдану господар пабу, розташованому навпроти скверика, з шаленим гуркотом піднімає залізні ролети.

Мері морщиться, прикриває слухавку рукою.

Каже:

– Це? А-а... Це – салют на мою честь... Все. Бай-бай...

Мері відключає телефон.

Знову розгублено оглядає безлюдний майдан. Водночас господар пабу зацікавлено роздивляється приїжджу. Вирішує підійти.

Разом із ним до дівчини прямує кумедного вигляду чоловік із таксою на повідку.

Такса піднімає ніжку просто в центрі скверика, на клумбу.

– Пане Швейкарте! – обурено кричить господар пабу. – Ваша такса знов паплюжить квіти! Начувайтесь: Сталевий Костур вам цього не подарує!

І звертається до Мері:

– Міс? Ви щось шукаєте?

Та привітно киває:

– Вибачте, сер... Тут мав би бути будинок номер чотирнадцять, але... – вона вказує очима на будинки, – ось бачите: той – тринадцятий, а той – п'ятнадцятий. А чотирнадцятого...

– ...немає? Нічого дивного! – каже господар пабу. – Колись в ньому був притулок для сиріт. Але його давно знищили. Тепер на його місці – ось цей садок. Його насадив один з колишніх вихованців.

– А-а... Зрозуміло... – зітхає Мері. – А цей чоловік ще живий? Він щось може розповісти про колишніх однокашників?

– Сталевий Костур? Він ще всіх нас переживе! – вигукує хазяїн такси.

– Сталевий Костур???...

– Так його тут всі називають.

– Дивне ім'я... А як його знайти?

– Останній будинок наприкінці вулиці. Але ваші шанси нульові, міс!

– Це чому ж?

– Ну... Він... Як би вам сказати... – господар пабу робить невизначений жест над головою, – Трохи... того – несповна розуму. Викладав колись в університеті... етно.. тьфу... як там? – етнографію східних

країн. Потім – здурів. Привіз звідкись дикунку-індіанку, почав співати якісь дивні пісні чужинською мовою, зачинився в хаті. Ні з ким не спілкується. Часом вдає із себе сліпого. Божевільна людина. А вам він навіщо?

Мері киває і розвертається:

– Дякую за інформацію...

Господар пабу гукає вслід:

– А може зайдете до мене, міс? По чарочці, га?

Ви пили колись справжній шнапс? О-о-о...

Він цокає язиком, зображуючи райську насолоду.

– Дякую, – відказує Мері, не обертаючись. – Іншим разом!

Чує услід:

– Міс, бажаю удачі! Тільки не злякайтесь покоївки. Її зветься Алоуа...

Мері віддаляється.

Подвір'я будинку Пітера Шемрока.

Будинок потопає в дивних квітах: тут і мальви, і соняшники, і чорнобривці.

Паркан побудований у вигляді українського тину, на нього нанизані глиняні глечики...

Мері, з подивом озираючись, проходить до дверей. Стукає. Дослухається. Напружена пауза.

Двері прочиняються. З них визирає дивовижна стара – набурмосена індіанка Алоуа.

Каже непривітно і суворо:

– Що треба?

– Вибачте, мем... Я б хотіла побачити містера... містера... Сталевий Костур...

– А ну – геть звідси!!! – кричить Алоуа, притримуючи двері. – «Сталевий Костур»! Зовсім подуріли люди! Це ж треба! От я вам дам костуром!

– Вибачте, будь ласка, але, мені сказали, що так звучить господаря будинку, – чемно каже Мері. – Якщо я сказала щось образливе...

Покоївка уриває її:

– Затямте: пан професор містер Пітер Шемрок нікого не приймає!

Алоуа хоче зачинити двері. Мері рішуче підставляє під них ногу.

– Стривайте, мем... Я приїхала сюди з Америки.

Алоуа тягне двері на себе:

– Та хоч з Місяця! Я ж сказала: містер Шемрок нікого не приймає!

Мері з зусиллям утримує двері:

– Ні, дзуськи! Повторюю: я приїхала з Америки! Можна сказати, втекла з власного весілля!

І просто так звідси – ані кроку!!! Впустіть! Мені треба...

Алоуа бореться за двері:

– Мені начхати на ваші потреби!

Зсередини будинку лунає старечий хрипкий голос:

– А-йя, якого дідька ти наробила протягів? Кого там чорти принесли?

Алоуа на мить відволікається від боротьби з Мері, гукає всередину будинку:

– Нікого, че! Це пошта...

Мері скориставшись нагодою, рвучко шарпає двері, забігає до будинку.

Бачить в кінці коридору стариганя в кріслі-візку. Кілька секунд вони роздивляються одне одного.

Нарешті старигань промовляє невідомою для Мері мовою:

– Холера ясна! Хто ви, хверть забирай?! Якого дідька?

– Що? Вибачте – не розумію... – шанобливо каже Мері. – Мене звать Мері... Я приїхала з Америки...

– Ну то й що?

Мері говорить гарячково і швидко:

– Розумієте, містере, я багато років збираю відомості про одного свого пращура. Він загинув у Монголії в тридцятих роках.

– А що мені до того?

– Зараз поясню. Він був першим журналістом, хто написав про голод в Радянській Україні. За це його депортували з Радянського Союзу, позбавили роботи, статусу. Зрештою, вбили за невідомих обставин. Все життя наша родина по краплі збирає свідчення, спростування, документи... Тепер справедливість встановлена. Але є одна «біла пляма» в біографії. У нас в родині зберігається дивна книга. На книзі – адреса дитячого притулку в Швейцарії. Я хочу з'ясувати, чия вона, звідки і чому зберігалася в нашій родині? Тому я тут. Але цього будинку немає! Мені сказали, що ви теж колись жили в ньому і можливо...

Старигань різко уриває її:

– Неможливо! Нічого я не знаю! Йдіть собі, міс.

І додає тією ж невідомою для Мері, (українською), мовою:

– Дайте мені спокій.

– Куди ж мені йти? – розгублено проказує Мері. – Потяг лише вранці...

– Це мене не обходить. До побачення!

Мері виходить на подвір'я. Алоуа зловтішно зачиняє за нею двері.

Мері сідає на сходи. Схлипує. Дістає з наплічника стару книгу. Старигань Пітер Шемрок крадькома спостерігає за нею у вікно крізь жалюзі.

Намагається роздивитися книжку. Нарешті він не витримує, прочиняє двері, різко промовляє українською:

– Не рюмсай!

І додає по-англійськи:

– Тобто... не треба плакати, міс. Покажіть-но цю книжку...

Мері простягає йому томик, проводить пальцем по назві:

– Будь ласка. «Коб...зар...». Вибачте, не знаю, як перекласти...

Шемрок обережно бере книжку, гладить обкладинку, розгортає сторінки і... несподівано впевненим рухом відділяє від титульної сторінки ще одну – «потамну». Мері зойкає.

З середини сторінок випадає пожовклий від часу конверт. Пітер печально всміхається. Гортає книгу, роздивляється напис на першій сторінці.

В задумі цитує напис:

– «Я вас шукав... Гарету Джонсу з вдячністю за правду».

Після паузи каже стипеним глосом:

– Так... Це мій підпис.

– Ваш?! – вигукує Мері.

До них підходить набурмосена Алоуа.

– Залиш нас... – бурмоче Шемрок.

– Але ж, че, вам треба випити ліки і скоро обід... – нагадує служниця.

Шемрок знизує плечима і промовляє лібейською мовою (втаємниченою мовою кобзарського цеху):

– Погурменькові, раха...

Перекладає сказане:

– Тобто... Подай нам, жінко, кави.

Алоуа відходить, підібгавши губи.

– Добре... Поїхали! – каже Шемрок здивованій дівчині.

Він розвертає візок і їде до хати, до свого кабінету, припрошуючи Мері.

Кабінет Пітера Шемрока.

В кабінеті колекція старих музичних інструментів – кобзи і бандури.

Багато полиць з книжками. Мері розглядає їх із неабияким здивуванням – це різні видання однієї і тієї самої книжки – «Кобзаря» – різними мовами, різних років видання.

Шемрок перехоплює її погляд:

– Це моя колекція. А з вашим пращуром у мене пов'язана одна історія. За його допомоги мене колись влаштували тут, в дитячому притулку. Після того, як вивезли з України. Але я ніколи не бачив містера Джонса. Хоча... – він погладжує книжку. – Хоча й шукав... Ніколи не думав, що побачу її знову...

Перехід до візуального ряду – в минуле, на початок 30-х років минулого сторіччя...

...Причал в Америці.

Пароплав. На нього вантажать... трактор. На причалі стоїть родина Шемроків: Майкл, його дружина і десятирічний син Пітер.

Пітер, щасливий і веселий, першим збігає по трапу, дивиться на матір і батька згори.

Мати – вродлива жінка у великому капелюсі, щось гарячково каже батькові, киваючи на автомобіль, що стоїть неподалік.

До неї підходить водій. Відводить жінку до авто. Авто від'їжджає.

Пітер дивиться услід.

...Палуба, море, чайки.

Малий Пітер бігає палубою, вітер шарпає його чорне пальто, хлопчик кидає чайкам шматочки хліба.

На тлі візуального ряду лунає голос Пітера Шемрока:

— Свою матір я майже не пам'ятаю. Уявляю її вродливою жінкою у великому чорному капелюсі, що закривав півобличчя....

Батько казав, що вона мріяла стати актрисою і поїхала до Голлівуду. Згодом у всіх голлівудських красунях я вбачав свою матусю. Хоча, гадаю, це була лише родинна легенда.

Під час Великої Депресії ми жили досить бідно. Хтось порадив татові «робити бізнес» в Радянській Україні і він повіз туди на продаж... трактор. Тоді багатом здавалося, що саме там – справжнє життя. Демократія! Свобода!

Батько казав, що продавши трактор, ми зможемо купити багато хліба...

Це було досить дивне рішення. Але я був щасливий. Подорож морем до казкової країни, про яку тоді писали всі газети здавалася мені неабиякою пригодою!

В Одеському порту нас зустріли, як найдорожчих гостей.

Батька прийняли за іноземного спеціаліста, а трактор – за допомогу радянському селянству...

Візуальний ряд.

...Зустріч пароплава в Одеському порту.

Натовп, музика, фоторепортер знімає кадри для газети.

Стоп-кадри:

...Майкл Шемрок в обіймах партійних діячів.

...Майкл Шемрок і Пітер в оточенні піонерів.

...Майкл Шемрок поруч із Володимиром.

Стоп-кадр поволі оживає:

Майкла і Пітера зустрічає натовп веселих людей: піонери, фотокореспонденти.

Грає духовий оркестр. Серед делегації зустрічаючих – «відповідальний працівник» Володимир. Він обіймає Майкла, тисне йому руку. Поруч із Володимиром стоїть гарна жінка – відома співачка Ольга.

Вона з цікавістю дивиться на Майкла, той теж з першого ж погляду уподобав жінку.

Майкл розгублено бурмоче до Володимира:

– Ноу, ноу, сорі! Трактор – нот презент, не подарунок... Я привіз його продати... Сорі...

Володимир, пропускаючи повз вуха сказане Майклом, весело поплескує його по плечі:

– На харківському тракторному ох як потрібні іноземні фахівці! Будемо працювати! Квартиру дамо! Найкращу! Пацана – до школи для дітей дипломатів, на повне забезпечення. Це вам, товаришу, не Америка!

Володимир подає знак оркестру. До Майкла підбігають піонери з квітами.

Грає оркестр.

...Розгублене обличчя Майкла...

Натхненне обличчя Ольги.

Щаслива посмішка Пітера...

Стоп-кадр.

За кадром лунає голос Пітера Шемрока:

– Так мій батько Майкл Шемрок потрапив на Харківський тракторний завод.

А я пішов до елітної школи...

Починалося нове життя – в новій, щасливій країні...

Школа для дітей іноземних спеціалістів і партійних працівників. У ній немає розподілу на «чоловічу» і «жіночу».

Світлий клас, охайні учні. Пітер сидить поруч із гарненькою дівчинкою, заглядає до її зошита. Потім старанно виводить англійською мовою записку: «Я тебе люблю», підсовує дівчинці. Та читає і... ляпає на чоло Пітера чорнилом з пера.

Пітер крутиться, тре лоба. Клас сміється.

Вчителька стукає по столу лінійкою:

– Тихо! Пітере, що знов сталося? Йди-но до дошки...

Пітер встає, неохоче прямує до вчительки.

До класу заходить Директор. Учні встають.

– Доброго дня. Пробачте, Маріє Сергіївно! – каже Директор. – Сідайте. У мене для вас чудове повідомлення. Як ви знаєте, наближається урочистий день – свято Першого травня! Робітники усього світу святкують день солідарності трудящих! У нашому театрі ввечері відбудеться урочистий концерт, присвячений випускові сотого трактора.

Діти аплодують, Директор продовжує:

– У зв'язку з цим у мене до одного з вас – почесне доручення! Увага!

Він красномовно поглядає на замурзаного чорнилом Пітера, що стоїть біля дошки:

– Отже, на цьому концерті ми маємо привітати передовиків виробництва. Один з них – твій батько, Пітере. І тому саме тобі доручається прочитати зі сцени вірш! Ти не проти? Вивчиш до вечора?

Пітер шаріється. Дівчинка, подумавши, ховає його освідчення собі в зошит.

Пітер говорить з акцентом, але чисто:

– Я спробую, Іване Петровичу...

Директор поплескує його по плечі:

– От і молодець!

Він дістає з портфеля і розгортає перед Пітером «Кобзар», знаходить потрібну сторінку:

– Ось цей вірш прочитаєш! «Садок вишневий коло хати...». Сподіваюсь, не підведеш?

Пітер поважно киває. Притискає книжку до грудей.

Директор виходить.

Пітер сідає. Інша дівчинка ляпає йому на чоло чорнилом.

Пітер знов витирає пляму, але радісно посміхається: що таке пляма у порівнянні з таким важливим дорученням!

...Діти йдуть зі школи. Когось з учнів батьки зустрічають на авто.

Когось – домогосподарки або «домашні виховательки».

Біля школи чекає авто і на Пітера. Біля авто – співачка Ольга. За кермом «дядечко Володя».

Дівчинка і Пітер виходять зі школи.

Дівчинка з цікавістю киває в бік авто:

– Це твої батьки? Яка гарна в тебе мати! Вона хто – актриса?

– Це – дядько Володимир і... і «Тюля»... – каже Пітер.

– Хто, хто?

– «Тюля» – тітонька Ольга... – пояснює хлопчик. – Вона співає в театрі. А моя мати лишилась в Америці – вона тепер в Голлівуді знімається! Як Мері Пікфорд!

– Не брешеш?

Пітер скидає брови:

– Зуба даю! А дядько Володя – це татів товариш. Він тата на завод влаштував, коли ми приїхали. Знаєш, які вони? Як... як... Ну як Блек і Джек – справжні ковбої! У дядька Володі є револьвер! Сам бачив. А мій батько на заводі – найголовніший!

Дівчинка прискіпливо оглядає Пітера:

– А ти... нічого... Ну, бувай, ков-бой...

Дівчинка йде.

Пітер підходить до авто. Ольга обіймає хлопця.

Володимир по-чоловічому тисне його руку.

– А тато де? – питає Пітер.

– Тато на заводі. Зараз ми до нього поїдемо! – каже Ольга і турботливо дивиться на хлопця. – Ти голодний? От заберемо тата і всі разом пообідаємо...

Володимир відчиняє дверцята авто, каже весело:

– Сідайте! Хто дійсно голодний – так це я!

Пітер залазить в авто. Володимир, пропускаючи Ольгу, намагається обійняти її за плечі, але та скидає його руку.

– Облиш... – каже тихо.

– Це – остаточно?... – так само тихо питає Володимир.

– Остаточно. Вибач...

Усі сідають в авто. Авто рушає...

Авто їде вулицями Харкова часів НЕПу. Скрізь модно вдягнені люди, багаті вітрини – ніби знову повернулися старі часи...

Ольга з Пітером сидять на задньому сидінні.

Пітер напружено гортає книжку.

– Що читаєш? – питає Ольга.

Пітер знаходить потрібну сторінку:

– Мені доручили вивчити цей вірш.
Він тяжко зігхає і читає з акцентом:
– Са-док виш-н-е-вий ко-ло х-ати...

Засмучується, перепитує:

– «Са-док виш-не-вий» – що це?

З переднього сидіння обертається Володимир, каже весело:

– Це, брате – комунізм! Те, що ми будемо з твоїм батьком. Садок вишневий! Увесь світ – як садок вишневий!!!

– Диктатура пролетаріату? – поважно питає хлопець.

Володимир регоче:

– Правильно розумієш ситуацію, товариш Шемрок!

Пітер знову зазирає до книги:

– Ого! Багато треба вчити!

Ольга обіймає хлопчика за плечі:

– А знаєш, що? Я тебе навчу: спробуй цей віршик подумки... проспівати! От якщо я погано запам'ятовую текст – я його завжди подумки проспівую!! Правда, правда! Співанка легше запам'ятовується. Давай разом...

Наспівує:

– Са-док вишне-вий ко-ло ха-ти... Тепер ти!

Пітер нерішуче підхоплює:

– Хру-щі над виш-ня-ми гу-дуть!

Ольга продовжує наспівувати:

– Плугатарі з плугами йдуть!

Пітер підхоплює бадьоріше, відбиваючи ритм по колінах:

– Співають, ідучи, дівчата! А матері вечерять ждуть!

Вони весело сміються.

– Ну от бачиш! – радіє Ольга. – Все... як ви там кажете?

– «Окей»? – підказує Пітер.

– Саме так – «окей»!

Авто в'їжджає на подвір'я заводу.

Там весела святкова метушня. Репортер знімає сюжет на кіноплівку.

Серед робітників втомлений, брудний, але веселий Майкл у білій сорочці.

Поруч із ним – партійний робітник Микола. Всі радісні та збуджені.

Пітер вистрибує з авто, біжить до тата.

Володимир – слідом. Ольга зітхає, лишається в машині, дістає помаду, підправляє макіяж.

Пітер кидається до батька. Володимир тисне всім руки, підходить до репортера.

Тихо дає вказівку:

– Хлопця з батьком зніми: син вітає батька-героя!

Репортер знімає.

– До вечора встигнеш проявити? – питає Володимир.

Репортер посміхається:

– Вранці – в куплеті, увечері – в газеті! Буде зроблено! Залізно!

...Театр перед початком урочистостей.

Метушаться люди, несуть квіти, бігають актори і хористи. Йде репетиція концерту. Танцюристки малюють йодом панчохи на ногах: допомагають одна одній провести рівну «стрілку»...

Робітники сцени встановлюють трибуну, вішають транспаранти. В глибині сцени фізкультурники репетирують комуністичні «піраміди».

Голоси робітників сцени, що вішають транспаранти:

– Вище, вище!

– Лівіше!

– Так, добре!

...Кабінет партійного робітника Миколи.

Вікна в кабінеті відчинені. Чутно, як місто готується до святкування.

Звідусіль лунає весела музика, котра контрастує з атмосферою і настроєм в кабінеті.

Микола в задумі відчиняє шухляду – там револьвер.

Стукіт в двері.

Микола швидко зачиняє шухляду.

Входить комісар – товариш Серова.

Серова кидає на стіл іноземну газету:

– Ви це читали, товаришу Миколо?

– Що це? Як я міг читати – це ж не по-нашому...

– А я читала! – вигукує Серова. – Так от – це наклеп одного паршивого журналюги на радянську дійсність! Цього шкрябуна американського! Пустили козла у город! Возили скрізь, мов короля! А він з потягу втік, гнида буржуйська, захотілося йому, бачте, по селах пішки пройтись... Контра недобита! Тепер маємо клопіт.

Микола гортає газету, бачить фото – на ньому обідрані українські селяни. Зітхає:

– М-да...

Серова гнівно киває:

– Словом, так: маємо розпорядження обмежити іноземців у пересуваннях територією країни. Лише – у супроводі! І, звісно – маємо зробити спростування.

– Що ви пропонуєте?

Серова закурює сигарету, сідає на кінчик столу, наближає обличчя до Миколи:

– Сьогодні в театрі – урочисті збори. Буде багато іноземців – до кожного приставити охорону. Журналістам демонструватиметься кіно про нашу дійсність. Трудові будні і подвиги! Нехай пишуть! Всім нашим

співробітникам забезпечити явку на концерт. Ось – квитки. Ми не можемо допустити таких проколів, як з цим Джонсом! І – жодних контактів іноземців із населенням!

Товариш Серова з огидою жмакає газету:

– Такі наклепи! Розголос на весь світ! До стінки таких треба ставити, як у вісімнадцятому!!

Заспокоївшись, вона дістає і кладе перед Миколою інші папери:

– І ще одна справа, товаришу Миколо – підпишіть.

Микола роздивляється папери, читаючи, бурмоче собі під носа:

– Продразверстка... Сорок чоловік послати на село...

Здіймає обурені очі на Серову:

– Товаришу Серова, а на заводі працювати хто буде? Можу дати лише двадцять!

– Щось я вас не розумію, товаришу Миколо, – каже Серова. – Наказ партії: містам потрібен хліб! Сорок! Сорок одиниць. Підписуйте!

Микола намагається сперечатися:

– Ви чудово знаєте, товаришко Серова, що хліб і зерно ми продаємо за кордон. І це мене непокоїть. На селі буде голод...

– Який голод? – обурюється Серова. – Куркулі ховають хліб від народу! Їх треба знищити, як клас. Є наказ товариша Сталіна. І ми маємо його виконати! Ви – старий партієць. Маєте розуміти...

Микола тяжко зітхає, спроквола підписує папери.

Серова бере папери, йде до виходу:

– Ну, до вечора! Побачимось у театрі.

Виходить, але лишає двері трохи прочиненими. Заглядає в шпарину.

Микола сидить в задумі. Потім швидко дістає кілька документів.

Обережно кладе їх у конверт, ховає в кишеню.

Театр. Урочистий вечір.

Щойно в колі яскравого світла Пітер закінчив читати вірш.

Зал аплодує. Пітер гордовито кланяється.

За кулісами стоїть Ольга. Схвильований хлопець підходить до неї – жінка тепло обіймає його: довіра завойована!

На екрані починається документальний фільм.

Документальні кадри:

... Прибуття пароплава в Одесу

... Спуск трактора

... Майкла обіймає Володимир...

Титр на екрані: «Перший трактор від американських побратимів спущено на радянську землю! Ось доказ солідарності трудящих і реальної допомоги молодій радянській державі».

До зали в темряві заходить Микола. Пробирається на своє місце. Сідає, роззирається на всі боки. Помічає Майкла з родиною...

На екрані продовжує демонструватися фільм:

...Харківський тракторний завод. По заводу йде група робітників та інженерів. Серед них – Володимир, Майкл, Микола.

Титр: «До свята Першого травня, за наказом великого Сталіна, готується випуск сотого трактора».

На екрані – Майкл Шемрок з Пітером на руках.

Титр: «Американський інженер Майкл Шемрок допомагає розбудувати Харківський тракторний завод».

Пітер на весь зал радісно кричить зі свого місця:
– Тато, тато! Дивись – це ми!!!

Зал сміється. Аплодує.

Екран згасає. На сцену вибігають фізкультурники, будують піраміду.

Фойє театру.

Бенкет в фойє після урочистостей.

Гамір, музика, метушня, тости, привітання.

Володимир і Майкл весело перемовляються, цокаючись бокалами з шампанським. Пітер крутиться у них під ногами.

– Ну що, ковбою? Ти задоволений? – питає Володимир. – Партія дає тобі три дні відпочинку і премію: поїздки до столиці нашої батьківщини – до Москви!

– Ура-а-а-а!!! – кричить Пітер.

Майкл ніяково поглядає на Ольгу, що стоїть поряд з роялем, готуючись співати:

– У нас були інші плани...

Але Пітер смикає його за руку:

– Тато, а я хочу до Москви!!!

– Не репетуй так... – морщиться Майкл.

І додає жартівливо:

– Москва від нас не втече. Ми хотіли поїхати у Крим...

– Ну як знаєш, брате... – знизує плечима Володимир.

Ольга підходить до роялю.

Конферансьє оголошує номер:

– А тепер наша незрівнянна і чарівна прима – Ольга Висоцька виконає пісні поневолених негритянських побратимів!!!

Ольга починає співати джаз.

Поки вона співає, серед натовпу виникає Микола, протискується до Майкла. Його зупиняють, вітають зі святом, тиснуть руку.

Він всім радісно посміхається.

Володимир захоплено слухає Ольгу і непомітно стежить за пересуваннями Миколи. Посміхається, але погляд – напружений.

Микола із бокалом шампанського, підходить до Майкла.

Каже тихо:

– Майкле, можна вас на кілька хвилин?..

Майкл, озирнувшись на Ольгу, котра співає, йде з Миколою в затишне місце – ближче до вікна.

Володимир здалеку спостерігає за ними...

Микола невимушено і весело здимає свій бокал, поглядаючи в бік Володимира. Той так само здимає бокал, на відстані вітаючи товариша.

Всі слухають Ольгу. Ніхто не звертає уваги на Майкла та Миколу.

Їхня розмова відбувається на тлі джазу:

– Чудове свято! Чудове! – збуджено каже Майкл. – Ви знаєте, товаришу Миколо, я зовсім не сумую за батьківщиною. Хоча це для вас, певно, дивно. Але тут я вперше відчув себе потрібним. У вас велична країна, товаришу Миколо!

Микола знизує плечима, погоджується:

– Так... Велична...

Майкл вигукує патетично:

– І Поволжя підніmemo! І тисячний трактор ще попереду! Все механізуемо, дайте лиш термін! Дайош!!!

Микола неуважно киває:

– Так... І Поволжя...

І рішуче махає рукою:

– Майкле! У мене до вас прохання...

Майкл підозріло поглядає на партійного робітника:

– Знов людей проситимеш? А хто на заводі лишиться?

– Ні. Я не про те... – тихо каже Микола. – Я маю деякі папери. Важливі папери. Хочу передати їх до Москви, журналісту Гарету Джонсу. Але – конфіденційно. Це можете зробити лише ви, як іноземець. Просто – передати. І все. Ви ж їдете до Москви.

– Що? – нервується Майкл. – Та ви знаєте, що цей Гарет Джонс скоро стане персоною нон-грата! І правильно: йому тут не місце. Такі наклепи на радянське село!

Микола наполегливо шепоче:

– Це не наклепи, Майкле. На жаль, це – правда.

– За правду не судять, – відказує Майкл.

– За правду – вбивають, – суворо продовжує Микола. – Вибачте. У мене обмаль часу. І немає іншого виходу. Візьміть це.

Він дістає конверт:

– Просто – візьміть і передайте. Ви порядна людина. Як будете в Москві – знайдіть Джонса...

Схвильовано продовжує:

– Гряде велика біда... Голод. Повірте мені... Світ має знати. Вибачте, що потурбував. Прощавайте!

Микола швидко відходить. Майкл механічно кладе конверт до кишені.

Відвертається до вікна аби стримати емоції – розпач, здивування, обурення.

Здалеку за ним, співаючи, спостерігає Ольга.
Закінчує співати. Оплески!

Поки тривають оплески, Майкл дивиться на вулицю крізь вікно.

По вулиці літають обгортки з-під морозива, повітряні кульки, – ознаки вранішньої демонстрації...

Вулиця порожня.

Майкл бачить, як Микола переходить майдан.

Раптом виникає миттєва фантазмагорична ситуація: з-за рогу вилітає чорне авто, збиває Миколу на повній швидкості.

З авто вискакують люди, швидко кидають труп до кузова.

Швидко зникають.

Майкл біля вікна – залякає від переляку. До нього підходить Ольга – вона встигає помітити, як від'їжджає чорне авто.

Майкл, білий, мов стіна, обертається до товариства.

Захлинаючись промовляє:

– Там... там...

Ольга ніби випадково штовхає Майкла – той обливає її шампанським. Це – відволікаючий маневр, адже жінка краще розуміється на політичній ситуації і відчула небезпеку.

Всі сміються.

– Ну от! Зіпсовано найкращу сукню!! – артистично вигукує Ольга. – Містере Шемрок! Який ви все ж таки ведмідь!

– Американський ведмідь! – сміється Володимир. – Чарівна Ольго, нащо він вам здався?!

І грайливо, по-дружньому поплескує Майкла по плечі:

– У-у... відібрав у нас найкращий скарб!

Ольга морщиться і тихо промовляє до Володимира:

– Пласкі жарти. Припини... Я ж просила...

І голосно звертається до публіки:

– Товариші! Доведеться їхати додому!!!

Звідусіль лунають голоси прихильників:

– Ольго, заспівайте ще!

– Ви обіцяли!

– Подумаєш – сукня...

Ольга награно-вередливо закопилює губи:

– Ні! Ні! Ні! На сьогодні – все! Я лишаю вас напризволяще!

Володимир ніжно обіймає її за талію:

– Я викличу машину?!

Ольга сухо відстороняється:

– Не турбуйся. Мене Майкл проведе!

Розгублені голоси:

– Ви обіцяли співати!

– О, панно Ольго, панно Ольго! Не залишайте нас!

– Чарівнице, благаємо!

Але Ольга рішуче відмовляє:

– Все, все, все, панове! Містере Шемроку, відвезіть мене додому, а то я застуджуся!

Все ще розгублений і пригнічений побаченим, Майкл подає їй руку. Вони виходять. Пітер біжить слідом.

Володимир задрісно дивиться їм услід

...Пізня ніч.

Кабінет у квартирі Майкла Шемрока.

Майкл сидить за столом, обережно розкриває конверт Миколи.

Спроквола ворушачи губами, читає лист.

Тяжко замислюється.

Бере книжку Пітера, розрізає обкладинку, ховає туди конверт. Заліплює.

Телефонує Володимирі.

Робочий кабінет Володимира. Горить зелена лампа.

Володимир бере слухавку:

– Так, я... Не спиться, друже? Що трапилось?

– Є справа. Я тут подумав... – каже Майкл і прикриває слухавку рукою. – Хвилинку...

До кабінету заходить Ольга.

– Пітер заснув... – шепоче вона. – Я сьогодні залишусь? Чи поїдемо до мене?

Майкл садить її на руки, продовжуючи говорити «на два фронти»: по телефону і з Ольгою.

Ольга заважає, цілує його...

Майкл – в слухавку:

– Володю, друже, я таки вирішив: їду до Москви! Ви там путівку нікому не віддавайте... До Криму ще встигнемо...

Ольга робить незадоволену гримаску – Майкл заспокійливо цілує її і продовжує говорити з Володимиром:

– Хочу малому столицю показати – він давно просив...

Ольга ластиться до Майкла. Двері тихо починаються – на порозі з'являється Пітер в піжамі. Ольга відстороняється від Майкла.

Вони дивляться на хлопця, посміхаються.

Майкл каже в слухавку:

– Ну, так я вирішив... Подумав – і вирішив.

– Тато, ти візьмеш мене до Москви? – радісно і сонно каже Пітер.

Майкл – Пітеру:

– Візьму, візьму...

І каже в слухавку:

– Та це я не тобі – це Пітер прокинувся! Ну, добро! Не перепрацьовуйся! Добраніч!

Майкл кладе слухавку.

Майкл і Ольга лагідно дивляться на Пітера.

Грайливо але суворо Майкл звертається до сина:

– Все чув? Задоволений?

Пітер радісно киває.

– А тепер – гайда до ліжка! – командує Майкл.

Пітер зникає за дверима.

Майкл перестає посміхатися.

Ольга гладить Майкла по голові:

– Що трапилось, ведмедику?

– Нічого. Не переймайся. Я такий незграба...

Ольга цілує його.

– Ти мій коханий незграба. Коли ти з'явився – я стала такою... захищеною. Ви з Петриком – моя родина, моя радість. Я хочу, щоб так було завжди. Я не хочу вас відпускати!

– Я швидко повернуся. Повернусь і ми... – Майкл цілує Ольгу, – підемо до РАГСу! Скільки можна ховатися?

Ольга похмурніє:

– Ми не можемо взяти офіційного шлюбу, дурнику! Ти ж – іноземець! Мені цього не пробачать...

– Дурниці! – каже Майкл і весело додає: – Я – герої комуністичної праці! І я тебе кохаю. І ми – у вільній країні!! І все у нас буде «окей»!

Ольга уважно дивиться йому в очі:

– Ти мені кажеш правду? Нічого не трапилось?

Майкл знову цілує її:

– Я люблю тебе. І це трапляється щомиті!

Ніч. Кабінет Миколи. В ньому іде обшук. Скрізь – розкидані папери.

Чекісти риються в шухлядах. Один з них набирає номер телефону.

Доповідає в слухавку:

– Все перерили – нічого не знайшли! Ані в кабінеті, ані серед речей.

Але конверт був. Точно був. Товариш Серова підтвердила...

Квартира Майкла Шемрока.

Ольга збирає Майкла і Пітера в дорогу. Складає валізу, метушиться.

Майкл голиться перед люстерком, Пітер стоїть поруч і уважно спостерігає за процесом гоління, повторює татові рухи.

Ольга на мить зупиняється, дивиться на обох...

– Татку, а ми побачимо ті «садки вишневі»? – питає Пітер.

Майкл натягує щоку, голиться:

– Що?

– Ну... «садок вишневий коло хати»? – нагадує Пітер.

Ольга обіймає його:

– Звісно, побачите! Але – з вікна потягу. Москва – велике місто. Там садків немає.

– Як Чикаго?

– Більше...

Ольга закриває зібрану валізу:

– Ну ось, все зібрано. Бритву покладеш?

Майкл закінчує голитися, складає бритву:

– Так... так. Ну, ніби все...

– Присядьмо на доріжку, – каже Ольга.

Всі сідають. Майкл дістає з кишені золотий ланцюжок з підвіскою – мовчки одягає його на шию Ользі.

Пітеру не сидиться – під будинком вже вуркоче авто.

Пітер швидко кидається до Ольги, цілує її. Та не встигає обійняти хлопця, як той схоплюється, біжить до дверей.

Майкл і Ольга залишаються самі.

Дивляться одне на одного.

Це – їхня остання мить разом.

Ольга різко встає:

– Досить. Йди.

– Я... – каже Майкл.

Але Ольга уриває його:

– Я знаю. Я чекатиму. Йди.

Майкл виходить. Ольга підходить до вікна.

Дивиться, як зникає за рогом авто.

Опускається на стілець. Гірко плаче.

...Вокзал. Пітер і Майкл ідуть по перону. Підозрілого вигляду носильники несуть їхні речі. Майкл зупиняється, поглядає на носильників, відводить сина вбік. Озирається. Витягає книгу.

Каже тихо:

– Пітере, синку...

– Це ж моя книжка! – радіє Пітер.

– Звісно, твоя. Ось і візьми її, – наказує Майкл. – Візьми і тримай при собі. Її треба довести до Москви.

– А ти що, не їдеш зі мною? – з острахом питає хлопчик.

– Звісно, їду, – посміхається Шемрок. – Це я так, про всяк випадок. Книжка ж твоя? От і тримай її при собі. Треба віддати її Гарету Джонсу, коли ми будемо в посольстві. Повтори – кому.

Пітер розгублено повторює:

– Га... Гарет Джонс...Тато, а чому – я?

Майкл тривожно роззирається довкола:

– Не переймайся. Я буду поруч. Пішли!

Батько і син підходять до вагону. Пітер першим швиденько заскакує до нього, біжить коридором, визирає у вікна. Виглядає з одного вікна – бачить як у тата ретельно перевіряють документи і квитки.

Двое носильників входять до вагону.

Пітер зацікавлено розглядає крізь вікно свого ровесника – бідно одягненого хлопчика у свитці з залізним чайником у руці.

Показує йому язика. Хлопчик показує йому чайника.

У Пітера округлюються очі – він такого ще не бачив. Хлопчик на закіптюженому боці чайника швиденько малює чорта з рогами. Проходить далі.

В кінці вагонів причеплений «товарняк» для перевозки коней.

До товарняка підходить чоловік у солдатській шинелі, з костюмом і бандурою за спиною.

Він тяжко залазить усередину товарняка.

...Носильники з валізами заходять у купе.

Майкл нарешті наговорившись з суворим провідником, теж заходить до потягу.

У цей час носильники в купе... порпаються в його валізі.

Пітер біжить коридором, відчиняє всі двері – йому цікаво, що там.

В купе, де нишпорять носильники, заходить Майкл...

З кінця коридору Пітер бачить, як носильники швидко виходять з купе, йдуть до виходу.

Пітер біжить до купе, розчахує двері. З них випадає... вбитий Майкл.

Пітер з жахом бачить, що у нього в спині – ніж.

Носильники, помітивши хлопця, повертаються назад – кидаються за ним.

Пітер біжить у протилежний бік вагону.

Носильники перечіпаються через мертве тіло.

Женуться за Пітером.

Пітер вискакує з вагону. І... нашттовхується на «дядечка Володю».

...Володимир міцно хапає Пітера. Він в шкіряному плащі, у військовому кашкеті.

Стає зрозуміло, що він – працівник НКВС.

З потягу вискакують вбивці.

Володимир кидає їм Пітера.

Каже грубо:

– Що – просрали, мокрушники? Тримайте пацана!

Пітер виривається, кусається, стрімголов мчить в бік товарняків.

– Йолопи! Ловіть його! – кричить Володимир.

Потяг поволі рушає.
НКВДисти женуться за Пітером.
Поруч із ним так само наздоганяє потяг хлопчик
з чайником...

З товарняка визирає солдат з костуром.
Він кричить, висунувшись з вагону:
– Андрію, де тебе чорти носять! Давай швидше!
Холера ясна!

Пітер і хлопчик з чайником мчать майже поруч.
Один з НКВДистів, намагаючись вхопити Піте-
ра, ловить хлопця з чайником.
Пітер далі мчить поруч із товарним вагоном.
Чоловік в солдатській шинелі гукає до Пітера:
– Руку давай!
Пітер подає руку – солдат втягує його до товар-
няка.

Потяг вже на повному ходу.
Стукотять колеса...

... Швейцарія.

Наші дні.

Кабінет Пітера Шемрока.

Пітер Шемрок продовжує розповідати Мері свою
історію:

– ...так я зустрів людину, яка перевернула всю
мою уяву про світ...

Старий Пітер Шемрок примружує очі і раптом
каже по-змовницьки:

– Слухай-но... Залізь... о-о-н туди!

Він вказує пальцем на горішні полиці, де стоїть
різний непотріб. – Тільки тихо, щоб А-ія не чула...
Лізь, лізь, кажу тобі!

Мері, нічого не розуміючи, лізе по драбинці на-
гору, запитально дивиться на Шемрока.

– Відсувай той череп. Бачиш – там коробка? Тягни її сюди! – командує Шемрок.

Мері зі священним трепетом дістає запилюжену коробку, здуває з неї порох, чхає, тре очі. Їй здається, що там – якісь важливі реліквії. Пітер жадібно хапає коробку. Мері схиляється над нею у захваті.

Пітер розкриває коробку. В ній... сигари. Мері розчаровано дивиться на Пітера...

Шемрок з хлоп'ячим захватом промовляє:

– Слава Богу! Сто років не палив: стара карга не дозволяє, а полізти туди нікому було!

Шемрок з насолодою закурює сигару.

Випускає кільце диму, каже:

– О! Це незбагненно. Тепер розумію, чому перед стратою дають покурити...

Мері з подивом дивиться на нього.

Шемрок знову випускає клуби диму...

...Клуби диму від сигари поволі перетворюються в клуби диму паротяга, котрий везе хлопчика Пітера в інше життя...

...Потяг. Товарняк.

Переляканий Пітер заляк перед Іваном – людиною в солдатській шинелі.

Його обличчя обмацують руки солдата. Пітер ледь дихає від жаху.

Нарешті руки відпускають хлопця. Пітер наважується підвести обличчя на солдата. І його охоплює невимовний дитячий жах: він бачить, що солдат... сліпий.

Пітер смикається, навіть хоче вистрибнути з вагону.

Але міцна рука хапає його.

– Ти хто такий? – суворо питає Іван.

– Пі... тер...

– Який, до дідька, Пітер? А де Андрій?

Пітер перелякано мовчить.

– Де мій Андрій, я тебе питаю?!

Пітер вичавлює з себе кілька слів:

– ...той хлопчик з чайником?..

– З чайником, з чайником! – нетерпляче каже Іван, – Я його по окріп посилав! Де він?

– Його... його, нема... Він... він... його... Дядько зловив.

Іван промовляє невідомою мовою (лібейською):

– Охвесте маньків... (Боже мій...)

Іван відходить. Закурює цигарку. Довго мовчить.

Пітер зі страхом дивиться на нього.

Іван різко обертається до Пітера:

– Ти точно бачив?

– Він біг поруч...

Іван береться за голову:

– Андрію, Андрію... Кара моя небесна... Господи...

Іван опускається на соломку, обхоплює голову руками.

Пітер з жахом дивиться на нього.

...Кабінет вбитого партійця Миколи.

Товаришка Серова сидить на місці Миколи.

Сварить Володимира, що стоїть перед нею:

– Погано працюєте, товаришу Володимире! Дуже погано. Вам було сказано: лише обшукати! Непомітно! Груба робота. Та ще й хлопця впустили. Взяли якогось босяка. А це ж – іноземці! Скандал!

– Ну, припустимо, товариш Серова, іноземці в нас теж гинуть від рук злочинних елементів...

А пацана знайдемо, – виправдовується Володимир.

– Знайдемо то й знайдемо, – замислено тягне Серова. – А версії? Версії які? Що людям казати?! Га?

Володимир чітко формулює версію:

– Банда контрреволюціонерів на чолі з Миколою Ситником намагалася втягнути в свою контрреволюційну діяльність провідного американського інженера Майкла Шемрока!

– Ну – і?

– Не зумівши цього зробити – вони вбили його. Хлопця викрадено, як небезпечного свідка вбивства. Ситник загинув у перестрілці. Вбиваємо разом трьох зайців, товаришко Серова!

Серова замислюється, перегода каже:

– Гм... Ну, припустимо. Але хлопця все одно треба знайти. Друкуємо це в газетах. Ще зробиш листівки – портрет хлопця. Щоб висіли на кожній станції! Чуєш мене? І ось що: бери своїх архарівців – і особисто – ОСОБИСТО! – перевіряй кожен станцію!! У нас діти іноземців не зникають!

– Буде зроблено, товаришко Серова! – козиряє Володимир

Динамічний візуальний ряд: з друкарського верстата вилітають газети.

На першій сторінці фото Пітера.

Заголовки: «Банда контрреволюціонерів викрала сина американського інженера Майкла Шемрока...».

Газети, газети, газети...

Стукотить друкарська машина.

Відстукують інформацію телеграфісти...

Стукотять колеса потягу...

...Товарняк.

Іван витягує шию в бік Пітера:

– Звідки тебе чорти принесли на мою голову? Що це за ім'я таке – Пітер? Петро, чи що?

А що це в тебе за вимова? Як говориш?! Ти що – нетутошній?

Пітер відповідає здушеним шепотом:

– Я з Америки. Мій тато...

Плаче.

Іван суворо:

– Не рюмсай! Діло кажи.

Пітер бере себе в руки, продовжує:

– Ми мали їхати до Москви. Тата вбили... Я втік

– Холера ясна! Тато, певно, тут працював, на ЦИХ?..

– Він будував трактори.

– До Москви – навіщо?

– Подивитися зі... зірки... – каже Пітер і уриває сам себе: – До... до Гарі... Гарє... Гарета Джонса...

Він притискає до себе книжку:

– Тато наказав... знайти Гарета Джонса... Передати книжку...

Іван сумно киває:

– М-угу... Все зрозуміло. А тепер слухай мене уважно, хлопе. Про цього Джонса свого – забудь. Про тата – мовчи. І не патякай – у тебе акцент. Отже, повертатися назад тобі нє можна. Впіймають.

– Хто? Команчі?

– Які ще «команчі»? Не верзи дурниць. Поки що лягаймо тут. Далі видно буде. Лягай, лягай. І не дери очі на мене. Я – калиб.

– Калиб?

– Тьху! Не повторюй за мною. Калиб – значить «сліпий». А звуть мене Іван. Все. Досить розмов. Не нюняй. Спи. Тобі сили знадобляться.

Іван позіхає. Влаштується на сіні – спати. Пітер із пересторогою лягає віддалік.

Роздивляється обличчя мовби заснулого Івана. І раптом здригається від його голосу.

– Я ж казав: не зир на мене!

...Ранок. Потяг зупиняється і стоїть на тихій станції.

Іван підводить обличчя до променя сонця, що пробивається крізь щілини. Пітер зривається на ноги.

– Прочитай-но мені, що то за станція, – просить Іван.

Пітер висовує ніс з вагона, читає по складах:

– Кра-сний Ку-ут.

– Іван починає збиратися.

– Добре. Я зійду тут.

Пітер скидається:

– А я?

– А тобі треба до Одеси пробиратися – там іноземні кораблі. Знайдеш своїх – і дуй звідси! І ще ... ось... візьми!

Іван відламує Пітеру шматок хліба.

Пітер каже ображено: :

– У мене є гроші... Тато...

Пітер схлипує:

– ...на морозиво завжди давав...

– Нічо! – каже Іван. – Жерти захочеш – про морозиво забудеш. Бери. Не каверзуй. Ну, прощай... американець!

Іван сходить з потягу.

Пітер дивиться як він іде, намагаючи дорогу костуром.

Потяг пускає дим, рушає...

Потяг відходить. На пероні... стоїть Пітер. Дивиться на дорогу.

Івана вже ніде немає.

Пітер розгублено роздивляється довкола, шукає Івана.

Зітхає і рішуче крокує до приміщення станції.

Підходить до службовця.

Каже дуже чемно:

– Перепрошую... Скажіть будь ласка, а коли наступний потяг до Москви?

Службовець з подивом оглядає охайного хлопця:

– До Москви? Оце щойно був. Наступний – за тиждень...

– А до Одеси?

– До Одеси? Гм... Певно, за пару днів пройде. А ти хто такий?

Пітер раптом згадує, що Іван йому казав менше говорити і белькотить у відповідь:

– Я? Я... глухонімий...

Службовець регоче.

Пітер швидко відходить.

Провінційне містечко.

Пітер бреде вуличкою.

Зупиняється біля криниці. Згадує, що треба вмиватися і чистити зуби.

Намагається розчесатися пальцями, потім примочує волосся водою, вмивається. Його вже «пасуть» місцеві хлопці.

Причепурившись, Пітер дістає з кишені гроші, перераховує їх.

Дістає хліб. Дивиться на сірий шмат з огидою. Дивиться в бік ринку, де на макітрі сидить тітка, що продає пиріжки.

Рішуче ховає хліб до кишені свитки. Прямує до тітки.

Колоритна тітка, розпустивши спідницю, гріє під собою макітру з пиріжками. Пітер підходить, каже чемно:

– Доброго дня! З чим у вас пиріжки?

Тітка здригається:

– Тю, налякав! А гроші маєш? А то бігають тут всякі...волоцюги...

Пітер з гордістю висипає в її долоню монетки:

– Звісно!

Тітка добрішає, розквітає на очах:

– Є, голубе мій, з сиром, є – з вишнями. Тобі який?

– Всіх по два! – каже Пітер і киває на монетки в руці тітки. – Цього вистачить?

Тітка швидко ховає гроші до кишені:

– Вистачить, золотенький, вистачить...

Тітка дає Пітеру пиріжки.

Пітер відходить у закут вулиці. Сідає на камінь.

Збирається їсти.

До нього підходить компанія хлопців.

Напружена пауза.

Ватажок підходить до Пітера. Мовчки бере пиріжок, починає нахабно жувати.

Пітер в розпачі – такої сторони життя він не знав!

Ватажок швидко запихає пиріжок до рота, бере другий.

Зжовує за мить. Бере з рук Пітера останні, передає хлопцям.

Ті запихаються пиріжками, регочуть.

– Так не чесно... – каже Пітер.

Ватажок спльовує:

– Що-що? Гроші жени!
Пітер каже з гідністю:
– I hav'nt money!
– Що, що ти сказав? Кажу – гроші!
Пітер встає, каже загрозливо:
– Зараз я вас всіх порубаю на шматки!!
Хлопці ржуть:
– Що-о-о? Чуєте, як він говорить – контра недо-
бита! Рота закрий!

Хлопці оточують Пітера. Знімають з нього кур-
точку, риються в кишнях.

Починають по колу штовхати Пітера.

Пітер стає в боксерську стійку, намагається за-
хищатися, кумедно підстрибує. Хлопці сміються. На-
решті Пітер отримує сильний удар, падає. Закриває
голову руками.

Гвалт, бійка.

Пітер розплющує очі і бачить Івана, що розмахує
костуром і розкидає нападників. Хлопці тікають.

Іван сідає навпочіпки поряд із Пітером, піднімає
його. Пітер намагається не ревіти, тільки схлипує,
каже зухвало:

– Я б і сам справився!

Згинає худеньку руку, показуючи Іванові «м'язи»:

– Ось, бачиш!

Іван добродушно посміхається:

– Бачу, бачу... Вставай, йолопе, пішли. Відведу
тебе в одне надійне місце. А там видко буде.

Іван і Пітер йдуть разом. Пітер задоволений, що
Іван знайшовся.

Харків. Гримерка Ольги.

Ольга в прострації сидить перед дзеркалом, механічними рухами змиває грим.

По кімнаті нервово ходить Володимир.

Він грає подвійну гру. Ніжно обіймає Ольгу за плечі:

– Ну все, все... Я дуже співчуваю. Майкла не повернеш... Бандити арештовані. Вочевидь, хотіли пограбувати, а він невчасно увійшов до купе. От біда... Майкле, Майкле! Та ще й Петрик зник. Але я його знайду. Всіх на ноги підніму, а знайду! Обіцяю... Ольго...

Він намагається міцніше обійняти жінку.

Та відштовхує його руки:

– Облиш...

– Так. Звісно... Вибач...

– Де він може бути? Де він може бути? – без-
темно повторює Ольга.

– Не хвилюйся. Я думаю, що він повернеться. Він не міг від'їхати далеко. Ми збираємо загін на пошуки. Зробили листівки, попередили всіх начальників станцій... Ольго, ми його знайдемо. Це я тобі обіцяю... Але якщо він повернеться сам – обов'язково дай знати! Він же мені теж, як рідний. Особливо після того, що сталося! Ми тепер маємо бути разом...

Знову намагається притиснути її до себе:

– Однією родиною...

Ольга сахається, кричить в істеричі:

– Облиш! Дай мені спокій!

Володимир відходить. Нервує.

– Даремно ти так. Майкла не повернеш. У вас все одно не було майбутнього. Тобі самій буде важко...

– Гірше не буде... Байдуже...

Володимир підводить її зі стільця, силоміць пригортає до себе, говорить гарячково, пристрасно:

– А мені не байдуже! Чуеш?! – тормосить її. – Ти мене чуеш?!! Майкла немає. Немає! А я – є. І я тут. І я... ти знаєш... я тебе люблю! І... я маю великий вплив... великий! Ти навіть не уявляєш який! Зі мною ти будеш, як сир в маслі!

Він втрачає контроль над собою, пристрасно пес-тить її:

– О, якби не цей американський ведмідь... Ольго... Ольго... Моя...

Ольга дає йому ляпаса, починає істерично дря-патись і відбиватися.

Володимир втрачає свою респектабельність і на-взаєм б'є Ольгу.

Каже грубо і загрозливо:

– Шльондра американська... По ниточці ходиш... Виженуть з театру – сама приповзеш...

Рвучко виходить з кімнати.

Володимир іде коридором театру, до нього при-єднуються кілька підлеглих, що чекали по кутках – ті самі «носильники», що вбили Майкла, але тепер вони зодягнуті у військову форму.

Вони розмовляють на ходу динамічно, коротко, різко.

Володимир ще під враженням від зустрічі з Оль-гою – принижений, злий. На обличчі – подряпини.

На ходу дає наказ:

– Байстриюка шукати негайно! Певно, папери в нього! Далеко він не втече. Листівки готові?

– Так! – чує у відповідь.

– Щоби висіли на кожному стовпі! На кожній станції! Доповідати мені щогодини!

До нього підбігає ще один підлеглий:

– Володимире Павловичу, зі станції Красний Кут – повідомлення! Ніби бачили схожого пацана!

– Чудово! Нині у тих краях працює загін комсомольців, розкуркулюють – треба приєднатися. Вирушаймо негайно.

Він потирає щоку. На хвилину замислюється. І рішуче зупиняється біля кабінету з табличкою «Директор театру»:

– Почекайте тут. Є ще одна справа...

...Іван і Пітер йдуть по мальовничій сільській дорозі.

Іван говорить коротко, в особливій манері взаємниченого «кобзарського цеху».

Пітер в'ється довкола нього:

– А куди ми йдемо?

– Вперед.

Пітер ображено стискає губи. Потім не витримує довгої мовчанки, питає:

– Ти навчиш мене костуром відбиватись?

– То жебрацька наука. Тобі не під силу.

Пітер підскакує:

– А я, а я... Я знаю, що таке бокс! Це такий спорт британський...

– Тим спортом багато не настрибаєш.

Він робить кілька вправних рухів костуром.

Пітер повторює рухи:

– Ух ти!

– Я тебе в навчання не брав! – суворо супитись

Іван.

Пітер якийсь час іде мовчки. І знов не витримує:

– А ти зовсім-зовсім не бачиш?

– Тілесні очі часом бувають порожні.

– Це як?

Але Іван не налаштований на довгі балачки:

– Казав тобі: багато не патякай!

Потім питає:

– Поглянь, до роздоріжжя дійшли?

– Ще зо п'ять ярдів, – бурмоче ображений Пітер.
– Які ще ярди! От, дідько, нав'язався на мою голову! Поглянь: яма є праворуч?

Пітер не вгаває:

– Ага. Індіанська пастка. В ній лежить череп вепра...

Але Іван ігнорує його жарти:

– За полем ріка є?

– Ага, ріка – Міссісіпі! Над нею білий орел несе ігуану! О! Впустив у воду, бовдур!

– Дерево на березі лишилось? Дуб старий? Кажі по-людськи!

Пітер придивляється. Бачить дуб, але каже:

– Баобаб!

Іван лишається незворушним до фантазій хлопця:

– Добре. Що там на роздоріжжі? Людей нема?

Пітер граючись, «вивчає» сліди на шляху, доповідає, фантазуючи:

– Справа – сліди мустанга: одна підкова надколота. Вершник їхав швидко. Ага... ось ще: за ним була погоня... Коней з десяток. Мустанг відірвався... Але зараз – тихо. Лисячий слід. Змія проповзла... Певно, анаконда!

Іван бурмоче, не зважаючи на теревені хлопця:

– До дуба рівно п'ятсот кроків. Твоїми – шістсот. Там зупинимось.

– А під дубом що – скарби? – не вгаває хлопчик.

Іван нарешті виходить з себе:

– Охвесова маниці – Матір Божа! Стулиш ти свою американську пельку чи ні?

Пітер ображено починає рахувати кроки:

– Один, два, три, чотири...

Йдуть до дерева.

Кабінет начальника станції.

У кабінеті за столом по-хазяйському сидить Володимир, сьорбає чайок. З ним двоє підлеглих.

Начальник станції виструнчився перед ними, доповідає:

– Був, був тут цей пацан! Зійшов з потягу. Питав, коли – на Одесу. Я ще тоді подумав: що в нього за вимова така...

Володимир ставить склянку на стіл:

– Він сів – на Одесу?

– Та ні! Яка Одеса? На Одесу потяг буде післязавтра. На ринок пішов. Далі я не бачив.

– Отже післязавтра. Що ж, можна почекати. Прийде.

Володимир киває своєму підлеглому:

– Тепер давай ту бабу з ринку!

...Іван і Пітер дійшли до річки з дубом на березі.

Пітер із цікавістю спостерігає, як Іван обмацує пальцями стовбур – на ньому якісь загогулини, вирізані ножом,

Іван пальцями «зчитує» це послання.

Замислюється. Каже:

– Плани змінилися... Вранці підемо на хутір разом...

Пітер аж підстрибує від цікавості:

– Це тобі дерево сказало?

– Не твоє діло... Біда йде. Ох, біда, шляк би трафив!

Каже задумливо:

– Тут на корі кобзарське послання: голод гряде. Треба людей попереджати...

... До кабінету начальника станції входить торговка пиріжками.

Вона наполохана, притискає до себе макітру.

Володимир показує їй листівку з портретом Пітера:

– Подивіться, громадяночка. Бачили цього хлопця?

Тітка схлипує:

– Ой, лишенько... Бачила, голубе. А що він на коїв? Такий гарненький хлопчик. Чотири пиріжки купив. Певно, був голодний...

– Він був сам?

– Сам-самісінький...

– Куди він пішов?

– Та хто ж його зна? Подався кудись. Може на битий шлях... У мене своїх четверо – мені ще й за іншими пильнувати?!

Володимир відволікається на гвалт за вікном, каже:

– Добре. Йди собі...

Тітка виходить. Володимир підходить до вікна, прочиняє його...

Спостерігає, як на пероні вивантажуються з вагона і шикуються комсомольці – продзагін.

Тут таки – вози, коні, на вози весело прилаштовують транспаранти

«Дайош хліб для міста!» і т. ін.

– Ось і продзагін прибув, – каже Володимир. – Добре. Приєднаємось, товариші. Байстриук далеко не пішов – хіба що по селах.

Повертається до начальника станції:

– Авто є?

Той виструнчується:

– Знайдемо, товаришу комісар!

...Сільська дорога.

По дорозі їдуть вози з комсомольським загonom.

Музика, пісні. Знайоме роздоріжжя.

Здіймаючи куряву, вози переганяє авто – в ньому Володимир.

Старий дуб біля річки.

Іван розкладає багаття.

Пітер роздивляється довкола:

– Ми що – просто тут спатимемо? Не в готелі?!

Іван ламає хліб, промовляє:

– На. Спочатку вечеря.

Обое починають жувати. Іван добрішає, звертається до хлопчика:

– А що – як там люди живуть у тій Америці? Про що говорять?

Палає вогнище. Пітер розповідає американську легенду:

– Ну от про таке... В штаті Алабама був собі такий чолов'яга – жадібний і жирний. Одного разу зустрів він хлопчика. Хлопчик питає: «Чого ти такий жирний?». А той відповідає: «Я з'їв кашу, випив склянку віскі і все одно лишився голодним. Тому я тебе зараз з'їм». І з'їв хлопчика...

Іван живо реагує:

– От тварюка!

Пітер продовжує:

– Потім він зустрів дівчинку. Вона так само запитала – з'їв він і дівчинку... Потім так само – кішку, собаку, лисичку, кролика... І всіх, усіх проковтнув! А потім попалася йому на очі білочка і запитала: «Чого ти такий жирний?». Той все їй переповів і каже, мовляв, готуйся – і тебе зараз з'їм!

Іван зацікавлено вигукує:

– З'їв?

Пітер, переймаючи інтонацію Івана, каже зухвало:

– Під три чорти! Холера ясна! Шляк би трафив!
Вивірка – скок на дерево! Той за нею. Вона – скок –
на іншу гілку. Він за нею! Скакав-скакав, доки не
луснув!

Іван сміється.

Пітер продовжує:

– Вилізли з його черева хлопчик, дівчинка, со-
бака, кішка, лисичка. І кожен з них промовив: «Я –
вільний!». А білочка каже: «Ні! Це я вільна, адже не
піддалася!».

Іван глибоко замислюється:

– Г-м... Добра байка. Який же світ малий...

– Як це – малий? Він – ого-го! – який великий!

– Малий – тому що скрізь люди хочуть бути віль-
ними... Тому і малий, бо казки збігаються...

Палає вогнище. Кумкають жаби.

Пітер дивиться на сліпе обличчя Івана:

– Ти навчиш мене битися?

– Побачимо. Давай вкладатися.

Вони лягають. Раптом Пітер схоплюється, бере
Іванову мотузку.

Обкладає нею місце, на якому вони лягли спати.

Іван питає здивовано:

– Що ти там вовтузишся?

– Як що? Хіба не знаєш науку прерії: якщо на
ніч огородити себе лассо – жодна змія не заповзе!

– Ну-ну...

Додає:

– А кобзарська наука така – «ой, хто буде в світі
правду ісполняти – тому зошлеть господь щодня бла-
годаті...».

Пітер дивується:

– А як це – «правду ісполняти»?

– Ще зрозумієш... Спи.

...Ранок.

Іван подає Пітеру кухлик

– Принеси води...

Пітер біжить по воду.

Коли повертається – бачить майже магічне дійство: Іван розгорнув рушничок і викладає на ньому прибори для гоління у чіткій послідовності. Збирає бритву. Голиться.

Пітер заворожено дивиться на нього – згадує, як голився тато...

Утикається головою в коліна.

Іван поголився. Складає усе в тій самій послідовності.

– Ну от, файно. Ходи сюди!

Пітер радісно підходить.

Іван обмацує його голову, бере ножиці. Пітер сахається.

Іван каже суворо:

– Тихо будь! Вуха тримай! Кажу – тримай вуха, бо відріжу!

Пітер затискає вуха руками.

Іван втихомирює хлопчика, мов полохливе лоша, повертає до себе і... обрізає його кучері тупими ножицями. Пітер кривиться, збирається заревти.

Іван незворушно промовляє:

– Ну от, так добре...

Бере багнуку, мастить хлопцеві обличчя:

– А так – ще краще. Та стій ти, йолопе!

Промовляє «по-кобзарському»:

– Не пликсай – і без тебе досадно!

І пояснює:

– Тобі ховатися треба. Від тебе за версту чужинцем тхне... Підемо в село – не базікай. Ти – поводитир. Звуть тебе Андрій.

Пітер пручається:

– Ні! Я – Сталевий Костур! Чуєш? Я – Сталевий Костур!

– Дурне ім'я легко заробити, а скинути – важко...

– Не дурне – а індіанське!

Іван розвертається. Бере речі, мовчки йде далі.

Пітер, постоявши на самоті, кидається навздогін.

...Село.

Хата голови колгоспу – колишнього матроса Павлова.

В хаті купа дітлахів, красуня-дружина. Всі снідають.

Зачувши гвалт на вулиці, Павлов квапиться доїсти, роздає стусанів дітям.

Зривається з місця, одягає кітель і безкозирку.

Дружина стає навперейми, руки в боки:

– Ти куди? Знов по бабах? Сиди!

Павлов нервово покашлює в кулак:

– Шо тебе все бабы мерещатся?! Вон, товарищи из продотряда уже проснулись!

Дела будем делать! Я как-никак – голова!

Дружина загрозово підходить ближче:

– От я по тій голові! У-у-у, очі б мої не бачили!

Каже до дітей, котрі теж позривалися з місць:

– А ви куди?!

Діти пориваються на вулицю слідом за батьком.

Дружина всім по черзі роздає стусани.

Матрос бере зі стіни гармошку, каже жартівливо:

– Цыть, женщина! Мы с Кронштадта! Наши не сдаются!

Він кумедно цілує її, вона відбивається рушником.

Павлов каже:

– Тут от скуки мухи дохнут – а ты меня к браткам не пускаєшь!

Весело каже дітлахам:

– Поднять якоря!!!

Діти теж кричать:

– Наші не здаються!

– Поднять якоря!

Павлов вискакує на двір.

Діти біжать слідом.

Село.

По селу ходить наречена у вінку, з тацею, на якій чарки і пляшка із самогонкою. Вона зупиняється біля людей, кланяється. Наливає.

Таким чином, за старовинним обрядом, вона запрошує селян на весілля.

Люди швидко випивають – їм зараз цікавіше подивитися на загін комсомольців. «Молода» з подружками йде далі, бачить Івана з Пітером, котрі увійшли до села. Наречена прямує до них, кланяється:

– Доброго здоров'я!

Вона простягає Івану тацю з чаркою. Той випиває:

– І тобі, красуне, нехай Бог помагає!

– Приходьте, дядько, до нас в неділю на весілля!

Пограйте! – просить «молода».

– Прийдемо. Дякую.

Наречена кланяється. Йде далі.

Іван та Пітер прошкують селом.

Скрізь весела атмосфера, біля сільради метушиться загін, грає гармошка. Серед людей бігає веселий матрос Павлов, тисне всім руки.

Звідусіль лунають веселі голоси:

– Як спалося, товариші?

– Розгортай кухню – жерти охота!

– Транспарант вішай! Та не туди – на сільраду!

Біля сільради окремо стоїть знайоме авто, на якому приїхав Володимир.

Біля нього крутяться дітлахи.

Метушня, гамір. Хтось танцює в колі. Павлов грає на гармошці.

В іншому кутку майдану юрмиться народ – там розіклав килимок бродячий фокусник-китаець і показує фокуси із зникненням монетки, кільцями та появою з капелюха кролика.

Всі захоплено спостерігають, сміються. Дають китайцю хто що може – хліб, гроші, яблука.

Пітер з цікавістю зупиняється, дивиться фокуси.

– Що то за гвалт? – питає Іван.

Пітер захоплено розповідає:

– Цирк! Фокуси! Справжній китаець показує! Ух ти ж!

Іван супитися:

– Не кричи! Ти ж – глухонімий! Пішли! Не гай часу на дурниці.

Іван і Пітер оминають метушню. Сідають в іншому кутку майдану.

Іван дістає кобзу, починає співати:

– Нема в світі Правди,

Правди не з'искати,

Що тепер Неправда

стала правдувати.

Уже тепер Правда

стоїть у порога,

А тая Неправда

сидить кінець столу.

Уже тепер Правду

ногами топтають,
А тую Неправду
медом напувають.
Уже тепер Правда
сидить у темниці,
А тая Неправда
з панами в світлиці.
А вже тая Правда
сльозами ридає,
А тая Неправда
все п'є та гуляє...

Біля Івана поволі збирається народ.

Китаець ревниво дивиться в бік кобзаря – відби-
ває публіку!

Пітер доброзичливо посміхається йому. Знизує
плечима: конкуренція!

Іван і Пітер відпочивають. До них підходить Ки-
таець.

Присідає перепочити, каже:

– Добле... Дузе галні пісні... Мозе, лазом будемо?
Моя – фокуси показує... Твоя – співає... Я хліба за-
любляю дві паляниці за виступ...

Іван замислюється:

– Дві, кажеш?

Китаець кумедно киває:

– Дві, дві! Се й grosі дають. Чанг Лі халасьо
живе!

– Слухай, брате, а забери в мене хлопа цього! –
каже Іван. – Пропаде він зі мною – він вбогий,
глухонімиий... Навчиш його своїм фокусам – буде тобі
допомога...

Пітер обурено дивиться на Івана, але – мовчить.

Китаець знизує плечима:

– Навіссьо Чангу Лі вбогий мальсік?! Купи йому ось цю кольобоцьку – буде сам фокуси лобити... На хліб собі залобить...

– Яку ще коробочку?

– А ось! Чанг Лі плодає чалівні колобоцькі...

Китаець дістає сірникову коробочку, показує фокус із зникненням монетки.

Іван питає у Пітера:

– Щось вартісне?

Пітер мукає, ніби каже: «Так!».

Іван замислюється:

– От нечиста сила! Давай так: я куплю в тебе цю гидоту... А ти... Ти далі куди йдеш, бродяча душе?

– Чанг Лі склизь ходе... Як з дому пішов – далеко, так і ходить...

– А бандуристів бачиш?

– О-о-! Чанг Лі всіх бацить! Багато ходить... Ох, багато... По всьому світі...

Іван наважується:

– Так от, куплю в тебе твої фокуси, а ти... Зможеш тим бандуристам ось це показувати?

Іван дістає з кишені дерев'яну дощечку з вирізьбленими знаками.

– Чанг Лі все мозе... Купи кольобоцьку!

Іван дістає монетки. Китаець бере дощечку, віддає сірникову коробку, каже Пітеру:

– Глянь. Глянь: ось так тлеба!

Показує Пітеру, як треба робити фокус із зникненням монетки.

Пітер вчиться. Іван сидить в задумі. Підводиться:

– Ну, годі... Дивись, показуй моїм братам те, що дав тобі! Як збрешеш – з під землі тебе дістану!

Китаець лякається:

– Чанг Лі не блесе! Чанг Лі благів повазає! Все злобить Чанг Лі!

Іван і Пітер підводяться. Йдуть далі.

Пітер шепоче набурмосено:

– Ти що – віддав би мене? Навіщо? Ти – зрадник! Зрадник! Я тобі не лялька!

– Пропадеш ти зі мною, – каже Іван, – Андрій пропав і ти пропадеш...

Сумно посміхається:

– ...хоч ти і Сталевий Костур...

Пітер спльовує по хуліганському:

– Дзуськи! Не пропаду!

Вони сміються. Продовжують путь.

Іван з Пітером прямують до самотньої хатини на околиці лісу.

– А хто там живе? – питає Пітер.

– Не лізь поперед батька в пекло! – відказує Іван.

– Ми йдемо до пекла? Там – відьма?

Іван зупиняється:

– Слухай уважно: я тут почекаю, а ти біжи до хати – чи нема там зайвих? Зрозумів?

Пітер киває. Біжить до хати.

Хата Ориси на краю лісу.

Пітер спостерігає у вікно. Бачить: в хаті Орися і Дівка, що прийшла поворожити на нареченого.

Чує, як Орися промовляє, ворожачи над головою Дівки:

– «Свята Покрівочка, покрий мені голівоньку, хоч ганчіркою – аби не зостатись дівкою...».

Простягає Дівці суміш трав:

– Зробиш зілля опівночі. Та не забудь, як я казала: в тій послідовності заварив! Даси випити опівдні.

– І – полюбить? – питає Дівка.

Орися замислюється:

– Приворожити зможеш... А от чи полюбить...
Хіба через зілля можна полюбити? Якби я то знала...

Заінтригований Пітер з грюкотом зривається з підвіконня.

Орися і Дівка здригаються, підбігають до вікна, дивляться на хлопця.

Пітер в розпачі промовляє англійською:

– Сорі...

Орися схвильовано киває Дівці:

– Все. Йди. Нема у мене часу! Йди геть, кажу...

Дівка ображено виходить, оглядає хлопця, йде по дорозі, зникає за рогом.

Ворожка Орися уважно дивиться на Пітера. Потім біжить полем.

До неї зі сховку виходить Іван. Орися кидається йому на шию.

Орися шепоче:

– Нарешті, нарешті, нарешті...

Вони обнімаються, йдуть до хати.

Хата Орисі.

Орися клопочеться, накриває на стіл.

Іван за столом. У вікно вони спостерігають, як Пітер на подвір'ї ганяє курей, устромляє собі перо у волосся, кумедно розмахує Івановим костуром.

Орися звертається до Івана:

– Це що за хлопець? А де Андрійко?

Іван похмурніє:

– Немає Андрійка. Певно, загинув чи заарештований. Я його не зміг врятувати... З цим сплутав!

– Нащо ж цього підібрав?

Іван відказує з болем:

– Мовчи, жінко... Кара моя така – дітей втрачати. Але цього маю зберегти. Сирота він, своє лихо має. В разі чого – лишиш у себе.

Орися обіймає його, намагається розрадити:

– Іванку... Нащо брати чужих? Лишайся зі мною. Я так скучила за тобою. Синочка ми не вберегли – хіба через це ти мусиш дороги оббивати? Лишайся. Не йди більше нікуди. Не пушу...

– Не кажи мені про сина – не можу цього чути, – каже Іван. – А ходити буду. Треба. Біда буде – люди мусять знати.

Орися зітхає:

– Ну, як знаєш...

Хутір. Хата Орисі.

Кілька днів по тому.

Відеоряд

...Орися вішає білизну чоловіків на подвір'ї.

...Перевдягнутий у чисте Іван лагодить паркан.

...Пітер набирає з колодязя воду – несе в хату.

Сімейна ідилія...

...Орися лущить кукурудзу. Пітер допомагає.

...Іван неподалік мантачить косу.

...Пітер дивиться на обличчя Орисі, закрите з одного боку хусткою.

Орися відвертається:

– Не дивись – там у мене опік. Добре, що Іван не може цього бачити...

Пітер заспокоює її:

– Та нічого ж не помітно! Ти – гарна...

– Ти добрий хлопчик... У нас син був – такий самий...

– Син? А де він?

Орися киває в бік Івана:

– Ц-ц-ц-ц... Не патякай, що я тобі про це казала. У річці втопився. Іван кинувся – але що ж він без очей вдіє?.. Давно це було. А тепер ось Андрійкаповодиря втратив. Ніби прокляття на ньому... А зняти не можу. Охо-хо... Хоч ти бережися...

Пітер посміхається:

– Мені нічого не страшно! Я – Сталевий Костур!

Пітер встає, робить кілька бойових рухів.

Орися сміється. Іван здалеку – також.

...Іван бере з курятника яйця. Дає Пітеру.

Вони, як двоє змовників, заходять до хати.

Там Орися порається біля печі.

Пітер поважно каже:

– Англійські лорди на сніданок завжди їдять вів-сянку і круті яйця!

Орися здивовано питає:

– Хто-о?

– Лорди! – вигукує Пітер. – Сер Генрі Баскервіль!

– Тю на нього! – відмахується Орися. – Вони смачні, коли свіжі! Нічого твій... Ба...Баскер... не розуміє.

Пітер не здається:

– Свіжі? Фу! Ненавиджу! Я варені люблю! Тільки у мене завжди не виходить правильно зварити...

До розмови приєднується Іван:

– Щоб яйце добре зварилося, знаєш, що треба?

Пітер киває:

– Вода, вогонь...

Іван хитає головою, пояснює:

– А по-козацькому робиться так: треба чотири рази прочитати «Отче наш...» – і буде тобі круте яйце, як ти любиш! Хочеш перевірити? Повторюй за мною – вчися...

– Давай!

Орися сміється. Пітер і Іван стоять над каструлькою, де кипить яйце, ворухать губами.

...Вечір. Іван та Пітер сидять на порозі. Захід сонця.

Іван розповідає Пітеру про те, як влаштована бандура.

Іван показує Пітеру бандуру:

– Оце – «брямка»...

Він гладить по заокругленню інструмента:

– Дивись, які лінії! Вона ніжна і гладка, мов стегно жінки. Але кобзар завжди сам ходить – і в мороз, і в спеку, і в дощ. Бандура – його дружина.

Показує далі:

– А це «верхняк», або ще називають «дека».

Торкається пальцями верхньої настилки:

– А це – приструнник...

– А що то за дощечка? – питає Пітер.

– Це – найголовніше, без чого бандура не співає.

Називається ця дощечка «душа». Без неї звуку немає. Загубиш «душу» – себе загубиш...

– Чия душа?

Іван посміхається:

– Того, хто грає...

– Ти навчиш мене грати?

– За кобзарським законом, не маю на те права: ти – зрячий, до того ж – не нашого роду. Не можеш ти старцювати.

Пітер мурмоситься:

– Неправильні якісь закони! А якщо я хочу?

– Наші закони – древні, їм вже триста років!
Порушити їх – гріх. Те, що я тебе підібрав – вже по-
рушення таїнства цеху! Не мав я права долю твою
кроїти.

...Іван намагається рубати дрова. Він не може
рівно встановити поліно.

Пітер підбігає, допомагає йому. Іван гнівно
відштовхує Пітера.

Зрозумівши, що образив хлопця, примирливо
каже:

– Затям: найгірше бути німечним! Це – для мене
смерть! Не лізь ніколи під руку!

– Я не лізу. Я допомогти хотів... – ображається
Пітер.

– Ну, не дуйся. Ти мені ще допоможеш.

– Так ти ж сам кажеш: не лізь! То чим я тобі до-
поможу?!

– Може настане такий час...

– Який час?

Іван замислюється, каже серйозно:

– А такий! Такий, що... Що тільки ти мені і до-
поможеш.

– Правда? А як?

Іван сідає. Говорить впевнено:

– Слухай сюди. Тільки уважно: я двічі не повто-
рюю. І не жартую! Отже, як заслабну... чи трапиться
біда якась – мусиш мене...вбити.

Пітер намагається щось сказати, але Іван зупи-
няє його:

– Мовчи! Поки є в мені сила – я живий. А мерт-
вим за життя бути не хочу!

Він міцно бере хлопця за плечі:

– Як хочеш бути моїм учнем – мусиш затямити! А
відступишся – зганьбишся на все життя. Затямив?

Пітер перелякано киває головою.

– Ну от і добре... Значить – затямив.
Пітер здивований, що Іван «побачив» його жест:
– Ти бачиш? Бачиш?! Я кивнув тобі!
Іван зводить усе на жарт, посміхається:
– Відчепися. Ні!
Пітер заглядає йому в обличчя, обертає до себе:
– Не бреши: ти бачиш! Ти ж смієшся!
Іван регоче:
– Та з тобою і чорта лисого побачиш! І компанців твоїх разом з баобабом!
Вони сміються, борюкаються, тормосять одне одного.

Хата Орисі. Ніч.
Пітер крутиться на ліжку, прокидається.
У вікно світить яскравий місяць. Пітер роздивляється в темряві – ліжка Орисі й Івана порожне.
Пітер крадучись виходить на двір.
Дивовижна нічна природа.
Пітер йде до річки.
Фантазмагоричне видовище: в річці – гола красива русалка....
Пітер ховається. І бачить красиву сцену кохання Івана й Орисі у воді на доріжці з місячного сяйва... Він це бачить, немов уві сні.

...Ранок. Хата Орисі.
Пітер прокидається, бо на його обличчі лежить промінчик сонця.
Крізь повіки потайки спостерігає, як на ліжку спить Орися, котра тепер здається йому неймовірно гарною русалкою, яку він бачив вночі.
Вона міцно спить. Поруч з нею – зібгана подушка. Івана немає.
Пітер тихесенько виходить з хати. І бачить, як притиснувшись до стіни стоїть Іван, ловить обличчям

сонце. Пітер захоплено спостерігає за ним і, копіюючи його, стає так само поруч. Притискається до стіни.

Іван каже тихо:

– Квіти вже прокинулись?

– Як це? – не розуміє Пітер.

– Поглянь, вони відкрили очі?

Пітер дивиться на садок – квіти повернулися до сонця.

Пітер все розуміє.

– Вони, як ми...

– Так, – каже Іван. – Квіти завжди йдуть за сонцем. За першими променями. Вони мають очі...

З хати тихо виходить Оріся. Спостерігає за ними здалеку.

Іван і Пітер стоять, ловлячи обличчями сонце.

Оріся лагідно дивиться на них. Так само стає поруч – біля стіни...

Це – мов передчуття біди в короткому щасті.

Село.

Ранок.

Візуальний ряд.

...На одному з подвір'їв готуються до весілля – виносять столи, накривають обрусами.

Жінки ставлять сулії з самогоном, розставляють тарілки.

...По селу йдуть корови.

...Панотець в церкві зодягає рясу, готується вінчати молодих.

...В одній з хат прокидається Володимир.

Виходить до хазяїв. Дівка (та, що була в Орісі) наливає йому в миску води – вмиватися. Стоїть з рушником.

До хати заходить дружина матроса Павлова.

Голосно вітається:

– Доброго здоров'я!

– Доброго здоров'я, тітко! – відказує Дівка.

Дружина Павлова звертається до Володимира:

– Ви, часом, товаришу, мого не бачили? Як пішов вчора зранку до вас – так і нема, ірода!

– Певно, в сільраді. Час зараз гарячий, – відказує Володимир.

Дівка підхоплює розмову:

– А може до відьмачки Ориськи пішов на хутір? Приворожить вона його, ох, приворожить, тітко, начувайтесь! Вона вже хлопчиків до себе водить...

– Тю на тебе, кирпата! – сердиться Дружина Павлова, – Це ти до неї ходиш – а заміж так ніхто й не бере!

Володимир напорошує вуха:

– Що за відьма? На який хутір? Яких хлопчиків?

– Бачила я в неї одного чумазенького... – каже Дівка.

Володимир супить чоло:

– Стривай-но.

Йде до кімнати, виймає з теки фото Пітера. Повертається, показує фото:

– А-ну, поглянь – цього бачила?

Дівка розглядає фото:

– М-м-м... Цей гарненький, мов, янголя... А той брудний був. Волосся – дибки... Ніби не схожий...

Володимир сердиться:

– «Ніби» чи не схожий?

Дружина Павлова гримає на дівку:

– Ох і заноза ти, Стефко! Воно тобі треба?

Каже Володимир:

– А Орися, товаришу, не відьма – слухайте більше! Нещасна жінка. У неї обличчя обпечене, дитина

втопилася... Чоловік – то є, то нема. Сліпий до того ж. Певно, вже загинув, бо давно не приходив...

Володимир іронічно всміхається:

– Чудово: відьма і сліпий! Гарна сімейка. Треба навідатись...

І звертається до Стефки, котра все ще роздивляється знімок:

– Ну?

– А, Бог його зна... – каже та. – Певно, не він... Снідати будете?

Володимир бере в неї рушник, витирається.

Йде до кімнати одягатись.

Стефка звертається до дружини Павлова:

– А товариш Павлов дійсно в сільраді. Я бачила.

Кабінет в сільраді.

У кабінеті Ватажок загону, активісти та матрос Павлов.

Точиться ділова розмова.

Ватажок продзагону пояснює мету приїзду:

– Ви, як голова колгоспу, маєте зрозуміти: це наказ партії!

– Я лінію партії знаю! – зопалу кричить Павлов. – Но мы все уже сдали – осталось только на семена! Что я людям скажу? Хлеб весь сдали! Сами не знаем, что есть будем. Сдали все подчистую, братки! Богом... товарищем Лениним! – клянуся!

Ватажок супить брови:

– А зерно? Зерно у куркулів треба конфіскувати.

Павлов кричить:

– Зерно – нельзя! Нам что тут – с голодухи пухнуть зимой?! Какие тут куркули – голь одна, с утра спины гнем. Сознательные мы. Контрреволюционно-го элемента нема! Товарищи, дорогие, мы ж коммунисты! Как людям в глаза смотреть?

– Місто потребує хліба! – рубає Ватажок. – Розмову закінчено. Пішли, товариші! Забирати все – зерно, борошно. Якщо дванадцять пудів з родини не набереться – забирати корову – це постанова партії!

– Да вы че, братцы? Какие двенадцать пудов?! – в розпачі скидається Павлов, – Не дам я вам зерна! Я в Москву буду жаловаться! Да я это село с двадцать четвертого поднимаю! Приехал с Кронштата – остался! Для вас же стараюсь, для власти нашей советской – верой и правдой!

Ватажок кричить у відповідь:

– Ах, ти контра кронштадська! Ми ще розберемось, як ти сюди потрапив!

Павлов промовляє розгублено:

– Дети у меня... Жена... Я Украину люблю. Батя мой отсюда...

– У всіх діти! – підводиться Ватажок. – Розмову закінчено. До праці!

Всі виходять.

Загін вирушає нишпорити по хатах.

На подвір'ї вже вишикувався загін.

Збоку підходить і Володимир з товаришами, спостерігає.

Ватажок командує загону комсомольців:

– Розбиваймося на групи по десять чоловік! Заходити в кожную хату. Забирати все! Чуєте – все!

Павлов шепоче розгублено:

– Свадьба у нас сегодня, товарищи. Венчание... Может, повременим?

– Весілля зробимо комсомольським! – відказує Ватажок, – Вінчання? Гм! Добре ви тут керуєте, товарищу Павлов! Загін! Шикуйсь! Струнко! Кроком руш!!!

Загін вирушає вздовж вулиці.

Павлов розгублено плентається за ним.

Візуальний ряд.

...По хатах нишпорять комсомольці, забирають зерно, виводять худобу.

Жінки голосять, хапають їх за руки і т. ін.

Ангар.

Павлов, мов курка, що захищає курчат, кидається до гори зерна, затуляє собою.

Розгублені селяни гомонять.

Входить Володимир з товаришами.

– Не дам! Зерна не дам! – кричить Павлов. – Хоть стреляйте! Это посевные! Я в район жаловаться буду!!!

Володимир намагається заспокоїти юрму:

– Та зрозумійте ж, люди, це – наказ партії!

– Що за наказ такой? Людей грабить?! – кричить Павлов, затуляючи собою зерно.

Володимир багатозначно презирається із «товаришами», каже:

– Слухай-но, товарищу Павлов, хочеш розібратися, бери авто, дуй до райцентру. З'ясуєш все. Ми почекаємо.

Наказує своїм підлеглим:

– Відвезете товариша Павлова до району!

Павлов, задоволений перемогою, виходить.

Репліки селян:

– Ти там по правді розберися!

– Може, дасть Бог, з'ясується...

– Що то за партія, що народ грабує...

Павлова ведуть до авто. Один з «товаришів» механічним рухом поправляє кобуру.

Вони двозначно посміхаються одне одному...

Майдан перед церквою.

Пітер і Іван на майдані. Пітер показує фокус із зникненням монетки кільком людям. Ті сміються. Неподалік Іван співає. Пітер помічає, що ті ж хлопці, що били його, крадуть у Івана з кашкета гроші.

Пітер женеться за ними.

Сміливо і вправно б'ється. Притискає до паркана ватажка.

У сліпій люті душить його. Той хрипить, падає на коліна...

Пітер відступає, спльовує на землю. Здіймає кулак – хоче добити.

Іван підходить до Пітера, тормосить за плече, приводить до тями:

– Ну, ну! Досить!

Дивиться на Пітера з подивом:

– А ти лютий... Тільки ця наука – не для того аби мокроту душити. У нас інша справа є. Ну! Заспокойся!

Пітер щідить крізь зуби:

– Вони мене били... С-суки...

Іван плескає його по плечі:

– Ого! І куди акцент подівся... Ех, ти, «американець»...

До церкви прямує весільна процесія. І в розпачі зупиняється, адже на церкві комсомольці прибивають транспарант: «Бога нема!» і збираються збивати дзвін. Процесія зупиняється. Натовп гуде.

Ватажок загону влаштовує мітинг:

– Товариші вільні колгоспники! Віднині всі весілля будуть лише комсомольськими! Релігія – опіум для народу! Пора кінчати з пережитками минулого і ясними, не затьмареними очима дивитися в майбутнє! Заради цього гинули наші батьки!

Звертається до молодят:

– Віднині ви – гідний осередок нашого суспільства – йдіть до сільради! Дайош РАГС!!!

Комсомольці задоволено кричать:

– Дайош РАГС!!!

З церкви виводять панотця в пошматованій рясі. Саджають на воза. Віз від'їжджає. Селяни репетують.

Комсомольці біжать до церкви – збивати дзвін.

– Що там коїться? – питає Іван у Пітера.

Пітер розгублено каже:

– Весілля...

Іван дослухається, каже:

– Принеси-но води...

Дає Пітеру кухлик.

Пітер рушає до колодязя. Бачить: на паркані висить листівка про зникнення хлопчика, сина дипломата Майкла Шемрока з його портретом.

В уяві хлопчика звичайна листівка перетворюється на об'яву про затримання злодія з американського вестерну.

Він бачить свою фотографію, але під нею виникає напис – «винагорода 100.000 доларів».

Пітер задоволено і гордовито всміхається.

Іван сидить на майдані, чекає Пітера з водою.

На майдан виходить Володимир, помічає сліпого кобзаря. Зупиняється, закурює.

Іван втягує повітря ніздрями, посміхається:

– Цигарки у вас добрі, чоловіче...

Володимир дістає цигарки.

Тицяє до рук Івана. Той не бере цигарку, скручує свою.

Уздовж паркану біжить Пітер з кухликом води, побачивши Володимира, присідає, завмирає...

Володимир з цікавістю роздивляється сліпого кобзаря:

– Ну-ну... Гордий. Давно так ходиш?

– Давно... Як очі втратив...

– Не набридло?

– Мудрість сліпецька людям не набридає...

Володимир морщитьється:

– Знаю я вашу мудрість... Вештаєтесь дорогами, мов цигани, ще й дітей за собою тягаєте. Для Радянської країни це – ганьба.

– Ганьба в іншому... – бурмоче Іван.

– Он воно як? У чому ж?

Іван стукає себе пальцем по голові:

– Тут вона.

Володимир каже іронічно:

– А ти від неї лікуєш?

Іван зітхає:

– Важке то діло...

– Нічо, я теж від ганьби і жебрацтва лікую, – зухвало каже Володимир. – Тільки не піснями. З цим вар'ятством дорожнім пора кінчати! Що то за пацан з тобою ходить?

Пітер прикиш за парканом, підслуховує розмову.

– Поводир мій – Андрійко вбогий... – відповідає Іван.

Володимир радісно підхоплює:

– От, от. Я ж кажу – хоча б дітей пожаліли! Радянська влада для них старається: школи, табори піонерські, освіта, теплі ліжка... Давай-но з нами до міста! Тобі – ситість і тепло. Хочеш – будеш керівником капели. Хлопця – в дитбудинок на повне забезпечення. Одна вам доріжка.

– Доріжка одна, шляхів багато...

Володимир нашорошується:

– У нас один шлях – до комунізму.

– Певно, ми на різних... – каже Іван.

– Он як? Ну-ну... Хоч пацана свого віддай. Де він? Я його до сиротинця оформлю! Буде, як людина жити, якщо ти не хочеш!

– Він глухонімий, – каже Іван. – Вам такі не потрібні.

– То як же ти його співати навчиш, якщо він глухонімий? Віддай його мені.

– Він це сам вирішить. А співати... Серцем теж співають...

Володимир спокушає Івана з диявольською впевненістю:

– М-да... Талант теж треба вміти використовувати. Можна всяку контру співати, а можна – про світле життя, яке ми будемо. Вам, бродячим кобзарям, всім треба в капели об'єднуватися, людей тішити своїми піснями. Партія дасть вам гуртожитки, будете співати на кращих сценах! А ви ніби у минулому сторіччі живете, хіба це добре? Треба жити по-новому!

– А ти, певно, вже по-новому живеш? – посміхається Іван. – Тютюн в тебе добрий, заморський. Чоботи аж риплять – певно, шкіра гарна. Одеколоном пахнеш...

Володимир нервується:

– Щось ти мені не подобається, чоловіче...

Його увагу відвертає гвалт біля церкви в кінці майдану.

Володимир прямує туди, каже на ходу:

– Ще побачимось...

Перед церквою гуде натовп.

На маківку видерлося кілька людей, вони ставлять дзвін на перила аби скинути вниз, хтось збиває хрести, комсомольці виносять і викидають на майдан ікони.

Люди кидаються захищати церкву, розбирають ікони.

Ватажок виймає револьвер, стріляє вгору.

В цю мить на нього згори летить скинутий дзвін! Накриває Ватажка.

Люди розбігаються з майдану...

...Кабінет голови сільради.

В кабінеті Володимир веде допит упійманого Китайця.

На столі – всі його кумедні й безглузді речі для фокусів: сірникові коробки, капелюх, металеві кільця, хустки, по столі стрибає кролик.

Серед всього циркового мотлоху, Володимир знаходить Іванову дощечку. Уважно розглядає її.

Переляканий Китаєць волає:

– Чанг Лі – алтист. Фокуси! Чанг Лі нічого поганого не любить! Люди сміються – Чанг Лі задоволений.

– А це – теж твоє? – питає Володимир.

– Бозе збав, пане... Бозе збав... – примовляє Китаєць. – Це сліпого... Сліпий дав – Чанг Лі взяв!

Володимир аж викрикує:

– Сліпий? Який сліпий? Навіщо дав?

Китаєць послужливо хитає головою:

– Навіссьо? Навіссьо? Казав: будес насих блатів зустрічати – давай їм, нехай цитають!

– Що за маячня?! Яких ще братів? – дивується Володимир. – От зараз як засаджу в кутузку!

Китаєць лякається:

– Навіссьо Чанга Лі в кутузку? Чанг Лі – цесная фокусника. Людям – радість, Чангу Лі – копійка. Блати, казе – ті, сцьо співають...

– Кобзарі?!

Китаець радісно кивае:

– Кобзалі, кобзалі... Ага, ага!

Володимир уважно дивиться на дощечку:

– Зрозуміло... Послання, гад, носив! І багато вже його прочитали?

– Багато. Де Чанг Лі був – багато. Чанг Лі – цесний! Той сліпий колобочку купив – Чанг Лі цесно все зловив.

Володимир спересердя змітае весь мотлох зі столу, Китаець кидається ловити кролика. Володимир ховае дощечку до кишені.

Кивае на Китайця одному з охоронців:

– Розстріляти...

Хата Орисі.

В хаті Іван рішуче збирае речі.

Орися сумно зітхае:

– Куди ж ти тепер? Може, залишишся...

Іван супить брови, цілуе її:

– Гряде біда велика. Не можу... Треба казати про це людям.

– Йдеш... – зітхае Орися.

Іван переодягається, віддае їй свою шинель і кашкет:

– Мушу. Спали це!

Орися бере речі. Притискае до грудей кашкет.

Іван звертається до Пітера:

– Проведеш мене за ліс. Там – урвище. Почекаеш там... Далі – побачимо.

Пітер помічае, що Іван ховае в кишеню револьвер...

Іван тричі цілує жінку. Вона хрестить його, цілує, не може відірватися. Іван відстороняє її.

Іван і Пітер виходять.

Орися вибігає слідом, дивиться, як хлопчик і чоловік йдуть до лісу.

Ніч. Ліс. Урвище.

Фантасмагорична картина: по лісі з різних боків йдуть сліпі бандуристи зі своїми поводириями.

Мерехтять вогні свічок...

Серед них Іван з Пітером.

Пітер захоплено роздивляється на всі боки.

Помічає старшого хлопця, що веде «свого» кобзаря, вони мовчки гордовито презираються.

Пітер пишається своїм Іваном, бо Іван – дужий і міцніший.

...Довкола вогнища зібралися юні поводири бандуристів – хлопці різного віку. Пітер серед них – наймолодший.

Десь далеко палає інше вогнище – там іде таємний збір бандуристів, на який поводитирів не допускають.

Хлопці печуть картоплю, діляться хлібом.

Дехто скручує самокрутку...

Пітер в центрі уваги. Тут він свій і не боїться говорити.

Він веде цікаву оповідь:

– ...ну от. Тоді Джон Блек і каже: «Ти, Соколине Око, добрий воїн. Але ми – по різні боки барикад. Хтось із нас має померти!».

Один з хлопців питає захоплено:

– А та жінка що?...

– Яка? – перепитує Пітер.

Другий хлопець підказує:

– Ну та, що їх обох любила?..

Пітер здіймає брови, згадує і фантазує на ходу:

– А-а, індіанка Алоуа? Ну, так... Вона стала поміж них і каже: «Ви мені обидва дорогі, але люблю я...»...

Раптом до них долинають звуки зі зборів бандуристів – спів... Хлопці завмирають, набувають серйозності, адже у них така висока відповідальна місія, не до балачок!

Поводир Сашко підсідає ближче до Пітера.

Каже пошепки:

– А ти правда з Америки? Не брешеш?

Пітер робить характерний жест – «зуб даю»:

– Йй-бо!

– А тут що робиш? – питає Сашко.

Пітер поважно каже:

– Хочу бути кобзарем. Як Іван. Він мене навчить.

– А «по-лебійському» вмієш патякати? – питає Сашко.

Пітер здивовано вигукує:

– Як це?

– Ех ти, учень! То таємна мова кобзарської панібратії! – каже Сашко. – Перше діло, що треба знати!

– Навіщо?

– Щоб чужі не розуміли.

– А ти знаєш?

Сашко гордовито роздмухує щоки:

– Вчуся. От, наприклад, ти ще – «лобняк», тобто, малий, а як вивчишся, станеш «трепелим» – бувалим, тобто... А другий закон – то оборонне мистецтво – «костурець» називається...

– Ну, це я знаю, – каже Пітер. – Мій Іван так костуром розмахує – сто чоловік може зараз покласти! І мене вчить!

– Є ще закони: «як спастися від блуду плотського», – веде далі Сашко, – Ну, це тобі ще рано... І –

як «поступати з грошима». Але, найголовніше – «сканити»!

– Що?

– «Сканити» по нашому, лірницькому, «співати», – пояснює Сашко.

Пітер напружується:

– А-а-а... Я поки що тільки про «садок вишневий» знаю...

Сашко презирливо спльовує:

– Ех ти, лобняк! – натягує на ніс Пітера кашкет. – Нічо, з нами побудеш – усього навчишся! А хочеш побачити збори?

– А хіба можна туди?

– Звісно, не можна... Але ми тихо. Ходім...

Хлопці непомітно відходять від вогнища.

Тихо скрадаються лісом до місця, де сидять кобзарі.

Раптом Сашко зупиняється, обертається до Пітера:

– Слухай, а та жінка, ну, Алоуа, вона з ким лишилась? З Блеком чи Соколиним Оком?

Пітер не одразу розуміє запитання:

– Що? А-а-а... Ну вона... вона...

Вигадує:

– Блек і Око загинули разом у чеснім бою проти всіх. Як справжні друзі. А Алоуа лишилася сама. І ніхто так і не дізнався, кого з них вона насправді любила...

Сашко замріяно зітхає:

– Гарна історія... Я її заспіваю, як дядько дозволить, можна? Вона ж про героїв!

– Можна...

– Ну, ходім далі...

Хлопці заглиблюються в темряву.

Підповзають до краю невеличкого урвища, із захватом дивляться вниз.

Там іде збір сліпих кобзарів...

Збір кобзарів біля вогнища.

Довкола вогнища сидять сліпі бандуристи.

Вони гарячково вирішують питання: чи варто їм прийняти пропозицію влади і гуртуватися в капели чи краще бути вільними і ходити по селах, як це робили їхні попередники.

Всі гомонять по черзі.

Іван сидить мовчки на чільному місці і уважно стежить за перебігом розмови.

Один з бандуристів міркує вголос:

– ...нам дадуть все: документи, дах над головою, можливість виступати без переслідувань. Хіба це погано, браття? Скільки ж можна отак от – по битих шляхах ходити? Нарід нині не той. Часом і води не подадуть.

До розмови вступає другий бандурист, каже гнівно:

– Їсти солоденько захотів, Петре? Закони забув?

Але йому заперечує третій:

– Закон нині один. Об'єднуватись треба...

Другий бандурист заперечує йому:

– В капели? А про що співатимемо, браття? Бачив я таку «капелу» в місті... Гріх один...

Перший бандурист хитає головою, каже з сумнівом:

– Але ж нам обіцяють вибір. Та й людей на концерти буде більше приходити!

Легше й нам буде правду нести...

Всі разом починають гомоніти.

Чутно репліки:

– Яку правду – про колгоспи?

– зерно останнє в людей відбирають – а ми про це сканити будемо?

– Іване, а ти чого мовчиш?!

– А у мене вже вік не той, щоб шляхи оббивати...

– Тут, браття, поміркувати треба добре...

Пітер і Сашко презираються, ховаючись за кущами.

– Про що вони говорять? – питає Пітер.

Сашко пояснює:

– Накази вийшли від влади – зібрати кобзарів і бандуристів у капели, дати харч, будинки, гроші. Скоро має бути з'їзд у Харкові. От і вирішують – чи йти на нього чи ні. Мій каже, що то є добре. А твій мовчить. Як він скаже – так і буде.

Пітер гордовито посміхається...

Кобзарі продовжують гомоніти.

– ...казали мені браття з Волині, – каже ще один бандурист, – що у них так само було: збрали хлопів – шестеро їх прийшло – та в лісі розстріляли...

Перший бандурист аж підводиться з місця, впевнено каже:

– А ти слухай більше! Не може такого бути. Я на Громадянській за військом ходив – радянська влада правду встановлює!

Четвертий бандурист похмурнішає, говорить здушеним голосом:

– Я теж за військом ходив. Тільки за іншим... Бачив, як ту правдоньку кров'ю поливають.

Перший бандурист звертається до Івана:

– А ти чого мовчиш, Іване?

Іван скручує цигарку, обдивляється товариство:

– Слухаю...

І додає:

– Не можна нам традицій ламати. Ще ніколи ми не служили жодній владі. Слово має бути вільним. Все вмирає, знищується, крім Слова. А ми – його останні воїни.

Перший бандурист суворо зиркає на нього:

– Неправду кажеш, брате. Хто те слово почує, якщо ми не об'єднаємось? Загинемо поодинці. А так – вижиємо. І Слово виживе!

Всі знову починають гомоніти.

Репліки:

– Голосуймо!

– Досить патякати!

– Все і так зрозуміло!

Іван вгамовує галас:

– Добре, голосуймо по совісті. Як громада вирішить – так і буде. Отже – чи йти нам браття під владу радянську?

Кобзарі здіймають руки. Їх багато.

Іван продовжує опитування:

– Чи лишатися нам на битих шляхах?

Кобзарі здіймають руки. Їх набагато менше.

Іван руку не здіймає, зітхає:

– Що ж, ваша воля, братчики... Скоро світає. Нехай хоч небо розвидниться, якщо мозок ваш – затьмарений. Буду з вами до кінця. Грім до нас гремить.

– Доки грім гримить – доти дощик іде! – відказує один з бандуристів.

Другий бере до рук бандуру:

– Час «Жачки»?

Починає награвати мелодію.

В куцах Сашко каже Пітеру:

– Все, домовились. «Жачка»! Зара назад підуть...

– Що? – не розуміє Пітер.

Сашко пояснює кобзарський секрет:

– «Жачка»! Ну, пісня таємна – її завжди наприкінці зборів співають! Нечистого закликають аби його не було на світі! Але нам «Жачку» слухати не можна.

Гайда назад!

Візуальні ряди голодомору в українських селах з вкрапленнями документалістики.

...Іван і Пітер, котрі прямують до Харкова, проходять повз вимерле село.

Іван вдихає носом повітря:

– Що це за запах?

Пітер дивиться на спорожнілі хати і... фантазує, бреше аби не засмутити Івана.

Каже бадьорим голосом:

– Це, дядечку, садівник листя палить... Щоб чисто було на... на газонах. Тут – гарні білі фазенди, садки вишневі... коло хати... Дівчина йде з відром – у ньому синя вода... Вершник на білому коні повертається додому... Його вся родина зустрічає.

Іван шепоче:

– Добре, синку, добре... Нехай так і буде...

Візуальні ряди:

...На вулиці містечка старого кобзаря хапають НКВДисти, заштовхують у машину, трощать бандуру, вбивають поводиря.

...Хода людей по шляху – серед них ідуть Іван з Пітером...

...Іван із Пітером сидять на майдані одного з містечок. Іван співає.

Довкола стоять люди, але побачивши, що на майдан виїхали вантажівки з НКВДистами, люди поволі зникають.

Іван і Пітер лишаються самі. Пітер бачить, що НКВДисти прямують до них.

Пітер сахається:

– Йдемо звідси, дядечку! Вставай! Йдемо звідси!

Пітер тягне Івана за руку.

Той намагається жартувати:

– Що там – знову команчі?

Пітер каже серйозно:

– Ні, дядечку... Це військові...

Іван спокійно каже:

– Військові так військові. Тоді і ти виконуй наказ: йди до Орисі. Вона добра жінка. Скажи їй... А! – він маше рукою: – Нічого не кажи. Вона ж відьма – і так все знає. Біжи швидко. Тікай!

– Нікуди я не втечу! Я буду з тобою! – каже Пітер.

Іван суворо обертається до нього:

– Якщо ти мій учень – виконуй наказ!

Він витягає з кишені револьвер, дає Пітеру:

– Це – сховай! Як буду конати – пам'ятай, що обіцяв!

Йому вже немає часу говорити, до нього вже біжать НКВДисти на чолі з Володимиром. Іван щосили встигає відштовхнути Пітера під колеса возу, що стоїть поруч. Сам готується до оборони.

З-під воза, мов у кіно, Пітер спостерігає, як Іван костуром відбивається від десяткох нападників. Він бореться посеред майдану, мов лев.

– Живим, живим беріть! – кричить Володимир.

Сцена в очах хлопчика перетворюється на сцену з вестерна.

Пітер ніби бачить, як на допомогу Івану скаче індіанське військо.

І Іван перемагає...

Пітер відкриває очі: напівживого Івана тягнуть до вантажівки.

Машини від'їжджають.

Майдан порожній. На ньому – потрошена бандура, з неї вискочила дерев'яна дощечка – «душа». Пітер підбирає її, затискає в долоні.

Дорога до хутора.

Замурзаний Пітер бреде до хати Орисі, тримаючи в руках «душу» від зламаної бандури.

Йде повільно, потім починає бігти, бо бачить не порядок на подвір'ї: брама відчинена, застрелений пес, скрізь літає пух.

Пітер вривається в хату – там все перевернуто.

Постіль порубана... Ікони і рушники тліють в грубці.

Пітер дістає заховану під дошками книгу і тікає.

Не бачить, що в садку висить повішена Орися, під її ногами лежить збережений, на свою біду, кашкет Івана...

Голос старого Пітера Шемрока:

– Так розпочався великий голод у цій країні. А для мене скінчилися ілюзії і дитинство. Скрізь ходила смерть...

Наші дні.

Квартира Пітера Шемрока.

Пітер пригощає Мері печивом і чаєм, на столі – пляшка віскі.

Старий Шемрок продовжує оповідь:

– Я дізнався, що всіх кобзарів виловлюють і звозять до Харкова. І подався туди пішки... Я мав знайти Івана. Дорогою жебрачив. Ніхто не подавав, адже хати стояли порожні. В деяких лежали небіжчики –

цілими родинами! В одному з сіл «санітари» наказали допомогти винести і повантажити на віз трупи. Я це зробив. Тіла були розпухлі і важкі, мов камінь.

Мері зітхає. Пітер наливає в келихи віскі. Продовжує:

– За це мені дали жменю зерна. Я мав вижити! У цій країні, в цьому жахливому світі. До міста я увійшов... вовком. Мені йшов лише тринадцятий рік, але часом здавалося, що живу сто років... Не знаю, чи лишилося в мені щось людське. Не певен...

Шемрок під'їжджає до каміна і ворухить в нього дрова.

Мері дивиться на нього. Шемрок залпом випиває віскі.

Подає чарку Мері. Вона мовчки випиває.

Шемрок дає Мері печиво. Сам згрібає крихти зі столу і кладе собі до рота – звичка «тих часів».

...Візуальний ряд з минулого.

Хлопчик Пітер сидить на горищі будинку в Харкові.

Він загрубів, подорослішав, виріс.

Ловить голубку, скручує їй шийку. Розпалює вогнище.

Варить на вогнищі яйце. Бурмоче над ним «Отче наш...», як вчив Іван.

За розбитим віконцем починає повільно падати сніг...

Пітер студить яйце, перекидаючи з руки в руку.

Він з'їдає останні крихти хліба з долоні.

Повільно обчищає яйце.

Обережно здирає зі шкаралущі тонку плівку. Вставляє її в око – імітує сліпого...

Гасить вогонь (традиційним чоловічим способом).

Дістає Іванів револьвер, перемотує хусткою, ховає його глибше до кишені...

Бере посох і ходою сліпого йде з горища...

Харків.

Місто змінилося. На вулицях зголоднілі люди, трупи...

Черги, що багато часу лежать покотом під магазином – чекають на хліб.

..Кабінет Володимира.

Триває допит змученого Івана.

За столом із лампою під зеленим абажуром – Володимир.

Двоє його поплічників.

Володимир каже:

– То як звали твого хлопця ти кажеш?

– Андрієм звали... – вимовляє розбитими губами

Іван.

– Брепеш, пес! – кричить Володимир.

Іван каже:

– Його звали Андрій. Він загинув...

– А ти знаєш, що буває за викрадення іноземця? Та ще й за розповсюдження контрреволюційної пропаганди? Казав – цигарки в мене хороші...

Він підносить до обличчя Івана цигарку, але не обпікає – знуцається.

Іван посміхається:

– Як будете шкуру з мене здирати – краще починайте з лівого боку – там у мене стара дірка від кулі – легше вам буде... А як на кіл саджатимете – обирайте найнижчий, щоб вам було зручніше в дупу мене цілувати...

Володимир вигукує з люттю:

– А підкоротить-но йому язика! Побачимо, що він заспіває!

Володимир киває поплічникам.
Ті загрозово наближаються до Івана.

...Вулиця Харкова.
Черга перед хлібним магазином.
По вулиці йде ватажок безпритульних – Пітер.
Він вправно копіює рухи сліпого. Підходить до черги.

Віддалік іде його ватага.
Хлопець з ватаги кричить:
– Пропустить інваліда!
Другий підхоплює:
– Інваліди – без черги!
Третій гукає:
– Граждане милостиві! Пропустить убогого!

Черга коливається.
Репліки:
– Він тут не стояв!
– Та дайте ж хлопцю пройти – він же не бачить, сердешний!
– Та цим волоцюгам тільки дай волю!
– Геть звідси, я теж інвалід!

Пітер нахабно втручається в чергу, робить вигляд, що падає, штовхає людей. У цей час його хлопці крадуть все, що трапляється під руку. Пітер вдирається в перші ряди, вихоплює з віконця буханець хліба.
Кричить:

– Атас!
Всі розбігаються.

Голоси в черзі:
– От покидьки!
– Гаманець! Гаманець вкрали!
– Ловить їх!

– Міліція!

Підворіття.

Хлопці забігають до підворіття. Пітер ламає і ділить між ними хліб.

Півбуханця лишає за пазухою. Хлопці весело жують, сміються.

Роззираються на всі боки, помічають повію, котра жадібно дивиться, як вони їдять.

– Теж жерти хоче... – каже перший хлопець.

Другий каже:

– Це – курва. Вона за хлібушок все зробить...

Третій криво посміхається:

– А що, мо', спробуємо?

Перший хлопець з сумнівом хитає головою:

– А якщо вона заразна?

– Ти сам зараза – чого ж боятися?! – ірже четвертий безпритульний.

Всі сміються. Пітер замислюється.

Говорить такими ж короткими фразами, які перейняв у Івана, в тому числі і «лебійською» мовою:

– Та цить ви! Хала (смерть) їй: зара ніхто задарма не подає...

Пітер дістає з-за пазухи хліб.

Перший хлопець обурено вигукує:

– Ти шо?! Нехай відпрацює.

Другий улесливо поглядає на Пітера:

– Може, домовитись, Сталевий Костуре?

Пітер ніяково замислюється, але не хоче видатись слабаком.

Каже, як «бувалий»:

– Раха... тобто баба... файненька... Давай, домовляйся.

Хлопець відходить, йде до жінки.

Всі дивляться, як вони домовляються. Спочатку жінка хитає головою, оглядаючи компанію. Потім зголошується.

...Захарашений коридор комуналки.

Жінка заходить до кімнати.

Хлопці лишаються в коридорі – радитись.

Перший хлопець каже до всіх:

– Сталевий Костур має бути першим – він хліб дістав. Вона сказала: тільки не всі разом.

Хлопці регочуть.

Другий хлопець знизує плечима:

– Одному – стрьомно...

Третій поплескує Пітера по плечі:

– Йди першим, командоре!

Пітер нерішуче відчиняє двері.

Кімната в комуналці.

Пітер відчиняє двері, заходить.

Бачить, що жінка стоїть обличчям до вікна. Ку-тається в обідраний шалик...

Пітер нерішуче робить два кроки до неї. Завмирає. Коли поруч немає хлопців, він стає собою – ніяковіє. Довго дивиться в потилицю жінки.

Не наважується поворухнутися. Жінка поправляє волосся.

Запалює сигаретку. Каже, не обертаючись:

– Вперше?

– Що? – захриплим від хвилювання голосом перебиває Пітер.

Жінка пояснює:

– Кажу: це в тебе вперше?

– Так...

Жінка говорить байдужим голосом, не обертаючись:

– Там – полумисок. В кухлі – вода. Помийся...

Пітер ніяково озирється.

Недбало торохкотить кухлем, тремтячими руками стягує з себе сорочку... Позирає на жінку. Вона обертається. З неї падає шалик.

В темряві зблискує кулончик на шиї.

Пітер дивиться на кулончик. Ковзає поглядом вище...

Завмирає.

І починає плакати: він впізнав Ольгу.

Ольга не впізнаючи в замурзаному брутальному підлітку «Петрика», посміхається:

– Отакої!

Пітер підходить, підбирає з підлоги шалик, накриває ним Ольгу.

Ольга з подивом дивиться на хлопця.

Промовляє:

– Пе-три-ку...

...Коридор комуналки.

Хлопці сидять на підлозі, палять. Гигочуть. Намагаються зазирнути в замкову шпарину ...

Кімната Ольги.

Ольга і Пітер сидять на дивані.

Ольга обіймає Пітера, як маленького, колисає його, наспівує:

– Садок вишневий коло хати....

Пітер сумно підхоплює – вже баском:

– Хрущі над вишнями гудуть...

Ольга продовжує, ковтаючи сльози:

– Плугатарі з плугами йдуть...

Пітер швидко додає серйозним тоном:

– Співають, ідучі, дівчата, а матері вечерять ждуть...

Він дістає з-за пазухи вже зашмульгану книгу, показує Ользі:

– Вона досі зі мною. Це мені дав тато... Перед... перед смертю. Там – якийсь лист. Сказав, відвезти до Москви до Гарета Джонса... Назбираю гроші – поїду...

Ольга сумно дивиться на книгу:

– Немає вже сенсу, Петрику. Немає в цьому сенсу. Це вже все відоме. Тато загинув нізащо... Я тобі інше скажу: тікай звідси! Ти ще можеш це зробити – знайди своїх і тікай. І... І розкажи ТАМ всім... Як ми тут живемо... Як вмираємо.

Ольга плаче.

Пітер обіймає її:

– Тюля...

Ольга відстороняється:

– Не треба. Я брудна... Я така брудна... Йди, сонечко, йди... Рятуйся. Чекай-но... Візьми – це належить тобі.

Вона знімає з шиї ланцюжок.

Пітер заперечно хитає головою:

– Ні – це тобі тато подарував. Я пам'ятаю. Я на себе зароблю.

Ольга гладить його по голові:

– Який ти став дорослий. А чим же ти заробляєш?

– Псалую...

– Що?

– Співаю, – пояснює Пітер.

Він підхоплюється по-хлоп'ячому, бере посох, вставляє в око плівку, зображає сліпого співака.

Співає, мов каліка:

– Склонитися віки

І вся чоловіки

Во благостині

Сущою нині....

Ольга і Пітер сміються.

Раптом Ольга уриває сміх.

Каже суворо:

– Це недобре, Петре! Тато не дозволив би. Ти не мусиш! Чуєш мене? О, Боже, що за життя?! Йди. Не гайно. Ніякого Джонса ти не знайдеш. Постарайся дістатися посольства. Говори з ними своєю мовою. Вони допоможуть. Зроби це заради тата!

– Не можу, – твердо каже Пітер. – У мене тут ще є справа. Поки не зроблю – не можу!

Пітер, з жалем озираючись на жінку, йде до дверей.

Зупиняється біля столу, риеється в кишенях, викладає на стіл всі свої гроші.

Виходить в коридор.

В коридорі комуналки його оточують хлопці, питають навперебій:

– Ну як? Що там? Хто наступний?

Пітер суворо оглядає їх. Каже беззаперечно:

– Цю жінку не чіпати! Ніколи. Голови повідкрочую!

Він виходить. Всі, презираючись, йдуть за ним.

...Підвал, де ночують безпритульні.

У підвалі сплять безпритульні.

Серед них Пітер. Вбігає хлопець.

Тормосить Пітера:

– Командоре! Та прокинься ж ти! Знайшли! Всі кобзарі – в ЧК! Сам бачив: вдень одного сліпого заводили! Кажуть люди – завтра всіх кудись вивозять!

Пітер схоплюється. Біжить до виходу.

...Вулиці Харкова.

Пітер щосили мчить вулицями.

Добігає до будинку НКВС. Важко дихає.
За рогом набуває вигляду жебрака.
Сідає перед в'язницею, немов вбогий каліка.
Співає.

...Камера у в'язниці.
На підлозі лежить непритомний Іван.
До нього у віконце долинає пісня.
Іван приходить до тьми. Здіймає обличчя до
вікна.

Посміхається закривавленим ротом.

...Ранок. Подвір'я НКВС.
До вантажівок кидають сліпих кобзарів.
Серед них понівечений Іван.
Гвалт, собаки, солдати...
Пітер здалеку спостерігає.
Біжить за вантажівками.
Чіпляється позад авто, котре супроводжує ванта-
жівки.
Їде.

...Ліс. Яр.
Пітер здалеку бачить, як сліпих кобзарів під-
водять до яру.

Керує Володимир. Він наказує прив'язати Івана
до дерева на краю яру.

Каже:

– Цей сам скоро здохне. Не жилець...

...Кобзарі, проходячи повз дерево, по черзі тор-
каються Іванового обличчя...

На краю яру їх розстрілюють. Кидають вниз.

...Військові авто від'їжджають. Западає тиша.
Пітер виходить з укриття.

Іван, якого залишено вмирати живим біля дерева, здійсмає обличчя догори – відчуває чийсь присутність.

Він геть понівечений.

Пітер дістає з кишені револьвер. Торкається крижаного Іванового обличчя. Той ледь помітно посміхається і киває, нагадуючи Пітеру про свій заповіт – «Як заслабну – вбий!».

Пітер стискає зуби. Вагається.

Бачить на чорному обличчі Вчителя рішучий наказ. Заплющує очі...

Над урвищем лунає постріл...

Наші дні. Швейцарія. Світанок.

Кімната Пітера Шемрока.

Мері дивиться на Шемрока розширеними очима.

Той важко промовляє:

– Досі не знаю – чи правильно вчинив... Досі не знаю...

Мері підходить до нього. Обіймає.

Візуальний ряд повертає нас в історію маленького Пітера.

...Пітер бігає по палубі корабля.

...Пітер стоїть на сцені театру.

...Пітер з Іваном мандрують степами.

Голос старого Пітера Шемрока:

– Мене більше нічого тут не тримало... Згодом я дізнався, що група американських журналістів, після гучних публікацій Гарета Джонса, вирушає по селах, щоб розвіяти його наклепи на радянську владу...

Візуальний ряд:

Делегацію іноземців з помпою ввозять в розцяцьковане село...

Їх зустрічають дебели жінки з хлібом сіллю. Іноземці сміються, фотографують.

Їх ведуть по селу зі свіжопобіленими хатами.

Голос Пітера Шемрока:

– Я бачив, як білять хати і вивозять з них небіжчиків. Я хотів кричати про це, але не міг. У мене була інша мета...

Візуальний ряд:

Іноземні журналісти спілкуються з «селянами». Пітер крадькома підходить до одного з американців, щось говорить йому.

Американець непомітно відчиняє дверцята авто.

Пітер лягає на підлогу під сидіння...

Голос Пітера Шемрока:

– За кілька днів я вже їхав звідти, але мое серце і душа досі лишаються там, в тім яру...

Візуальний ряд:

...Охайний Пітер йде по коридорах дипломатичного вагона.

Доходить до останнього – стоїть, ловлячи сонце обличчям.

Стукотять колеса.

Потяг везе його все далі і далі...

Наші дні. Швейцарія. Ранок.

Шемрок закінчує розповідати свою історію:

– Мене везли в потягу. Потім – на кораблі. Я залишав цю країну назавжди. З Гаретом Джонсом я так і не зустрівся. Його колеги оселили мене в Швей-

царії, в сиротинці... Через них я передав Джонсу цю книжку, як і обіцяв батькові. Тепер вона знов у мене.

Шемрок посміхається до Мері:

– Певно, це непогана крапка у моєму житті?

І дивиться у вікно:

– Світає...

Він, мов хлопчик, по-змовницьки підморгує Мері:

– Слухай-но, дівчинко, вивези мене в сад. Давай, давай. Моя стара Алоуа спить до восьмої!

Садок на подвір'ї Пітера Шемрока.

...старий Пітер Шемрок ловить обличчям сонце...

Сонце.

(візуальний ряд)

...Іван біля стіни ловить обличчям сонце...

...Малий Пітер поруч із ним – ловить обличчям сонце...

Ірен РОЗДОБУДЬКО

Я ПОВЕРНУСЬ!

Сценарій

СЦЕНА

1930 рік

НАТ. ПЕЙЗАЖ НЕВЕЛИЧКОГО КРИМСЬКОГО
МІСТЕЧКА. РАНОК.

Море, степ, гірські схили. По траві
дрібочуть дитячі ноги. Поволі стає видно,
що це ватага хлопчаків різного віку.

Вони весело і стрімко збігають на
схил, з якого відкривається панорама на
селище - зокрема на два крайніх будинки.

Чуються збуджені вигуки хлопців.

1-й ХЛОПЕЦЬ

Приїхали!

2-й ХЛОПЕЦЬ

Новенькі приїхали!

3-й ХЛОПЕЦЬ

Це - білоруси!

АМЕТХАН

Та ні! Вони з Донбасу!!

2-й ХЛОПЕЦЬ

А де той Донбас?

РУСТЕМ

(дає йому стусана)

Географію треба вчити!

Молодші хлопці бешкетують, старші на
бігу роздають стусани молодшим.

Помітно, що всім керує «ватажок»
Аметхан та його товариш Рустем.

АМЕТХАН

А ну, цить!

Ватага залягає на схилі, захоплено
спостерігаючи, як внизу «новоприбульці»

розвантажують машину. Хлопці пошепки коментують те, що бачать

1-й ХЛОПЕЦЬ

Ух, ти! Швейна машинка! Я таку в майстерні у дядька в місті бачив!..

2-й ХЛОПЕЦЬ

І у моєї мами така сама...

А це що, Рустем, дивись, що це?

РУСТЕМ

Це - патефон!

2-й ХЛОПЕЦЬ

Пате... - що?

АМЕТХАН

Па-те-фон - штука така, на якій музику крутять!

3-й ХЛОПЕЦЬ

Диви, який килим... Здоровезний!

1 ХЛОПЕЦЬ

Певно, багаті...

5-й ХЛОПЕЦЬ

По-ду-маєш... багаті! У нас ще кращі є!

1-й ХЛОПЕЦЬ

Гармошка!

АМЕТХАН

Це не гармошка, бовдуре, це баян...

Хлопці замовкають. Дивляться вниз. На подвір'ї родина вивантажує з машини речі.

СЦЕНА

НАТ. ПОДВІР'Я. ДЕНЬ+

Мати, батько, хлопчик Льошка.

Батько знімає з кузова і заносить в нову хату речі. Мати роздивляється на подвір'ї.

Льошка по-хазяйськи обходить обійстя. Намагається видертись на дерево.

МАТИ

(дає йому баян)

Не встигли приїхати, як ти знову за своє!

Сорочку нову порвеш!

Ось. Краще віднеси. Та дивись обережно!

Льошка хапає баян, несе до хати і знов вискакує на подвір'я.

Доходить до паркана, крадькома зазирає до сусідів.

Бачить, що з хати виходить дівчинка - Саїде.

Вона теж крадькома наближається до паркана - їй цікаво, що там відбувається.

Хлопчик і дівчинка йдуть по обидва боки паркана в одному напрямку - туди, де паркан має більшу шпарку і майже одночасно торкаються її носами.

САІДЕ

(відстороняється, побачивши обличчя хлопця)

Ой!

ЛЬОШКА

Гав!

Саїде поважно поправляє сукню і косички.

САІДЕ

Ти дурний?

ЛЬОШКА

(поважно)

Ми тепер тут будемо жити!

САІДЕ

А ми тут давніше від вас живемо!

ЛЬОШКА

(повисає на паркані, не помічає, що порвав таки сорочку)

По-ду-маєш! А ми тут... такий парканище побудуємо-о-о! Височенний - до неба!

САІДЕ

Навіщо?

ЛЬОШКА

Ну... так...

А мій тато на шахті працював...

Тепер у нього сели... сили... солі...

Селікоз!

САІДЕ

Це що таке?

ЛЬОШКА

(гордовито)

Така шахтарська хвороба!

Він навіть померти може!

Але він все вміє. Намурує тут парканів!

Ого-го!

САІДЕ

Все одно цариця Феодора до вас і крізь паркан прийде!

ЛЬОШКА

Яка ще Феодора? Царів не буває!

САІДЕ

Буває! Вона - цариця-воїн, колись її

тут вбили, на цих землях. Тепер вона -
примара! У-у-у...

Ходить по ночах і таких, як ти
забирає...

Бабай-лар розповідав!

ЛЬОШКА

Хто, хто?

САІДЕ

Бабай-лар! Дідусь!

ЛЬОШКА

А-а-а... Так і кажи - дідусь!

(відламує гілку з дерева, розмахує
нею)

А я її ось так! Ось так!

Саїде сміється, дивлячись, як він
«воже».

ГОЛОС МАТЕРІ САІДЕ

Саїде! Саїде! Снідати!

ЛЬОШКА

Це тебе кличуть?

САІДЕ

Ага...

ЛЬОШКА

А що це за ім'я таке?

САІДЕ

Яке?

ЛЬОШКА

(засоромився)

Ну... Таке... Дивне... Я таких не чув...

САІДЕ

А тебе як звать?

ЛЬОШКА
Олексієм. Я вмю грати на баяні!
А взагалі, коли виросту - льотчиком
стану!

Мати Саїде знову гукає її. Саїде
поважно розвертається. Прямує до хати.

САІДЕ
А я... А я вмю вишивати!

ЛЬОШКА
(навздогін)
Ну то й що? Моя мамка теж вмє! Ще й
як!

САІДЕ
(обертається)
А ти сорочку порвав!

ЛЬОШКА
(лякається, крутиться - бачить
проріху)
Ой!

Саїде сміється. Біжить до хати.
Льошка перелякано озирається.
Біжить до своєї хати, на ходу
скидаючи сорочку і ховаючи її в порожню
собачу буду...

СЦЕНА
1938 рік

НАТ. СЕЛИЩЕ. ВУЛИЧКА. ВЕЧІР.
Саїде, Аметхан, Рустем, Льошка,
подруга Саїде - Фатіма, Давид, Сара,
батько Саїде.

Повз веселу компанію Давид веде до
візка вагітну Сару.

За ними йдуть їхні маленькі доньки - ревуть.

Сара по черзі роздає їм стусанів і тут таки - цілує, заспокоює.

Старша з-поміж дівчаток - Роза.

Кіньми править батько Саїде.

Компанія молоді з цікавістю спостерігає за кумедною галасливою сценою.

РУСТЕМ

О! Певно - почалося!

Це вже вп'яте!

Дядько Давид ніяк не вгамується.

ФАТІМА

(б'є його по носі квіткою)

А я б теж хотіла мати багато дітей!

Що тут такого?!

САІДЕ

(гукає)

Тітонько Саро, удачі! Дівчинка буде чи хлопчик?

САРА

Певно... ох... дівка... Чує моє серце...

ДАВИД

Та дідько тебе забирай! Чотири дівки в хаті вже є!

САРА

Мовчи, старий гріховоднику!

Сперечаються, вантажаться на візок.

Батько Саїде кричить: «Пішла! Но!» - візок рушає.

Молодь сміється.

БАТЬКО САІДЕ

(суворо гукає до доньки, незадоволено)

і багатозначно поглядаючи в бік Льошки)
Саїде! У дев'ять - вдома!

Візок від'їжджає.

ФАТИМА

(передражнює)

«Саїде - у дев'ять - вдома!»

Ну, звісно, ти ж у нас наречена...

ЛЬОШКА

Це ми ще побачимо...

РУСТЕМ

А тобі до цього що?! Що ти все ходиш
за нами - йди-но до своїх!

ФАТИМА

А він, Рустемчику, давно в Саїде
закоханий - начувайся!

САІДЕ

Припини!

АМЕТХАН

Яка ж ти... колючка, Фатіма...

Не переймайся, Льошко, от вступимо до
військового - за тебе будь-яка наша дівка
підє!

РУСТЕМ

(насупився)

Не підє... Ніхто за нього наших дівчат
не віддасть...

АМЕТХАН

Часи змінюються...

РУСТЕМ

(суворо)

...а традиції лишаються.

ЛЬОШКА

Які ще традиції? У нас традиції тепер радянські!

Без забобонів ваших стародавніх!

РУСТЕМ

От я тобі зараз покажу... забобони.

Обидва парубка підводяться, стають один навпроти одного. Напружену атмосферу розряджає Фатіма.

ФАТІМА

(бере Рустема за руку)

Ой! Забула! Рустемчику, мати моя тебе кликала - піч полагодити - зовсім не можна хліб випікати!

(до Саїде)

Сподіваюсь, не заперечуєш?

Саїде знизує плечима.

Фатіма і Рустем відходять.

Аметхан делікатно підводиться.

АМЕТХАН

Певно, і мені час...

Йде геть.

СЦЕНА

НАТ. ВЕЧІР. ВУЛИЧКА.

Саїде, Льошка.

ЛЬОШКА

Вони правду кажуть?

САІДЕ

Що?

ЛЬОШКА

Про традиції?

Ну, що тебе за мене не віддадуть?

САІДЕ
Правду... Нас з Рустемом ще малими
спарували...

Його батько моему коня подарував!
А кінь - для татарів - це все!!

ЛЬОШКА
Кінь! Та я на літаку за тобою
прилечу...
Тільки почекай. Ми з Аметханом до
льотного вступаємо...

САІДЕ
Який ще літак? Весілля вже скоро...
От закінчу педагогічне - один іспит
залишився! - і весілля...
А ти для наших - іншої віри...

ЛЬОШКА
Яка ще віра? Ти ж комсомолка!

САІДЕ
Є віра, Льошка, є... Не бути нам разом.
І чинару тобі не посадити під моїми
вікнами...

ЛЬОШКА
Яку ще чинару? Та я...

САІДЕ
Чинара в татарському садку означає
щастя в хаті...
Не всі садять ту чинару... Он у старій
Даміри - бачив - росте? Височенна така!
А чоловік її давно загинув, ще
молодим...
Оце любов...

ЛЬОШКА
(вперто)
Буде тобі чинара. Я посаджу. Ти

тільки дочекайся!

Чутно голос матері Саїде: «Саїде! Саїде!».

САІДЕ

(підводиться)

Пора...

(рішуче прямує додому, раптом обертається і посміхається):

Ну й посади! Я дивитимусь на неї... шоранку...

Навіть якщо нам разом і не бути...

Льошка підходить, намагається обійняти її.

ЛЬОШКА

Ми! Чуєш - ми дивитимемось на неї разом!

Вони невпевнено зближаються обличчями.

Короткий - перший і останній в житті - поцілунок.

Саїде виривається. Віжить додому.

Льошка дивиться їй услід...

СЦЕНА

НАТ. ПОДВІР'Я САІДЕ І ЛЬОШКИ. ДЕНЬ.
Мати Саїде, мати Льошки

На обох подвір'ях - триває своє життя: матері перегукують через паркан, займаючись своїми справами: одна лушить кукурудзу, друга розвішує білизну.

МАТИ ЛЬОШКИ

Ну, як там Сара? Народила?

МАТИ САІДЕ

Знову дівку! Відний Давид...

МАТИ ЛЬОШКИ
«Бідний!»! Та він доки хлопця не буде -
не дасть їй спокою. Бідна Сара!

Мати Саїде раптом уважно дивиться на
мати Льошки.

МАТИ САІДЕ
Слухай-но...

Вона встає, з таємничим виразом
підходить до паркану.
Мати Льошки із зацікавленістю прямує
до неї - подруги люблять попліткувати...

МАТИ САІДЕ
(ніяковіє, говорить не те, що
збиралася)
А ти... Як ті ваші... вареники з вишнями
робиш?

МАТИ ЛЬОШКИ
Тю на тебе... Давай запишу рецепт..
Чого шепочеш?

МАТИ САІДЕ
Та я..
(дістає з кишені монети)
Візьми-но, Лідіє, ось це...

МАТИ ЛЬОШКИ
Що це? Навіщо?

МАТИ САІДЕ
Це... для вашої Диви Марії..
Я ж бачила - ти часом до церкви
ходиш...

МАТИ ЛЬОШКИ
Ц-ц-ц-ц... Ти що таке верзеш?
У мене чоловік - комуніст...

МАТИ САІДЕ

Ходиш, ходиш... Я знаю. Та не бійся ти!
Я не про те... Візьми - віднеси вашій
Діві - скоро весілля! - нехай дасть щастя
дітям...

Я і Сарі дала - щоб до синагоги
віднесла - про всяк випадок... Все ж
вірніше буде...

Бог один...

МАТИ ЛЬОШКИ

(швидко ховає монетки)

Ох, Амїра-ханум... Чого не зробиш по-
сусідськи...

Але про церкву мовчи - у мене син у
військове вступає... А там знаєш як суворо
із цим!

МАТИ САІДЕ

Та не хвилюйся... Добре, що поїде.

Бо, знаєш, подруго, я вже хвилюватися
почала: коби весілля нам твій Льошка не
зірвав...

Він же з дитинства за Саїде, мов на
мотузці ходить...

МАТИ ЛЬОШКИ

Охо-хо... Я б не проти. Я твою Саїде,
як рідну люблю. Я б її навчила вареники
ліпити...

МАТИ САІДЕ

Мовчи заради Аллаха! Батько і чути
про те не хоче!

Тому і даю тобі для Діві - нехай
обереже і твого, і мою. Нехай дасть щастя
Саїде з Рустемом.

А сину твоєму злагоду і спокій.

Ти ж не забудь - дай на пожертву!

МАТИ ЛЬОШКИ

Дам, не хвилюйся... А на весілля -

вареників наліплю - Саїде їх любить...

Жінки розходяться від паркану.

СЦЕНА

НАТ. ДЕНЬ. СЕЛИЩЕ. ХАТИ.

Мати Саїде йде вуличками, обходить сусідів.

СЦЕНА

ІНТ. ХАТА САРИ ТА ДАВИДА.

Сара, Давид, мати Саїде, діти.

Сара колисає маленьку доньку.

Гвалт. Протягом розмови дівчата Давида весь час смикають його, щось просять - то пити, то сходити з ними до райцентру по морозиво.

Особливо набридає Роза.

Він обліплений своїми дівчатками, мов мухами.

Ще й дитина кричить на руках у Сарі.

МАТИ САІДЕ

Ти б їй ручки сповила... Що вона в тебе кричить, мов несамовита?

САРА

Нехай собі кричить - краще спати буде.

ДАВИД

А що, сусідко, скоро Саїде в дитячий садок на роботу вийде?

Я тільки до неї своїх дівок поведу!

РОЗА

(підстрибує)

Так! Так! Я тільки до тітки Саїде піду!

САРА

Яка вона тобі тітка? В неї самої ще молоко на губах не обсохло!

РОЗА

(стрибає, заважає Давиду лагодити приймач)

Татку, татку! Як це - молоко на губах не обсохло?

МАТИ САІДЕ

Ще останній іспит залишився - і почне працювати.

От тільки весілля відгуляємо.

САРА

До речі, я їй свічки приготувала - на щастя...

Сама з воску виплавила... Сім свічок на щастя!

ДАВИД

(бурчить)

Нащо їй ті свічки? Ми он і без свічок...

САРА

Мовчи, дурню!

(Розі)

І ти - цить!

(матері Саїде)

То що ти там кажеш?

МАТИ САІДЕ

Запрошую вас на весілля - шість днів, як годиться, відгуляємо...

Приходьте, сусіди дорогі.

ДАВИД

Та вже прийдемо!

МАТИ САІДЕ
(підводячись)
Ну от і добре...

САРА
(гукає услід)
Про хліб не піклуйся - я халу зроблю -
на всіх вистачить!
І форшмак з мене! Саїде його любить...
І гефілте фіш! Давидик обіцяв риби
наловити!

ДАВИД
(бурчить)
Гефілте фіш! Сказала б по-людськи -
«фарширована риба!»...

СЦЕНА

ІНТ. КРАМНИЦЯ. ДЕНЬ.
Мати Саїде, мати Аметхана.

Мати Саїде заходить до крамниці, де
працює мати Аметхана.
Купує продукти.

МАТИ АМЕТХАНА
(відраховуючи здачу)
Ох, Амїре-ханум, глядіть - не зробіть
помилку.
Он мій Аметхан до Ганни залицяється -
то ми мовчимо.
А що поробиш - любов...

МАТИ САІДЕ
Ми традицій не ламаємо!
Дякую, Зульфїє-ханум...
Чекаємо наступного тижня...

МАТИ АМЕТХАНА
Вам видніше. Може, дійсно, маєте
рацію.

Мій Аметхан із Льошкою поїдуть скоро...
Шукай потім...

МАТИ САІДЕ

Ото ж бо! Льошка хлопець добрий, але
й Рустем – не гірший. Та ще й свій.

Звикне. Ти мені той... залиш борошна,
як буде – мені багато на пахлаву треба.

МАТИ АМЕТХАНА

Та залишу. І прийду – допоможу
готувати...

Мати Саїде виходить.

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЦЯ. ДЕНЬ.

Мати Саїде йде вулицею, зупиняється
біля сусідів, запрошує на весілля.

СЦЕНА

ІНТ. КІМНАТА САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде, Фатіма.

Саїде розкладає весільний наряд.
Дівчата розглядають його.

ФАТІМА

А кіяу кіляете обрали – для шлюбної
ночі? В кого будете ночувати?

САІДЕ

Мені байдуже. Батьки Рустема самі
оберуть...

ФАТІМА

Як ти так можеш? Якби мені за Рустема –
не було б щасливішої в світі!

САІДЕ

Бачиш... Значить не одна доля навскіс...

ФАТІМА

Яке намисто гарне! Ох, шаслива ти,
Саїде...

(пошепки)

А ви... як... вже цілувались?

САІДЕ

Ти що? Як можна? До весілля?!

Він мені навіть ще не освідчився -
батьки все вирішують.

ФАТІМА

От я з цим не згодана! Ми що - в
кам'яному віці живемо?! Ти б до комітету
комсомолу поскаржилась! Що то буде за
життя у вас?

САІДЕ

Буде як буде... Мати каже - вона теж
звикала.

І звикла. Вони з батьком добре
прожили...

Саїде плаче. Фатіма обіймає її. І теж
плаче.

Потім поволі починають сміятися -
молоді, веселі, у них все попереду!

СЦЕНА

НАТ. СЕЛИЩЕ. ДЕНЬ.

Голова сільради, столичний режисер,
оператор, масовка

На майдані з авто вивантажується
знімальна група кінодокументалістів.

Їх зустрічає голова сільради.

Вулицею мчать дітлахи.

Одні кричать: «Весілля! Весілля»,
інші: «Кіно приїхало!».

ГОЛОВА

(знімальній групі)

Здрастуйте, товариші дорогі! Прошу, прошу до нас!

Все як домовлено: у нас весілля - передовик виробництва і молода вихователька дитячого садка!

Будівники світлого майбутнього!

Чекали на вас! І план ми виконали!

Винограду нині багато!

Прошу! Прошу!

Групу оточують місцеві музики.

Атмосфера народного гуляння. Членам групи підносять піали з кавою.

РЕЖИСЕР

(випиває, як горілку. Морщиться.

Оператору - тихо)

Це не горілка... Це кава... Гаряч-ч-ч-а, ч-ч-чорт забирай!..

ГОЛОВА

У нас дорогим гостям завжди спочатку каву подають! Прошу, прошу!

ОПЕРАТОР

(обережно випиває)

Як цікаво...

Процесія йде в бік хати, де відбувається весілля.

СЦЕНА

НАТ. ДВІР ХАТИ САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде, Рустем, Льошка. Мешканці багатонаціонального селища, масовка.

Весілля у розпалі. За столами - мешканці селища різних національностей. Грає татарська музика.

Шум, гвалт, веселощі. Музики закінчують грати.

Давид випиває чарку, поривається встати з-за столу, його сміє Сара: «Сиди!». Але він виходить, бере до рук скрипку, починає грати пронизливу мелодію. Всі захоплено слухають...

Саїде дивиться на край столу, де сидить Льошка з баяном – він нічого не їсть.

Нарешті йому набридає слухати

Давидову скрипочку, він з відчаєм розтягує баян – грає відчайдушно-веселу мелодію.

Всі починають танцювати.

Льошка різко уриває мелодію.

Швидко виходить з двору. Його музику підхоплюють «троїсті музики».

Пари, що вальсували під час Льошкиної музики, починають танцювати національний танець, який захоплює всіх.

На виході з двору, Льошка зіштовхується зі знімальною групою. Групу веде голова сільради.

З головою і один з керівників району – Микола.

ГОЛОВА

(підходить до молодих)

Ну, як кажуть у наших краях – живіть гарно і скачіть на коні до щастя!

Голоси, сміх. Голоси з-за столу.

ЧОЛОВІК

А де ж кінь?

ДІД

Давай коня!

БАБА

Га? Що? Голова дарує молодим коня?

МОЛОДИЦЯ

- Та батько Рустема ще п'ятнадцять років тому віддав за таку наречену коня...

БАБА

Та той кінь вже іздох давно!

Сміх, гвалт.

ГОЛОВА

Тихо! Є кінь! Тільки не живий - а сталевий!

Кажіть ви, Миколо Миколайовичу - це ж подарунок від керівництва району!

МИКОЛА

(урочисто до Рустема)

Ну що ж! Я скажу. Так от, Рустем, сьогодні рішенням правління райкому партії тобі виділено новий трактор!

Рустем радіє, тисне їм руки.

Всі аплодують, вітають, сміються.

РЕЖИСЕР

(оператору)

Давай працювати! Який колорит!

(до людей)

Шановні громадяни! Ми приїхали з Києва!

Знімаємо сюжети про життя народів у різних куточках нашої великої Батьківщини!

Я вас дуже прошу - поведітьесь невимушено.

Наш сюжет подивляться мільйони громадян в усіх куточках нашої великої країни!

А може і сам товариш Сталін!

Всі починають кумедно чепуритися.

ОПЕРАТОР

(тихо)

Непор'ядок: наречена якась сумна...

РЕЖИСЕР

(Голові)

Чому наречена сумна?

ГОЛОВА

(солідно пояснює)

На татарському весіллі наречена має бути сумною! Це традиція! А ще вона не має ані їсти, ані пити... Закон!

РЕЖИСЕР

Ну, це ми позначимо в титрах!

Оператор крутить ручку камери. Грає музика.

СЦЕНА

(паралельна дія)

ІНТ. ТОЙ ЖЕ ЧАС. КІМНАТА ЛЬОШКИ.

ДЕНЬ.

Льошка, Аметхан, мати і батько
Льошки.

Льошка з баяном сумно сидить на ліжку. Біля його ніг - зібрана валіза.

Заходить Аметхан, також зібраний в дорогу.

Сідає поруч, обіймає друга за плечі.

АМЕТХАН

Ну, все. Досить. Вище носа, брате!

Будемо літати. Нове життя

починається.

Ти готовий? Автобус за півгодини!

Шкода: на весіллі не догуляємо!

ЛЬОШКА
А? Що?
(відкладає баян)
Так. Готовий.

АМЕТХАН
Тоді - вперед. Наші - не здаються!

Вони підводяться.
Заходять батьки Льошки (вони прийшли з-за весільного столу), обіймають сина.
Мати крадькома хрестить його.

БАТЬКО
(суворо)
Лідіє! Ну, синку, раптом щось буде не так - повертайся!
Тут теж не бракує роботи!

ЛЬОШКА
Я не повернусь!

МАТИ
Тіпун тобі на твій дурний язик!

Знову обіймає його. Аметхан і Льошка виходять.

СЦЕНА

(паралельна дія)
НАТ. ПОДВІР'Я САІДЕ. ДЕНЬ.
Ті самі. Масовка.

Продовження весілля на подвір'ї Саїде.

Триває зйомка. Танці, музика, веселощі. Дітлахи виснуть на паркані.

Оператор знімає весілля: камера вихоплює з натовпу усміхнені обличчя.

Обличчя Саїде: вона уважно дивиться на схил - на дорогу.

Фатіма крадькома спостерігає за нею.

Оператор крутить ручку апарату.

РЕЖИСЕР

(тихо - Оператору)

Так... Танці зняли... Гостей, гостей знімай!

Обличчя - крупняком. Щоб було видно, що тут - всі національності. Хвилинку...

(До Давида)

Товаришу! Так, так, я до вас!

Візьміть скрипочку в руки! Ага!

Добре...

(оператору)

Страви, страви зніми! Вареники... пахлава... хала...

Йолі-палі...

(хапає щось зі столу і жує)

Дружба народів у кулінарному мистецтві!

ОПЕРАТОР

Слухай, старий, здається - молодий підкачав...

Нефотогенічний якийсь... Голову на відсіч даю: нефотогенічний! В кадр не лізе!

РЕЖИСЕР

Маячня! Кадр нормальний, але весілля виходить не міжнаціональне, як нам обіцяли...

ОПЕРАТОР

Так давай замінимо нареченого на три хвилини - яка різниця?!

РЕЖИСЕР

На кого?

ОПЕРАТОР

(роздивляється людей, вказує на хлопця у вишиванці)

Та ось хоч на нього! Я правий?

Я повернусь!

195

РЕЖИСЕР

Як завжди... Стривай, зараз домовлюсь.

...Музика, танці. Режисер підходить до Голови, щось наполегливо говорить, вказуючи на нареченого і на хлопця в вишній сорочці. Той улесливо киває.

Разом вони підходять до молодих, щось кажуть Рустему.

Рустем спочатку обурюється, потім розводить руками, встає.

СЦЕНА

(паралельна дія)

Саїде бачить, як по схилу йдуть Аметхан і Льошка з валізами...

Саїде не може вийти з-за весільного столу.

Йде на хитрість: ніби поправляючи своє намисто, рве його, охає, швидко підводиться.

МАТИ САІДЕ

Погана прикмета!

ФАТІМА

(підводиться)

Не переймайтеся, Аміре-ханум!
Зараз візьмемо нове!

Саїде і Фатіма виходять з-за столу, йдуть за хату.

За хатю Саїде крізь дірку в паркані пролазить на вулицю.

ФАТІМА

Обережно, навіжена!

Саїде швидко, відчайдушно біжить на пагорб.

СЦЕНА 16

НАТ. ПАГОРБ. ДЕНЬ.

Саїде вибігає на схил. Зупиняється.
Бачить, що від станції по той бік
схилу відходить автобус...

СЦЕНА

НАТ. ВЕСІЛЛЯ. ПОДВІР'Я ЗА ХАТОЮ.
ДЕНЬ.

Саїде, Фатіма

Саїде повертається до Фатіми.

Та докірливо хитає головою, мовчки
надягає на Саїде нове намисто...

Подруги повертаються до столу. За
Саїде тривожно спостерігає її мати і
полегшено зітхає.

Саїде сідає на своє місце,
намагаючись дихати рівно. Повертає голову -
поруч із нею сидить мешканець селища в
вишиванці...

Навпроти метушаться режисер з
оператором.

РЕЖЕСЕР

Чудово! Чудово! Знімаємо! Мотор!

Оператор знімає.

Художні (чорно-білі) кадри зйомки
весілля перетворюються на хроніку тих
часів. На екрані виникають різні сюжети
того часу.

Оператор завзято крутить ручку
апарата.

Чорно-білі кадри набувають кольору -
весілля в реальному режимі.

ОПЕРАТОР

Чудово! Знято!

До хлопця, що розгублено сидить біля
Саїде, підходить насуплений Рустем, майже

висмикує його зі свого місця.

Саїде поруч із Саїде.

РЕЖИСЕР

Дякую, товариші!

(оператору)

Ну от, роботу закінчено.

Тепер можна і випити по-людськи.

Подає оператору чарку, бере сам.

Починає голосно кричати: «Гірко!

Гірко!».

Люди за столом принішкли.

Тиша. Молодята розгублені.

МАТИ САІДЕ

(тихо)

Який сором...

ГОЛОВА

(тихо - Режисеру)

У нас на весіллях молоді не
цілуються!

Западає тиша.

Щоби врятувати ситуацію, Давид,
витерши рота, міцно цілує свою Сару.

Та кумедно замахається на нього
рукою...

Всі сміються.

Фатіма пронизливо дивиться на Саїде,
киваючи на шкіль.

Та опускає очі...

СЦЕНА

1941 рік

НАТ. ВУЛИЧКА. ДЕНЬ.

Саїде, Листоноша.

Військві сюжету кінохроніки.

Саїде - поспішає на роботу до
дитячого садка.

Помічає листоношу.
Жінки зупиняються одна навпроти
одної.
Листоноша мовчки і навмисно повільно
порпається в сумці.

САІДЕ
(нетерпляче)
Ну? Що?

ЛИСТОНОША
(перебирає листи, затагуючи паузу)
Та-а-ак... Це Зульфiкаровим... М-м-м... Це
жінці Касима... Горе, горе... Немає нашого
Касима...

Це Павловим. Слава богу, живий
Петрик. Лист від нього!
Це... Зараз, зараз... І Анхель живий.
А це від Давида-скрипаля. Теж ще
землю топче...

САІДЕ
(нетерпляче)
Тітко Клаво! А... Коваленкам?... Є щось?

ЛИСТОНОША
(підібгає губи)
А що ти за Коваленків переживаєш?
(раптом швидко дістає «трикутник»)
Ось це є, ханум... Ось це! Тобі...

САІДЕ
(з жахом хапає «похоронку», притискає
до грудей)
Льоша?

ЛИСТОНОША
(докірливо хитає головою)
Рустем... Чоловік твій...

Саіде роздивляється похоронку, читає.
Віжить до хати.

СЦЕНА

ІНТ. ХАТА САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде.

Саїде забігає до своєї кімнати,
плаче, дивлячись на портрет Рустема

САІДЕ

Вибач мені... Вибач мені... Вибач...

Вона хапається за живіт. Її нудить.
Вона затискає рот рукою.

САІДЕ

(до портрета)

Я народжу сина. Чуєш?

У нас буде дитина...

СЦЕНА

НАТ. МІСТЕЧКО. ДЕНЬ.

Тривожний період «безвладдя».

Порожні вулиці. Порожні заклади -
райкоми, обкоми, РАГСи.

Моторшні картини спорожнілого,
розгубленого селища.

Саїде і Фатіма поспішають на роботу в
дитячий садок.

Обидві в траурі.

ФАТІМА

Якби ти його любила - він би не
загинув...

САІДЕ

Це жорстоко...

ФАТІМА

Ти не любила його...

(раптом смикає Саїде за руку)

Дивись...

Назустріч їм іде Микола, один з керівників району.

САІДЕ

Він же мобілізувався разом з усіма.
Я точно пам'ятаю...

Микола хоче непоміченим пройти повз дівчат.

ФАТІМА

Доброго дня, Миколо Миколайовичу!

МИКОЛА

(зупиняється)

Доброго дня, дівчата. На роботу?
Що, дитячий садок ще працює?

САІДЕ

Працює. Людям дітей нема з ким залишати. Роботи нині багато.

Хоча, певно, все намарно - кажуть, тут скоро будуть німці...

МИКОЛА

Так... Днів за два... Тож...

ФАТІМА

Ой!

САІДЕ

Що буде, Микола Миколайовичу?

Що нам робити?

МИКОЛА

(зітхає)

Що ж вам, дівчатам, робити...

Себе берегти...

(замислюється)

В садку багато єврейських дітей?

САІДЕ

Багато. А що?

МИКОЛА

(замислюється - чи казати)

А от що. Скажіть їхнім батькам, що є у німців наказ вивозити всіх євреїв. Куди - невідомо...

Депортують їх звідусіль. Є свідчення, що й розстрілюють.

ФАТИМА

Ой!

САІДЕ

І дітей? Не може бути! Це ж країна Гьоте!

МИКОЛА

Нині це країна Гітлера... Скажіть батькам...

Армія далеко. Ніхто не допоможе...
Прощайте...

Швидко розвертається, йде.

ФАТИМА

Не вірю я в це. Не можу повірити!

(вслід Миколі)

У-у, пацюк... Сам тут лишився...

САІДЕ

Все може бути...

(кладає руку собі на живіт)

Дітей... я не віддам...

ФАТИМА

(помітивши її жест)

Ти - що?..

САІДЕ

Так.

ФАТИМА

Щаслива ти... Рустем буде жити...

САІДЕ
(задумливо)
Так... щаслива... буде жити...
Ти йди. Я скоро...

ФАТІМА
Куди ти?

САІДЕ
Я ж кажу: я скоро.

Розвертається. Йде.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ВУЛИЦЯ. ПРИМІЩЕННЯ РАГСУ.
ДЕНЬ.

Саїде стрімко йде вимерлими вулицями, проходить повз розчахнуті двері різних закладів, читає напівзірвані таблички. Бачить порожній відділок РАГСу.

Заходить, йде темними коридорами - скрізь валяються папери...

Знаходить кімнату з табличкою «відділ реєстрації дітей».

Заходить. Моторозна фантазмагорична картина спорожнілого кабінету.

Саїде риеється в шухлядках. Знаходить бланки.

Ховає їх в сумочку, в кишені...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ДЕНЬ. СЕЛИЩЕ.

Сара веде Розу в дитячий садок. Роза стрибає.

Назустріч іде торговка пиріжками. Інші перехожі-сусіди.

Роза підстрибує, хапає пиріжок.

ТОРГОВКА

Це грошей коштує!

САРА

Роза! Негайно поклади, де взяла!
Вибачте, у мене немає...

ТОРГОВКА

У-у... Наплодили жебраків!
А ще кажуть - євреї багаті...

1-й СПІВРОЗМОВНИК

Тому їх і трусять, мов грушу! От
німець прийде - так у них грошики миттю
з'являться.

Побачите!

РОЗА

Мамо, мамо, це правда, що у нас
грошики з'являться?

Тоді я поки що так візьму?
(надкушує пиріжок)

Сара демонстративно забирає його -
кладає в кошик торговки.

Тягне Розу далі.

ТОРГОВКА

Тьху! (викидає пиріжок з корзини)

2-й СПІВРОЗМОВНИК

Що ви таке мелете, сусіде? Мало вам
Давид чайників та приймачів лагодив?

Зайвого не брав. Золотий був чоловік...

1-й СПІВРОЗМОВНИК

Ото й воно, що золотий - трусонуті
давно пора!

Не люблю я цю породу...

Кажуть, будуть їх переселяти звідси...

ТОРГОВКА

Та нехай би... Продиху від них нема..
А будинки в них добрі...

1-й СПІВРОЗМОВНИК

Так отожд... Німці - нормальна
цивілізована нація.

Вивезуть євреїв - значить так треба.

ПЕРЕХОЖИЙ

Про що ви, люди, говорите?

Що - зараз все можна? А хто на
весіллі під Давидову скрипочку ледь не
плакав?!

ТОРГОВКА

І то правда... О-хо-хо... Такі часи
настали...

Всі поволі розходяться.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ДИТЯЧИЙ САДОК. ДЕНЬ.

Під садком батьки з дітьми.

Розгублена Фатіма не знає, що робити.

Прибігає Саїде.

ФАТИМА

Слава Аллаху, ти тут!

Я вже не знаю, що їм казати!

САІДЕ

(оглядає людей з дітьми)

Товариші, заспокойтеся! Садок буде
працювати!

ЧОЛОВІК

Та німець же йде!

ЖІНКА

Ну то й що - нам в полі треба
працювати!

ЧОЛОВІК

На німця?!

2-а ЖІНКА

А дітей ти чим збираєшся годувати?

3-я ЖІНКА

Відчиняйте садок! Ми речі дитячі там залишили — треба позбирати і гайда по домівках!

Натовп гуде.

САІДЕ

Тихо! Заспокойтеся!

Саїде уважно оглядає людей з дітьми.
Пауза. Очі батьків, дітей...

САІДЕ

Дорогі мої...

Саїде ходить поміж батьків, забирає дітей.

САІДЕ

Ми будемо працювати в звичайному режимі.

Розходьтєся, люди добрі!

А ви (дивиться в бік єврейських батьків) будь ласка, пройдіть зі мною!

ФАТІМА

(тихо)

Що ти надумала?

САІДЕ

(тихо)

Забирай дітей! Всіх! Працюй.

Фатіма заводить усіх дітей до садка, їхні батьки — татари — розходьтєся.

Саїде лишається з групою єврейських батьків.

Батьки схвильовано дивляться на Саїде.

Тривожна пауза.

САІДЕ

Я прошу мене вислухати...

Є свідчення, що німці виселяють всіх євреїв, вивозять їх в табори...

Всі обурено гудуть.

ЖІНКА

Це чутки, Саїде-ханум!

ЧОЛОВІК

Навіщо сіяти паніку?

2-а ЖІНКА

Ну люди скрізь живуть... може не найгірше...

СТАРША ЖІНКА

Та вони нас як кошенят подушать!

МОЛОДИЦЯ

Що нам робити?

САІДЕ

Тихо... У мене є пропозиція...

Поки німець не увійшов - я можу переоформити садок на... на інтернат.

ЧОЛОВІК

Це ще навіщо?

СТАРША ЖІНКА

Молода ще, щоб нами керувати!

ЖІНКА

Вони що - сироти?

МОЛОДИЦЯ
Не віддам!

ЧОЛОВІК
Який ще інтернат?
З глузду з'їхала?

САІДЕ
Та вислухайте ж!
Вам загрожує небезпека.
Навіть якщо вас будуть просто
вивозити в інші краї - діти не витримають
дороги!

(гомін)
Тихо!
Ми зробимо інтернат! Всі метрики
своїх малих - знищить! Я випишу їм нові -
татарські!

(вона дістає з кишень бланки)
Я збережу дітей - це я вам обіцяю!

ЖІНКА
Які вони - татари?

ЧОЛОВІК
Та вона правду каже...

МОЛОДИЦЯ
Щоб я свою дитину осиротила
добровільно?!

ЧОЛОВІК
А ти хочеш, щоб її німець забрав?

2-а ЖІНКА
Німці нормальні люди, порозуміємось...

ЧОЛОВІК
Стули пельку! Які вони нормальні?!
Мала Саїде правду каже!
Кажі, дитинко, що нам робити?.

Саїде дивиться через паркан садка - там весело і безтурботно граються діти...

САІДЕ

Я їх збережу... Я обіцяю...

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЦІ СЕЛИЩА. ДЕНЬ.

Німці в селищі. Атмосфера загарбництва.

...На парканах та будинках тріпочуть оголошення - євреї мають зібратися на майдані...

...На будинках - німецькі прапори...

...З репродукторів лунають німецькі марші...

...Палає будівля дитячого садка...

...Саїде з групою дітей перебігають до робочого приміщення, в якому навалені дитячі розкладачки й інші речі.

Саїде притискає до себе дітей.

Всі дивляться у вікно, як палає садок...

СЦЕНА

ІНТ. НІЧ. САРАЙ ДИТЯЧОГО САДКА.

Саїде, Роза, діти

Уздовж стін стоять розкладачки - на них сплять замурзані діти. Знесилена Саїде сидить за столом, на якому блимає гасова лампа.

Вона виписує дітям метрики...

Бурмоче собі під ніс, замислюється, засинає на ходу, прокидається, продовжує писати. Вона ніби створже новий світ - роздає імена - і в цій сцені є щось міфологічно-зворушливе.

САІДЕ

(пише, шепоче)

Ібрагім Мамбетов... Фаріде... Фаріде...

Саїдова... Єсма... Абдуллаєва... Решат... Рафією...

Саїде закінчує писати. Дивиться за вікно - починається сірий ранок.

Саїде збирає метрики. Встає. Йде повз ліжка.

На ліжках сплять «переіменовані» діти.

Саїде зупиняється над кожною дитиною. Шепоче...

САІДЕ

Рифат... Чубар... Зульфія...

(зупиняється біля Рози, з ніжністю дивиться на дівчинку)

Таміла...

Роза несподівано розкриває очі.

Саїде сідає на край ліжка, Роза обіймає її.

РОЗА

А мама прийде за мною?..

САІДЕ

Прийде... обов'язково прийде...

Тільки не зараз...

РОЗА

А коли?

САІДЕ

Коли війна скінчиться...

РОЗА

Завтра?

САІДЕ

Скоро... скоро прийде... Поспи...

РОЗА

А ти будеш тепер весь час з нами?

САІДЕ

Так, так, весь час...

РОЗА

Ти тепер наша мама?

САІДЕ

Так, так... А маму треба слухатись.
Якщо я твоя мама, я тобі дам нове
ім'я - і ти маєш відгукуватись лише на
нього. Добре?

РОЗА

Ура! Добре! А яке?

САІДЕ

Тихо... Розбудеш Йосипа... тобто -
Іраклія!

А ти - Таміла! Подобається?

РОЗА

Дуже!

(обіймає її)

Ти така хороша Саїде-ханум...

А інші? В них теж нові імена?

САІДЕ

Звісно. І ви всі маєте їх добре
запам'ятати!

Спи... Зранку я навчу вас вимовляти
ваші нові імена...

І якщо вас питатимуть... (вона з
гіркотою дивиться за вікно, замовкає)

РОЗА

Хто?

САІДЕ

Злі люди...

РОЗА

Це як у казці - злі дєрвіші?

САІДЕ

Так, сонечко, це як у казці - злим
дервішам не можна казати ваших справжніх
імен! Це така... гра...

Скажеш про це всім, добре?

РОЗА

Ура-а-а. Звісно...

(обмацує обличчя Саїде)

Не плач, Саїде-ханум...

(з дитячою безпосередністю торкається
її вуст)

А в тебе вже обсохло молоко на губах?

(Саїде посміхається, цілує її ручку)

Я тебе так люблю, Саїде-ханум...

Саїде заколисує її.

САІДЕ

Спи, Таміло... Спи, Таміло... Спи...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. САРАЙ БІЛЯ СПАЛЕНОГО САДКА.

ДЕНЬ.

Саїде, Фатіма, німці, діти.

На подвір'ї вишикувались діти, стоять
довкола Саїде і переляканої Фатіми.
Німецькі офіцери ходять повз дітей,
розглядають їх.

НІМЕЦЬ

(дає хлопчику цукерку)

Тебе як звати?

САІДЕ

(хлопчику - говорить татарською)

Пан питає твоє ім'я. Кажи, не бійся...

ХЛОПЧИК

(перелякано, після паузи)

Ен... Енвер...

РОЗА

(жваво стрибає, по-дорослому «рятую ситуацію»)

А мене звать Таміла! Дайте, дядечку, й мені цукерку!

Німець сміється, дає Розі цукерку.

НІМЕЦЬ

(до Саїде)

Отже, ви кажете, це сироти...

САІДЕ

Так, пане офіцере, сироти...

НІМЕЦЬ

Євреї серед них є?

САІДЕ

Немає, пане офіцере! Ось метрики – ті що збереглися у мене. Решта документів згоріли в садку...

НІМЕЦЬ

Щось вони не схожі на татар...

САІДЕ

(виклично)

Пан офіцер знається на етнографії?

НІМЕЦЬ

Етнографія тепер одна – Велика Німеччина!

САІДЕ

(вперто)

Це татарські сироти...

(відволікає дітей, навмисно здіймаючи гвалт)

Іраклій! Ти куди побіг!

Таміло! Ахмет! Я з вами скоро збожеволю!

Я повернусь!

213

Вона кидається до дітей, які крутяться, стрибають.

Офіцер морщиться від гвалту.

НІМЕЦЬ

Добре... Ми ще з вами поговоримо.

Пішли, панове...

Німці йдуть з двору. Віддаляються.

Саїде припиняє посміхатися, дивиться їм услід, притискає до себе дітлахів.

Багатозначно поглядає на завмерлу від жаху Фатіму.

ФАТІМА

Вони нас розстріляють...

Вони нас розстріляють...

САІДЕ

Йди додому. Чуеш? Йди. Я сама.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ХАТА МАТЕРІ АМЕТХАНА. ДЕНЬ.

Мати Аметхана, Сара.

МАТИ АМЕТХАНА

Куди ж вас збирають?

САРА

Кажуть - кудись переселяють.

Там дадуть будинки, городи...

МАТИ АМЕТХАНА

Дай-то Аллах... А дітей з собою?

САРА

Лише старших... Дасть Бог, Розочка дочекається нас...

МАТИ АМЕТХАНА

Візьми наш візок - речей у вас багато...

САРА

Та про що ти! Кажуть - речі залишати!
Лише те, що в руках донесеш...

МАТИ АМЕТХАНА

Ой... Щось мені це не подобається...
Стривай-но...

Мати Аметхана лізе в потаємне місце,
дістає хустку, розгортає її - дістає
звідти національну прикрасу - золотий
медальон, дає Сарі.

МАТИ АМЕТХАНА

Це - моє весільне... Візьми. Корову на
неї купиш... там, на місці...

САРА

Та ти що! Це ж золото!
Тобі самій знадобиться!

МАТИ АМЕТХАНА

Бери, я сказала! Дорога довга...
Якось повернеш. Після війни...

САРА

Дякую. Ну... час...
(посміхається, каже не те, що думає)
Все буде добре, подруго!
Поки мій старий гріховодник воє, я
хоч відпочину! Ну ти що? Не плач.
І корову на новому місці куплю! І
хату!
А як повернемось - народжу ще сина!
От побачиш...

Подруги обіймаються. Не можуть
відліпитися одна від одної.

Мати Аметхана плаче. Сара весело
махає їй рукою з порогу...

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЦЯ. ДЕНЬ.

Сара, мати Саїде, мати Олексія,
масовка

Сара йде вулицею. Її оточують сусідки -
мати Саїде, мати Льошки. Кожна вкладає їй
до рук згорток з їжею. Обнімають.

МАТИ САІДЕ

Повертайся скоріше...

МАТИ ЛЬОШКИ

За хату подбаю... Не переживай!

САРА

(розглядає, що в пакунках)
Вареники... Пахлава... Ну, тепер точно не
пропадемо...

Обнімаються. Плачуть. Сара швидко
йде.

Обертається.

САРА

Повернусь і такий форшмак зготую -
язика проковтнете!

Подруги печально дивляться їй услід...

СЦЕНА

НАТ. ДЕНЬ. ВУЛИЦЯ.

Вулицею йде колона євреїв в оточенні
німецьких солдатів...

Уздовж дороги стоять мешканці селища -
махають їм руками.

Намагаються щось дати, німці
відганяють їх.

ГОЛОСИ МЕШКАНЦІВ У НАТОВПІ

- Щасливої дороги!

- Повертайтеся!

- Як влаштуєтесь - напишіть!
- Саро! Саро! Тримай хустку!
- Йосипе! Я тобі винен три рублі - я поверну!

- Ганно! Твій сундук - у нас, не хвилюйся - посаг збережемо до весілля!

- Повертайтеся! Повертайтеся!
- Людоньки, що ж це робиться! Куди ж їх?

- Мовчи!

- Саро, Саро! Подруго!

Колона проходить повз дитячий садок.
В садку бавляться діти. Серед них Саїде.

Діти пориваються до паркану.

РОЗА

Мама...

САІДЕ

(суворо)

Таміло! Рифат! Ахмет! Зульфія!

Діти принишкли, повертаються.

Туляться до Саїде.

Батьки в колоні крадькома зиркають на своїх дітей.

Погляди... Батьки... Діти.

Один чоловік в колоні шепоче сину самими губами: «Ти - Давид... Запам'ятай... Давид...», його жінка плаче, дивиться на сина і відвертається.

Саїде поглядом підтримує батьків - «я їх збережу!».

Колона проходить далі...

СЦЕНА

ІНТ. КІМНАТА ФАТІМИ. ДЕНЬ.

Фатіма, німецький офіцер Гюнтер.

Фатіма дивиться у вікно. Вона труситься від жаху.

До кімнати заходить розквартирований у неї німець.

Фатіма лякається, дивиться на нього, як кролик на удава.

Вона на межі нервового зриву.

ОФІЦЕР

(іронічно)

Що таке, фрау? Я такий страшний?

Сідає, закурює. Фатіма труситься.

Киває йому на кожну репліку.

ОФІЦЕР

Ну, ну... Які ви тут всі гарненькі...

Які в тебе коси...

Сідай, не бійся. Ти, здається, в садку працюєш?

Дітей любиш... Це добре. Скоро тут будуть лише наші діти!

(сміється)

Ну, татарчат залишимо, для праці,

(сміється)...

а всіх жидів...

(жестом показує - «переріжемо горлянки»)

Сідай, кажу тобі! Ближче!

Ти така гарна... Ну, не бійся!

Побалакаємо...

Фатіма ледь жива, тулиться скраєчку...

Німець дістає з кишені шоколадку.

ОФІЦЕР

На. Це тобі. Бери, бери. Це шоколад.

ФАТІМА

Дякую...

ОФІЦЕР

Іж, їж, він смачний...

ФАТІМА
(по-дитячому їсть, посміхається)
Ага, смачний...

ОФІЦЕР
Ти ж в садку працювала?
Чому тепер не працюєш?

ФАТІМА
Боюся...

ОФІЦЕР
От дурненька... Дивись...
(показує їй фокус із зниканням
пальця)

Фатіма надсилу сміється.

ОФІЦЕР
Так чого ти боїшся? Ми люди
цивілізовані.

ФАТІМА
Ну... казали, що єврейських дітей
будуть розстрілювати...

ОФІЦЕР
Так їх же в садку немає...
(уважно дивиться на неї)
Чи, може, є?..

ФАТІМА
(давиться шоколадкою, кашляє)
Не... не зна-а-аю...

Німець плескає їй по щоці,
підсувається ближче.

ОФІЦЕР
(суворо)
Давай, давай, кажи!
За неправду, знаєш, що буває...

СЦЕНА

НАТ. ВЕЧІР. ЯР ЗА СЕЛИЩЕМ.

В яру лежать розстріляні євреї...

Серед них - Сара.

В її кулаку міцно затиснутий талісман
матері Аметхана - золотий ланцюжок...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ХАТА САІДЕ. НІЧ.

Саїде виводять з хати - забирають до
Комендатури.

Саїде ведуть по селищу.

СЦЕНА

(Два-три тижні поспіль)

ІНТ. ВІДДІЛОК ГЕСТАПО. КАМЕРА.

Саїде, Слідчий, офіцер Гюнттер,
масовка.

(нарізка)

1.

...Саїде на допиті.

САІДЕ

Можна мені сісти?..

ОФІЦЕР

Постоїш, сучко.

СЛІДЧИЙ

(тихо - офіцеру)

Гюнттер, вона, здається, вагітна...

Нехай сяде...

ОФІЦЕР

Зараз ляже...

Підходить до Саїде, зненацька б'є її.

Саїде падає.

ОФІЦЕР

(стоїть над нею)

Ти продовжуєш стверджувати, що у тебе немає жидівських дітей?

САІДЕ

(корчиться на підлозі)

Немає... Ви бачили документи...

ОФІЦЕР

(кóпає її ногою)

Брешеш...

СЛІДЧИЙ

(докірливо морщиться)

Гюнтере... Вона у нас другий тиждень...

Певно, що...

ОФІЦЕР

Що? Що певно? Ти їх не знаєш!

Це ж - собаки татарські. Вони вперті!

(киває охоронцям)

Працюйте!

Він рвучко виходить з кімнати.

Слідчий зітхає, поглядає на Саїде, що лежить на підлозі, виходить слідом.

Охоронці піднімають Саїде. Починають бити...

2.

...Знесилена тортурами Саїде непритомна лежить на підлозі камери.

Двері відчиняються. Заходить охоронець. Розштовхує її.

ОХОРОНЕЦЬ

Вставай! Допит! Шнель!

Кóпає Саїде ногою. Саїде спроквола підводиться.

Я повернусь!

221

Охоронець хапає її за плечі. Саїде хапається за живіт.

Падає. У неї починаються передчасні пологи.

ОХОРОНЕЦЬ

Вставай! Чорт!

(в двері)

Давай сюди лікаря!

Саїде корчиться на підлозі.

Охоронець із жахом дивиться на неї...

СЦЕНА

ІНТ. КАБІНЕТ СЛІДЧОГО. ДЕНЬ.

Саїде, Слідчий.

Перед Слідчим сидить знесилена, змучена Саїде.

СЛІДЧИЙ

Ви знаєте, що ми можемо вас розстріляти...

САІДЕ

(тихо але вперто)

Мені байдуже...

СЛІДЧИЙ

(зітхає)

Отже, ви стверджуєте, що решта метрик - згоріли?

САІДЕ

Ви ж самі розбомбили садок...

На решту дітей документи згоріли...

Всі діти - татарські сироти...

СЛІДЧИЙ

(доброзичливо - дівчина йому подобається)

Хм... Ну, так... Певно, у вашому стані ви не стали б нам брехати...

САІДЕ

(різко)

В моєму стані? Через ваших
головорізів я втратила дитину, пане
слідчий! Чуєте?

У вас є діти, пане слідчий?!

Саїде на межі істерики.

СЛІДЧИЙ

Ну-ну! Я вам співчуваю. Німецькі
солдати часом мусять бути жорстокими...
Населення опирається.

Ми мусимо. Ми солдати...

Саїде втрачає свідомість, падає.
Слідчий довго дивиться на неї,
викликає охорону.

СЛІДЧИЙ

Заберіть її!

НІМЕЦЬ

Розстріляти?

СЛІДЧИЙ

М-м-м... Нехай відлежиться пару днів в
лазареті.

Гюнтер перебільшив свої повноваження...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. СЕЛИЩЕ. ХАТА САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде.

Саїде в хаті перед дзеркалом.
Роздивляється своє обличчя,
пригладжує волосся, торкається рукою
синців...

Важко підводиться, запинається
хусткою - виходить.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ПРИМІЩЕННЯ ДИТЯЧОГО САДКА.

ДЕНЬ.

Саїде, діти.

Саїде заходить до кімнати дитячого садка.

За столами сидять діти. Вони встають.

Саїде стає перед ними...

Діти дивляться на свою Саїде-ханум дорослими очима, бояться поворухнутися.

Очі Рози, Давида, інших...

Очі Саїде...

САІДЕ

Сідайте...

(Пауза. Діти стоять)

Сідайте.

Діти стоять. У Саїде перехоплює подих. Помітивши це, діти кидаються до неї, мовчки обступають.

Завмирають, обійнявши Саїде і одне одного.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ХАТА САІДЕ. НІЧ.

Саїде, Микола.

Чиясь постать в темряві пробирається до вікна Саїде.

Стукає тихо в шибку. Саїде виходить на поріг.

Бачить Миколу - ватажка партизанського загону.

Саїде заводить його до кімнати.

Виходить, повертається з іжею.

МИКОЛА

Спасибі, сестричко!

САІДЕ

Ви весь сивий стали, Миколо

Миколайовичу...

МИКОЛА

Це дрібниці. Ну, що дізналась?

САІДЕ

Німців тут - батальйон.

Потяг зі зброєю прибуває післязавтра...

МИКОЛА

Добре. Зустрінемо як має бути.

А як ти взагалі? Зблідла, схудла...

Може - до нас? Хвилююсь я за тебе...

САІДЕ

Ні, Миколо Миколайовичу. Не
хвилюйтесь.

Мені від дітей не можна. А німці мене
вже не чіпатимуть... Це точно...

МИКОЛА

Скільки ж ти, дитино, пережила...

Били?

САІДЕ

Не хочу про це говорити. Минулось...

МИКОЛА

Добре. Ти нам ще ось що - бланки
аусвайсів дістань. Зможеш?

САІДЕ

Так. Я Джумазіє попрошу.

Він якраз при канцелярії...

МИКОЛА

Надійний хлопець?

САІДЕ

Не сумнівайтесь.

МИКОЛА

Ну, дякую тобі сестричко! Пора мені...

САІДЕ
Бережіть себе...

Микола підводиться. Тричі цілує її.

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЧКА СЕЛИЩА. ДЕНЬ.

Саїде, Фатіма

Саїде йде вулицею. Її наздоганяє Фатіма.

Фатіма ніяковіє, хоче налагодити стосунки.

ФАТІМА
(наздоганяє)
Саїде! Саїде!

САІДЕ
Доброго дня, Фатіма. Чого тобі?

ФАТІМА
Давно не бачились... А я ось... хочу на роботу повернутися. Тобі, певно, важко самій?

САІДЕ
Зараз всім важко...

ФАТІМА
Ну, не сердься... Я справді хочу повернутись...

САІДЕ
То пішли.

ФАТІМА
Дякую...

Вони йдуть разом.

ФАТІМА
Кажуть, ти втратила дитину? От горе-

горе...

САІДЕ
Облиш...

ФАТІМА
Вибач. Я розумію. Нічого, он мій квартирант - шайтан його забирай! - п'є ночами, бурмоче, що справи їхні кепські... Скоро тут наші будуть...

САІДЕ
Тому ти вирішила на роботу повернутися?

ФАТІМА
Саїде! Я за тобою скучила. Ми ж колись подругами були.

САІДЕ
Були...

Вони доходять до садка.
До Саїде біжать діти.

ФАТІМА
Як вони повиростали...

САІДЕ
Що ж, приймай роботу, подруго...

Фатіма з радістю обіймає Саїде.
Саїде відстороняється.

СЦЕНА

НАТ. ХАТА ЛЬОШКИ. ВЕЧІР.
Саїде, мати Льошки

Саїде заходить до свого двору.
Помічає на сусідському подвір'ї
Льошкину маму. Та, опустивши руки, вперше сидить без роботи...

Саїде підходить до паркану.

САІДЕ

Доброго вечора, Лідіє-ханум...

МАТИ ЛЬОШКИ

І тобі добра, дівчинко...

САІДЕ

Принести вам води?

МАТИ ЛЬОШКИ

Ні, дякую... У мене все є...

(втирає очі кутиком хустки)

САІДЕ

Олексій?! Ви щось знаєте?

МАТИ ЛЬОШКИ

Та що я можу, дитинко, знати?

Ще до німців написали - «зник безвісти»...

Казав - «не повернусь!»... Зурочив себе синочок мій... Що таке це «безвісти»...

Може десь холодний-голодний бродить...

Може, мучать його... О, господи...

Скажи мені, скажи правду - ти ж любила його, га?

Мені легше буде знати, що донька в мене є...

Батьки твої, царство їм небесне і вічний спокій - і чути про це не хотіли...

САІДЕ

Давно то було, тітко Лідіє...

А я вам все одно, як донька.

Ви це знайте!

МАТИ ЛЬОШКИ

Казав: посаджу для Саїде чинару - найвищу! Щоб звідусіль її видно було...

Ох, синочку мій... А Аметхан живий!

Герой! Синочку мій, синочку...

САІДЕ

Давайте я, тітонько, вас до хати
заведу.

Погодую. Не плачте... Льоша
повернется.

Я знаю.

Саіде переходить у двір Лідії крізь
прохід в паркані.

Та крізь сльози посміхається.

МАТИ ЛЬОШКИ

А пам'ятаєш, як ви у дитинстві цей
паркан розбирали?! Ми тільки-но
полагодимо, а на ранок - знову прохід!

САІДЕ

(обіймає її, допомагає підвестися,
веде до хати)

Пам'ятаю, Лідіє-ханум. Я все
пам'ятаю...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ВУЛИЦЯ. БУДИНОК БАТЬКІВ
АМЕТХАНА. ДЕНЬ.

Саіде, батьки Аметхана.

Саіде п'є чай з батьками Аметхана.

БАТЬКО

Так що, кажеш - німці скоро підуть?

САІДЕ

Схоже на те.

МАТИ

А звідки ти це знаєш?

САІДЕ

Та вже знаю, Аміра-ханум...

МАТИ

Може, наші повернуться, хто вцілів...
Дітей в тебе порозбирають...

БАТЬКО

Що ти таке кажеш, жінко?
В яру вони... Самі ж вночі ховали два
роки тому...

МАТИ

Може, хтось і втік...
(втирає очі)

А Сара бідолашна, так і лежала з моїм
медальоном...

Певно, для мене його сховала в руці -
німець не знайшов... Вони ж навіть зуби
золоті видавали, покидьки кляті...

Я її так з ним і поховала - нехай в
кращому житті корову купує... і хату... і з
Давидом своїм нехай зустрінеться...

САІДЕ

Мир праху їхньому...

МАТИ АМЕТХАНА

А що ти збираєшся робити з Розою?
Вона в тебе так прижилася.
Мамою називає... Невже в дочерити її
зібралася?

Ти ж ще така молода. У тебе своя
родина ще буде...

САІДЕ

Дівчинку я нікому не віддам.
Вона тепер - моя!

МАТИ АМЕТХАНА

Ну і слава Аллаху. Я від тебе іншого
й не чекала.

Якщо треба буде - допоможемо.
Це ж всі - наші діти...

САІДЕ
Дякую, Аміра-ханум...
А що чути про Аметхана?

БАТЬКО
(зрадів)
О! Зараз тобі щось покажу!

Лізе під килим, шукає там щось,
нарешті дістає зібгану листівку,
розправляє її, з гордістю дає Саїді.

САІДЕ
Це ж листівка, що наші з літаків
скидають!
Навіщо ви її бережете - це
небезпечно!

БАТЬКО
Небезпечно? Це син мій з неба нам
надію подає!
Точно знаю! Викинути? Та нізачо!

МАТИ
(тихо - до Саїде)
Він так його чекає... Просто здурів на
старість...
Як ти гадаєш - дочекаємось?

САІДЕ
Обов'язково, Аміра-ханум...

Саїде опускає очі...

СЦЕНА
1944 рік

...Саїде підводить очі, вона стоїть під
квітучою яблунею. Ми бачимо її посмішку...
(нарізка)

...Радянські прапори над сільрадою і
хатами. Навіть - на напівзруйнованій

мечеті та руїнах синагоги! Жінки йдуть зі свічками.

...Містечком сунуть колони. За ними біжить ватага дитлахів.

...У хатах господарі приймають солдатів, годують їх...

...У татарському дворі одного з воїнів оточили діти - він роздає їм зі свого мішка гостинці, цукерки, ламає і роздає хліб.

(примітка: ці радісні сцени звільнення згодом контрастуватимуть зі сценами депортації цими ж солдатами татарського населення)

Художні зйомки переходять в кадри хроніки тих часів.

Йдуть документальні кадри звільнення Криму. І знову повертаються до художньої зйомки.

СЦЕНА

ІНТ. ХАТА САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде, Роза-Таміла.

...Саїде і Роза-Таміла весело прибираються в хаті...

САІДЕ

Ну ось і скінчилася страшна казка...

РОЗА-ТАМІЛА

Злі дєрвіші більше не повернуться?

САІДЕ

Ні! Тепер все буде добре!

Роза кидається Саїде на шию.

РОЗА-ТАМІЛА

Саїде-ханум, а мама з сестричками скоро повернуться?

САІДЕ

(обнімає її)

Будемо чекати...

(переводить розмову)

Ну, тепер давай дерева поливати!

Дивись, як вони похилилися за цей час.

Бери відерце...

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЧКА СЕЛИЩА. ДЕНЬ.

Масовка.

...До селища входить дивом вціліла єврейська родина.

Мати та батько йдуть рідною вулицею. Раптом бачать, як назустріч в купі дітлахів біжить їхній Давид.

МАТИ

Давид! Це наш Давид!

БАТЬКО

Синку! Давид!

Батько кидається до сина. Хлопці зупиняються.

1-й ХЛОПЕЦЬ

Ахмет, це до тебе?

БАТЬКО

Давид, синочку... Це я - тато...

А ось твоя - мама... Давиде...

Ти нас впізнаєш, синочку?

Наближається до нього, як до переляканого звірятка.

2-й ХЛОПЕЦЬ

Ахмет, хто це?

Мати і батько сторожко підходять до сина.

Він дивиться на них.

МАТИ

Давидику... Це ми... Ми повернулись.
Як і обіцяли...

Хлопець повільно і боязко
наближається.

І раптом кидається в їхні обійми...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ХАТА БАТЬКІВ ЛЬОШКИ.
ПОДВІР'Я САІДЕ. ДЕНЬ.

Батько Аметхана, мати Льошки, Саїде,
Роза-Таміла.

...Радісний батько Аметхана заходить до
хати.

Виходить - з сулією самогону, обнімає
мати Льошки.

БАТЬКО

Лідіє, дорога, дякую! Увечері - у нас!
Син приїхав на три дні! Відпустку
дали!

Радість у нас! Радість!

Лідія киває, втирає хусткою очі.
Батько Аметхана переходить на
подвір'я Саїде.

БАТЬКО АМЕТХАНА

(гукає)

Саїде! Саїде!

Саїде вискакує на поріг. За нею
вискакує Роза-Таміла, притискається до
Саїде.

САІДЕ

Аллах! Що ж ви так кричите, бабай-
лар?!

Дитину налякали!

БАТЬКО

Син приїхав у відпустку. Аметхан!
З товаришем фронтовим! На два дні.

Саїде обіймає його.

БАТЬКО

Ти ж приходи, дитинко! Свято у нас!

САІДЕ

Обов'язково прийдемо!

Батько Аметхана розвертається, йде.
Плескає себе по чолю, повертається.

БАТЬКО

От голова стара! Забув. Чи немає в тебе, Саїде-ханум, трішечки кави? Сама знаєш - дорогих гостей в татарському домі треба кавою зустрічати!

Без кави - сором на мою сиву голову...

САІДЕ

Зараз пошукаю! Може саме «трішечки» і знайдеться!

Притьмом біжить в дім. На мить зупиняється у кімнаті перед портретом Рустема.

Починає шукати каву...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ХАТА АМЕТХАНА. ВЕЧІР.

Мешканці селища, масовка

На подвір'ї і в хаті майже всі мешканці селища - ті, що колись гуляли на весіллі

Саїде.

Гамірно. Бігають діти. Тим, кому не

вистачило місця в хаті - весело товчуться на подвір'ї.

Грають татарські музики - тільки тепер їх менше, та ще вони понівечені війною: хтось без ноги, хтось - сліпий після поранення.

Тут же малий Давид з батьками.

У нього - скрипочка.

Мати Льошки принесла баян. Його бере один з офіцерів - бойовий товариш Аметхана.

Саїде зі світлою печаллю в очах дивиться на все це. В її уяві постає її весілля.

Візуальний ряд з минулого (чорно-білі кадри): ті ж гості - тільки молоді, Льошка, що відчайдушно грає на баяні. Рустем... Фатіма... Сара... Давид зі скрипкою...

Товариш Аметхана - Павло, підводиться аби сказати тост. Настає тиша.

ПАВЛО

Щастя і мир вашій оселі, шановні!

А як кажуть у нас - дай вам Бог здоров'я на многіє літа!

(до батьків Аметхана)

А сказати я хочу за вашого сина - Героя Радянського Союзу, мого бойового побратима...

З хати кризь натовп протискується Саїде.

Вона ледь стримує сльози.

Її плескають по плечі, обіймають, але вона виходить з хати... Іде в садок... Плаче...

До неї тихо підходить Роза-Таміла.

Тихо стає поруч. На них облітає вишневий цвіт...

СЦЕНА

ІНТ. КАБІНЕТ НКВД В РАЙОНІ. НІЧ.
Офіцер, масовка

За столом сидить офіцер НКВД, він щойно закінчив говорити по телефону, поклав слухавку, звертається до тих, хто сидить у кабінеті на нараді.

ОФІЦЕР

Всі чули? Депортація всіх зрадників-татар має відбутися негайно! Теплушки вже підігнані на станцію! На збори не більше десяти хвилин!

З собою не дозволено брати нічого. Нічого!

Незадоволених розстрілювати на місці!
Відправлення вранці! До роботи, товарищі!

Всі швидко підводяться. Розходяться братися «до роботи».

СЦЕНА

ІНТ. НАТ. ПОДВІР'Я ХАТИ БАТЬКІВ
АМЕТХАНА. НІЧ.
Аметхан.

Свято закінчено, гості розійшлися.
Аметхан курить на подвір'ї...
Дивиться на схил гори, по якій бігав у дитинстві...
Здалеку долинає валування собак.
Напружується, вдивляється в темряву.
Кидає цигарку... Йде спати.

СЦЕНА

ІНТ. НАТ. ХАТА АМЕТХАНА. СВІТАНОК
Павло, Аметхан, військові.

Павло прокидається від галасу на подвір'ї.

Я повернусь!

Вибігає. Бачить, що Аметхан б'ється на подвір'ї з військовими. Павло забігає в хату, хапає кітель Аметхана з орденами Героя Радянського Союзу, підбігає, накидає кітель товаришу на плечі.

Військові здивовано завмирають, відступають.

ПАВЛО

У чому справа, товариші?

Ви в хаті Героя Радянського Союзу, льотчика Аметхана Аметханова!

ВІЙСЬКОВИЙ

(простягає папір)

У нас наказ товариша Сталіна про депортацію зрадників татарської національності, що перебували на окупованій території!

АМЕТХАН

(рветься до бою)

Це вони – зрадники?! Ах ти, гнидо тилова!

ПАВЛО

Тихо... тихо, брате. Розберемось, товариші!

Скільки у нас часу?

ВІЙСЬКОВИЙ

(зняковіло)

Години зо дві буде, товаришу капітане!

ПАВЛО

Добре.

(Аметхану)

Заспокойся. Це помилка.

Пішли до командування!

(солдатам)

Кругом! Кроком р-у-у-ш!

Солдати відходять.
Аметхан і Павло швидко застібають
кітелі, виходять з двору.

СЦЕНА

ІНТ. КАБІНЕТ ГЕНЕРАЛА. РАНОК.
Аметхан з Павлом у кабінеті Генерала -
свого бойового командира.

ГЕНЕРАЛ

Що ж вам сказати хлопці... Справи
кепські...

Все татарське населення має бути
депортоване, як зрадники... Депортують
усіх. Без винятку!

АМЕТХАН

Це неправда! Тут діяли наші
партизанські загони! Це якась помилка...

В селищі лишилися старі та малі!

Мій народ...

(захлинається)

Ми... воювали!

ГЕНЕРАЛ

(зітхає)

Давайте так. Я даю авто - до станції.
А там - візьмеш квиток своїм батькам
на Краснодар, до мене - я дружину
попереджу... Це все, що я можу зробити...

Іншого виходу немає!

АМЕТХАН

Як же так, товаришу генерале?!

Ми ж - свої! Це наша земля!

А діти? А жінки? Чим вони завинили?!

(тихо, з відчаєм)

За що? Іване Петровичу?

ГЕНЕРАЛ

Накази не обговорюють, синку...

Все. Бери авто. І - мовчи!
І батькам скажи, нехай мовчать.
Роблю це, бо знаю, як ти вожвав.
Все. Розмову закінчено.

Павло і Аметхан «козирають».
Виходять.

СЦЕНА

НАТ. ИНТ. АВТО. ДЕНЬ.

Павло, Аметхан.

За кермом мовчазний, напружений
Павло, поруч похмурий Аметхан.

В кузові - пригнічені батьки
Аметхана...

(нарізка)

Іде «зачистка».

На татарських подвір'ях крики, плачі.
Жінок з немовлятами завантажують до
машин, у дворах - розкидані речі.

Знайомі обличчя солдат, яких
нещодавно радо зустрічали - вони
вантажать людей у машини.

Протягом усієї дороги до станції
Аметхан спостерігає ці картини...

Павло боїться глянути йому у вічі.

СЦЕНА

НАТ. ТОЙ ЖЕ ЧАС. ХАТА САІДЕ. ПОДВІР'Я
ЛЬОШКІНИХ БАТЬКІВ.

Саїде, Роза-Таміла, Мати Льошки,
масовка.

Мати Льошки з жахом спостерігає через
паркан, як виводять Саїде...

За нею біжить Роза-Таміла, хапає її
за руку, за край спідниці.

СОЛДАТ

Візьми її на руки, стерво!

Саїде відриває руки Розі від своєї спідниці, відштовхує її.

САІДЕ

Ця дитина - не моя!

Приблуда сусідська.

(Розі)

Йди геть, дівчинко!

РОЗА

(знову чіпляється за неї)

Мамо! Я з тобою!

СОЛДАТ

Як це не твоя? Вона тебе мамою кличе.

Не бреши, татарська сучко! Сідайте до авто!

Негайно!

Саїде знову відштовхує Розу.

Очима потайки вказує на дівчинку

Лідії, котра завмерла біля свого паркана, затуливши рота рукою.

САІДЕ

(Розі)

Йде геть, кажу тобі! Йди геть звідси.

Я тебе не знаю!

РОЗА

(розгублено, тихо)

Це знову гра? Дервіші повернулись?

САІДЕ

(солдату)

Вона - чужа. Її звать Роза Ройтберг.

РОЗА

Я - Таміла! Я - Таміла!

Я хочу з тобою!

СОЛДАТ
(штовхає Саїде до авто)
Давай хутчіш!

САІДЕ
Твоє ім'я - Роза. Чуєш? Не вигадуй!
Йди до своїх, приблудо!
Йди, кажу тобі!

Саїде з болем у серці знов силоміць відштовхує Розу від авто в ту мить, коли солдат вже готовий вхопити дівчинку. Роза відлітає, розмазує сльози по щоках... На допомогу приходить Лідія, вона підхоплює дівчинку.

ЛІДІЯ
Вона - не татарка! Вона - наша.
Клянуся. Вона - наша.

Лідія тримає Розу. Саїде залазить до кузова.

Авто заводиться.
Саїде махає матері Льошки...

САІДЕ
Я повернусь!

Машина від'їжджає...
Роза виривається з рук Лідії, біжить за машиною. Авто їде вуличкою.

Поволі до Рози приєднуються і інші дітлахи, вихованці Саїде - вони вискакують з дворів і мчать за авто. Виглядають свою рятівницю.

Саїде підводиться в кузові - мовчки дивиться на них.

Діти біжать, мов цуценята, втрачаючи сили, падаючи у порох і знову зводяться...
Дрібоче купа дитячих ніг...

РОЗА
(на бігу)
Мамо! Мамо! Мамо!

СЦЕНА

НАТ. СТАНЦІЯ. ДЕНЬ.
Масовка.

Гвалт. Гавкіт собак, ланцюг
військових.

Татар вантажать у «теплушки». Натовп.
Штовханина.

У натовпі - Саїде.

Вона підхоплює на руки якогось
хлопчика, що загубив маму, її заштовхують
до теплушки.

Теплушки з гуркотом зачиняються.
Саїде приникає до заґратованого віконця.

Потяг рушає. Саїде востаннє бачить
гори...

Вихованці Саїде біжать за потягом.

ДІТИ

Саїде-ханум! Саїде-ханум!

САІДЕ

(в теплушці, притискаючи до себе
хлопчика, що плаче. Шепоче)

Ми повернемось... Ми повернемось...

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ПАНОРАМИ. ДЕНЬ. ВЕЧІР.

Потяг їде, стукотять колеса. В потягу
стоять знесилені люди - діти, старі.

Хтось - лежить - помер.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. СТАНЦІЯ, ВАГОН. ДЕНЬ.

Масовка

Зупинка на станції. Ланцюг
військових. Далі - люди, місцеві мешканці.

Жінка з мертвим немовлям шалено калатає в двері. Солдат неохоче відчиняє.

СОЛДАТ
Чого тобі? Тихо!

ЖІНКА
(простягає немовлятку)
Благаю - нехай поховають...

МІСЦЕВА МЕШКАНКА
(підходить, простягає руки - забрати померле немовля)
Синку, дозволь мені! Люди ж...

СОЛДАТ
Які вони люди! Це зрадники!

ЖІНКА
Благаю... Мій чоловік воював...

СОЛДАТ
(мешканці міста)
Та бери вже... Нехай...

Місцева мешканка бере дитину.
Відходить.
Киває жінці. Солдат зачиняє двері.

ЖІНКА
(в шпарину дверей - навздогін добрій жінці)
Його звали Магомет... Магомет!

СЦЕНА

ІНТ. ВАГОН. ДЕНЬ.
Саїде, мати хлопчика, масовка

Саїде сидить біля помираючої матері хлопчика.

МАТИ ХЛОПЧИКА
Догляньте його, ханум...

Саїде киває. Мати помирає. Саїде обіймає хлопчика.

СЦЕНА

НАТ. СТЕП. ДЕНЬ.
Саїде, масовка.

Зупинка в степу. Солдати відчиняють вагони, оточують поле.

ОФІЦЕР

Увага! Хто хоче поховати своїх мертвих - даю вам годину! Швидко!

Люди починають швидко вистрибувати з вагонів, виносять мертвих. Саїде за допомогою інших виносить з вагона мати хлопчика.

Метушня, крики. Деякі родини починають швидко рити землю руками...
Офіцери закурюють, спостерігають...

...Солдати оточили колом місце, де поховали мертвих. Молитва.

Починається злива. Знову - метушня, крики.

Солдати заганяють людей у вагони. В натовпі Саїде падає в рівчак, втрачає свідомість. Потяг рушає...

СЦЕНА

НАТ. СТЕП. ДЕНЬ.
Саїде, хлопчик Атем.

У степу - тиша і спокій. Ніби нічого не було - лише серед поля видніють свіжі пагорби могил...

Саїде приходиться до тями. Чує, що десь скімлить дитина.

Йде серед пагорбів і знаходить того хлопчика - Атема.

Бере його на руки. Довкола - безмежний порожній степ...

Візуальний ряд:

...Саїде з хлопчиком йдуть степом...

...по вулицях незнайомого міста...

...Саїде відриває монетки від національного намиста, яке зберегла і купує на ринку хліб, дає Атемові...

...Саїде, побачивши патруль, хапає хлопчика і біжить, біжить - прибігає на вокзал...

Безсило опускається під будівлю просто на землю, мов жебрачка.

Проходить якась жінка, тицяє їй до рук яблуко.

Саїде нюхає яблуко - заплющує очі, згадуючи запахи власного яблуневого саду...

СЦЕНА

НАТ. ВОКЗАЛ ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТЕЧКА.
ВЕЧІР.

Саїде, Атем, Льошка.

Саїде з Атемом лежать під будинком вокзалу, мов мертві.

Повз проїжджає безногий з гармошкою на спині.

Зупиняється - він на одному рівні з жінкою. Тормосить її.

Саїде приходить до тями. Вони дивляться одне на одного...

Безногий сором'язливо покашлює, ховає очі.

Це - Льошка.

ЛЬОШКА

Ну... зі свідан'іцем, сестричко...

САІДЕ
(в розпачі)
Олексію?... Ти? Льошка!
(плаче, обіймає його)

Льошці незручно, він відстороняється.

ЛЬОШКА
(киваючи на сплячого хлопчика)
Твій?..

САІДЕ
Мій...

ЛЬОШКА
Чому ти тут?

САІДЕ
А ти?! Мати на тебе так чекає. Батько
загинув...
Як ти можеш?!

ЛЬОШКА
Я не повернусь... Таким. Ні.

САІДЕ
Ми повернемося разом! Чуєш?

Льошка відчайдушно регоче.

ЛЬОШКА
Як хто, сестричко? Матері на шию?
Нехай вже думає, що я герой...

САІДЕ
Але ж ти - герой, Льошко!
Ти ноги не на гулянці втратив!

ЛЬОШКА
А я тепер тут на гармошці граю.
Заробіток непоганий. На чарку
вистачає...

Я повернусь!

Кімнату в комуналці дали.
А що ще каліці треба?

САІДЕ
Льошко...

ЛЬОШКА
Нема більше Льошки, сестричко... Нема...

САІДЕ
І мене нема, Льошко... Але я повернусь.
Мені б тільки до товариша Сталіна
дістатися!
Розповісти все. Наші вохвали, як усі...

ЛЬОШКА
Дурне кажеш, сестричко... Слухай-но,
пішли звідси. Ти тут замерзнеш. І хлопець
твій загине. Вставай, вставай... Пішли...

Саїде тяжко підводиться, бере на руки
сплячого Атема.

Льошка дивиться на неї знизу вгору -
в його погляді - біль.

ЛЬОШКА
(відчайдушно-жартівливо)
Яка ти тепер стала... висока...

Вони йдуть з вокзалу - дивна трійця.
Люди з жалем дивляться їм услід...

СЦЕНА

ІНТ. КУХНЯ В КОМУНАЛЦІ ЛЬОШКИ. ДЕНЬ.
Саїде, сусідка, Атем, донька сусідки.

Саїде на кухні варить каву в
каструлі.

Сусідка спостерігає за нею.
Поруч крутяться Атем з дівчинкою.

ДІВЧИНКА

Що це твоя мама робить? Па-а-а-хне...

АТЕМ

Дядько Льоша каву дістав!

Я каву - б-р-р-р - не люблю - бо гірко!

СУСІДКА

(до Саїде)

Ти б, Санька, краще борщу мужику наварила!

Він хоч і безногий, але живий!

Мій ось загинув... Хочеш навчу?

САІДЕ

Нема часу мені вчитися...

СУСІДКА

Люта ти, Санька, баба. Звідки ти така причалапала?

Нетутешні ви...

(знімає з плитки свою каструлю, каже до доньки)

Ну, пішли, ніби все готове...

Сусідка з дівчинкою йдуть з кухні.

АТЕМ

Ма, а що таке - нетутешні?

САІДЕ

Ми, синку, татари. Ти хіба не пам'ятаєш, як біля моря жив? Біля гір?

АТЕМ

Не-а! А татари вони хто? Ті, хто каву п'ють?

САІДЕ

Кава - це перше, що ставиться на стіл для дорогих гостей в татарській оселі.

Я повернусь!

249

Хочу аби ти це запам'ятав, хоч би де був.

(садовить його на коліна)
Ніколи не забувай... Ніколи...

Хлопчик нишкне у неї на колінах.
Саїде замріяно дивиться за вікно, де падає сніг.

В снігу, за вікном ніби пропливають кримські пейзажі...

Це алюзія того, що Саїде розповідає хлопчику.

СЦЕНА

ІНТ. КІМНАТА ЛЬОШКИ. ВЕЧІР.

Льошка і Атем.

Льошка майструє для Атема літак.

АТЕМ

Ти мамку любиш мою?

ЛЬОШКА

(дає йому жартома по носі)

Не твого розуму діло!

АТЕМ

Знаю: любиш. А вона тебе?

ЛЬОШКА

Не знаю...

АТЕМ

Чому вона тебе не любить?

ЛЬОШКА

(серйозно)

Бо я не виконав, що обіцяв...

АТЕМ

А що ти обіцяв? Я мамку люблю - я виконаю!

ЛЬОШКА

Обіцяв їй чинару під вікном посадити.
Високу-високу!

АТЕМ

Навіщо?

ЛЬОШКА

Чинара росте на подвір'ї щасливої
родини.

Як символ любові...

АТЕМ

А чому не посадив?

ЛЬОШКА

Війна не дала...

АТЕМ

А я посаджу! От побачиш!

Коли ми повернемось – я високу-високу
посаджу!

Щоб мамка мене любила! І тебе щоб
любила.

Ти хороший, дядьку...

ЛЬОШКА

(серйозно)

Посадимо, синку, обов'язково
посадимо!

Льошка поплескує його по плечі.
Відвертається...

СЦЕНА

ІНТ. КОМУНАЛКА. КІМНАТКА ЛЬОШКИ.

ДЕНЬ.

Саїде, Льошка, Атем, дівчинка

Саїде пере речі в тазику. Атем бігає
по коридору разом із сусідською дівчинкою.

Льошка заворожено дивиться на Саїде.

САІДЕ

Не дивись так...

ЛЬОШКА

А що нам втрачати?

Ми тепер разом, мов листя відірване.
Треба триматися купи.

САІДЕ

Неправду кажеш. Не може того бути.

У нас є дім. Є земля. Ми на ній разом
виросли.

Треба лиш правди добитись.

ЛЬОШКА

Ні. У нас є - ось це
(обводить рукою кімнату)

І це!

(вказує на Атема)

І ми маємо жити. Війна закінчилась.

Маємо жити, сестричко...

САІДЕ

Як? Як жити, коли там, в Сибіру гине
цілий народ? Мій народ? Діти... Старі...
Жінки...

Як мені жити після цього?

ЛЬОШКА

А ось як: давай одружимося - ти маєш
змінити прізвище. У мене пенсія.
Прогодуємося.

І хлопця твого виростимо...

САІДЕ

(кидає прати)

Та ти що таке надумав?!

ЛЬОШКА

(він нервує)

Що, гребуєш калікою? Так? Кажі - так?

Ну, не прилечу я за тобою на літаку!
Але ж - я літав! Вісім німецьких
літаків на моему рахунку!

Ну, не посадив я чинару!!! Ти ж за
іншого вийшла!

Ну, п'ю я, як чіп, на гармошці по
вокзалах граю!

Гребуеш? Розумію...

(сопе, наливає собі горілки)

Врятувати я тебе хочу, сестричко...

Нехай хоч так - калікою, а врятувати...

Я тобі огидний - не торкайся мене.

А в РАГС сходити варто. Прізвище
зміниш - ніхто тебе не чіпатиме...

САІДЕ

(підходить. Лагідно обіймає)

Дякую тобі, Льошко... І не гребую я.

І якби ти таким повернувся - вибігла
б тобі назустріч...

Але не можу я. Я маю йти. Я маю
розповісти про цю несправедливість. Маю
бодай щось зробити.

Мій народ - не зрадники!

І ми маємо право жити на своїй землі!

Розумієш?! От перепочину в тебе
трошки.

І буду повертатися.

Це якась помилка... Там, нагорі, все
вирішать... Товариш Сталін розбереться!

Я знаю.

ЛЬОШКА

Нікуди я тебе не пушу!

Хто тебе там, на хрін, слухати буде?!

Ти для них - зрадниця! Ворог!

САІДЕ

Який я ворог? Я партизанам
допомагала!

ЛЬОШКА
Ніхто розбиратися не буде!

САІДЕ
Неправда! Я повернусь, чуєш?!
Мене послухають! Я повернусь!
Завтра ж поїду!

ЛЬОШКА
Нікуди ти не поїдеш! Не пущу!

САІДЕ
А я і не питатиму!

ЛЬОШКА
Вперта... Як була - вперта!

САІДЕ
Це ти впертий! Нічого не розумієш.

Вони замовкають. І раптом сміються,
як у дитинстві.

СЦЕНА

ІНТ. КІМНАТА ЛЬОШКИ. СВІТАНОК.
Саїде.

Саїде тихо встає з ліжка, одягається.
Дивиться на сплячих Льошку та Атема.
Бере з собою документи, причепуряється.
Виходить з хати.

СЦЕНА

ІНТ. КІМНАТА ЛЬОШКИ. РАНОК.
Льошка, Атем

Льошка прокидається. Дивиться зі
своєї розкладачки на порожню постіль
Саїде, де спить лише Атем.

Підхоплюється, розштовхує хлопця.

ЛЬОШКА
Де мама?

АТЕМ
(спросоння)
Мама?..

ЛЬОШКА
Вставай, синку, вставай! Хутчіш!
Вставай, кажу тобі!

Вони швидко починають збиратися.

СЦЕНА

НАТ. ІНТ. ПОДВІР'Я НКВД. ВЕЧІР.
Саїде, Льошка, Атем, масовка

З будинку на подвір'я виводять до «воронка» заарештовану Саїде.

З іншого кінця вулиці на візку мчить Льошка, за ним - Атем.

Саїде ведуть, вона розгублено озирається, бачить Льошку і Атема, поривається до них.

Її хапають, б'ють. Льошка, мов звір, кидається вперед.

АТЕМ
Мамо! Мамо! Не займайте її!

Льошка поспішає на допомогу, їде на групу НКВДистів.

САІДЕ
Льоша! Не треба! Дитину бережи!

Саїде заштовхують у машину.
Льошка падає. Атем не знає, до кого бігти.

ЛЮДИНА З МАСОВКИ
Фронтовика не затопчіть!

Я повернусь!

Люди кидаються до Льошки, затуляють від нього Саїде.

Льошка намагається прорватися крізь натовп.

АТЕМ

Тато! Тато!

(в бік авто)

Мамо!

Гірко плаче. Авто від'їжджає.

СЦЕНА

Табори.

(візуальні ряди)

...Саїде пиляє дрова разом з іншими жінками.

...До жінок привозять військовополонених німців, які мусять вантажити дрова на вантажівки...

СЦЕНА

НАТ. ЛІС. ДЕНЬ.

Саїде, колишній Слідчий, масовка

...Німці вантажать дрова... Серед них - колишній Слідчий, котрий пожалів і відпустив Саїде.

Він проходить повз жінок. Впізнає Саїде.

СЛІДЧИЙ

Саїде? Саїде Аріфова?

САІДЕ

(довго вдивляється)

Ви?

СЛІДЧИЙ

(сумно посміхається)

Отже, тепер ми... як то у вас кажуть... - в одному човні. Чому ви тут, фрау?

САІДЕ

(похмуро)

Я перебувала на окупованій території...

СЛІДЧИЙ

І це - все? Ось вам - ваша правда.

У вас саджають своїх...

САІДЕ

(вперто)

Як ви там казали: солдати мають виконувати наказ. От вони і виконують.

Певно, так треба...

Але в моєму випадку - це помилка.

СЛІДЧИЙ

(іронічно посміхається)

Ці помилки не вартують життя таких гарних фрау, як ви...

Підходять охоронці, розштовхують їх.

ОХОРОНЕЦЬ

(до Саїде)

А ну, тварь татарская, марш на место!

(до німця)

Шнеля, арбайтен, арбайтен!

Саїде і колишній Слідчий розходяться врізнобіч.

Робота продовжується.

Саїде пиляє дрова, поглядає в бік німців, котрі носять їх до вантажівки. Слідчий посміхається їй.

Саїде стискає зуби, пиляє дрова.

СЦЕНА

ІНТ. НАТ. ТАБІР. ЖІНОЧИЙ БАРАК. ДЕНЬ.
1953 рік.

Татарські жінки після роботи займаються своїми справами - хтось вкладається спати, хтось тихо шепочеться

в кутку з подругами. Саїде втомлено
знімає хустку, пригладжує волосся.

1-а ЖІНКА

А ти ще гарна, Саїде...

Правда, правда...

І зуби в тебе цілі... Щаслива...

САІДЕ

Так... Щаслива...

2-а ЖІНКА

А німчура, ну той, блондин, на нашу
Саньку оком накинув!

САІДЕ

(сухо)

Через нього я колись втратила дитину.

Не верзи дурниць...

2-а ЖІНКА

Ох, пробач, сестро...

До бараку вбігає одна з ув'язнених.

ЖІНКА

Сталін помер!

Всі схопились. Пауза.

1-а ЖІНКА

Врешеш!

ЖІНКА

Сама чула. Прибиралася у коменданта -
по радіо почула!

2-а ЖІНКА

(впадає в істерику)

Що ж тепер буде, бабоньки-и-и-и?

Хто ж тепер нас на батьківщину
поверне-е-е-е...

Багато хто з жінок падає обличчям на
нари, плачуть.

Саїде завмирає з гребінцем в руках.

3-я ЖІНКА

У кого нам захисту просити?

Хто ж тепер нам допоможе, Саїде-е-
е?..

Вона кидається в обійми Саїде.

Саїде у відчаї заплющує очі, по щоках
котяться сльози...

СЦЕНА

...Саїде розплющує очі...

НАТ. ВУЛОЧКА УЗБЕКСЬКОГО МІСТЕЧКА
ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ – ЯНГІЮЛЬ. ДЕНЬ.

1953 рік

Саїде йде вуличкою Янгіюля.

Атмосфера спокою, миру, розміреного
життя південного містечка.

На Саїде шовкова сукня, в руках сітка
з продуктами – видно, що вона трохи
відійшла від табірних жакіть і
намагається пристосуватися до життя.

Вуличкою біжить ватага хлопців,
дрібочуть босі ноги (за аналогією із
початком фільму). Хлопці кричать, а
пробігаючи повз Саїде, кумедно вітаються
на бігу.

1-й ХЛОПЕЦЬ

Кіно привезли!

2-й ХЛОПЕЦЬ

Яке кіно?!

Здрастуйте, Саїде Ахметівна!

3-й ХЛОПЕЦЬ

З Самойловою та Баталовим!

«Летять журавлі»!

1-й ХЛОПЕЦЬ
Усман, Усман - гайда з нами!
Салам-алейкум, Саїде Ахметівна!

2-й ХЛОПЕЦЬ
Про що кіно?

4-й ХЛОПЕЦЬ
Про війну!
Доброго дня, Саїде Ахметівна!

1-й ХЛОПЕЦЬ
Це не про війну - про любов.
Для дівчат!

3-й ХЛОПЕЦЬ
Пішли, Фархаде!
Мати безкоштовно пропустить...

2-й ХЛОПЕЦЬ
А давай - на спір! На ніжик!

1-й ХЛОПЕЦЬ
На військовий пасок!
Салам-алейкум, Саїде Ахметівна!
Скажіть цьому бовдуру: кіно ж про
війну?

Саїде лагідно посміхається своїм
учням, призупиняється.

САІДЕ
Про війну...

1-й ХЛОПЕЦЬ
Ну, я ж казав!
(дає потиличника товаришу)

САІДЕ
...і про любов.

2-й ХЛОПЕЦЬ
Один-один! Ножик на пасок!

Махньомся?!

Саїде сміється. Хлопці біжать далі.

САІДЕ

(гукає услід)

Фархаде! Усмане! Хлопці!

Завтра - відробляти, на бавовну! Всім класом!

Чуєте мене?

(зітхає)

На бавовну... хлопчики... всім...

СЦЕНА

НАТ. БАВОВНЯНИЙ ЛАН. ДЕНЬ.

Джебраїл, Саїде, масовка.

Атмосфера середньовічного рабства. Жінки і діти збирають бавовну. За ними наглядають вершники.

Часом хтось з вершників змахує батогом над головами людей...

Серед наглядачів - бригадир, узбек Джебраїл, закоханий в Саїде.

Він весь час кружеляє біля жінки.

Звук гонга.

ДЖЕБРАІЛ

Обід! Перекур!

Жінки тяжко розгинаються, повільно рушають до імпровізованої «їдальні» - шатра посеред лану.

Школярі першими біжать до польової кухні, стають у чергу за супом і водою.

Саїде важко йде серед інших жінок. Це матері її учнів, які теж відробляють «трудодні» на лану.

Жінки з повагою заговорюють до неї.

ЖІНКА-УЗБЕЧКА

Салам-алейкум, Саїде Ахметівна, як

там мій Садик? Вже краще? Я з ним
щовечора займаюсь - диктанти диктую - вже
сил нема!

САІДЕ

Набагато краще, Мамлакат Курбатівна,
ще трохи - і на четвірку витягнемо!

Жінки підходять до «кухні»,
всідаються на траві, чекають, поки діти
дістануть собі супу.

Хтось закурює цигарку, хтось
перев'язує хустку.

Молодиці кокетують із вершниками.

Саїде сідає осторонь, витягає з
кишені листа...

ЖІНКА-ТАТАРКА

(киваючи на листа)

З дому, Саїде-ханум? Пишуть?

Хтось живий там лишився?

САІДЕ

Пишуть... Це Роза... Роза Ройтберг,
донька моя...

(занурюється в читання)

Жінки - узбечка і татарка - відходять
далі.

УЗБЕЧКА

Не знала, що у Саїде є донька...

ТАТАРКА

Своїх у неї немає. Саїде-ханум у 43-
му купу дітлашні від смерті врятувала -
чужої... А своїх так і не завела...

УЗБЕЧКА

Ну, вона ще не стара. Он, Джебраїл
довкола неї в'ється... З ласки Аллаха - ще
все попереду...

СЦЕНА

НАТ. БАВОВНЯНИЙ ЛАН. ДЕНЬ.

Саїде, Роза-Таміла

Саїде читає лист.

Перед її очима виникають картинки:
доросла Роза сидить перед відкритим
вікном у її рідному містечку (візуальний
ряд - кримський пейзаж, вулички, жінки і
чоловіки, море, гори... Інше життя).

На тлі цих видінь Саїде читає лист.

ГОЛОС РОЗИ

Салям-алеїкум, рідненька моя Саїде-
ханум...

Щойно дізналась адресу - й одразу
пишу...

Подивилась по карті - де той Янгіюль...
Як же далеко вас занесло, мамо Саїде...
Я тепер працюю в тому самому садку, в
якому ви нас рятували...

Весь час пишу листи до Верховної Ради
щодо вашого повернення на рідну землю.

Вже стільки їх написала!

Саїде оглядає лан, продовжує читати,
дещо повторює вголос, замріяно
посміхається

САІДЕ

(уривчасто продовжує читати)

Якщо у мене буде донька - я назву її
Саїде...

Другу - Сарою, як маму звали...

А хлопчика - хочу на честь батька -
Давидом.

Але спочатку мені треба закінчити
педагогічне...

...Ібрагім одружився із Ганною, хоч усі
були проти...

Тітонька Лідія померла...

Тітка Фатіма тепер в Сімферополі - до нас рідко приїжджає.

Я так на вас чекаю, моя рідненька!

Такий нині виноград вродив - кожна ягідка світиться і лопає ще в руках...

Саїде складає лист, ховає в кишеню.

Дивиться на лан.

До неї наближається Джебраїл.

СЦЕНА

НАТ. БАВОВНЯНИЙ ЛАН. ОБІДНЯ ПЕРЕРВА.

ДЕНЬ.

Саїде, Джебраїл, голова колгоспу.

ДЖЕБРАІЛ

Саїде... Ти відпочила?

Принести води?

САІДЕ

Дякую. Я дочекаюсь своєї черги.

ДЖЕБРАІЛ

А я без черги візьму.

САІДЕ

Чого ти хочеш, Джебраїле?

ДЖЕБРАІЛ

Сама знаєш.

Саїде... Треба щось вирішувати - я без тебе не можу!

(зворушливо-пафосно)

Саїде, виходь за мене заміж!

Хочу щоб ти була хазяйкою в моєму домі.

Матір'ю моїм дітям...

(трохи вдаючи з себе «акіна»)

Немає такої зорі на небі, що була б краща за тебе...

Немає такої квітки в світі, щоб

зрівнялася з тобою.

Будь моєю зорею і квіткою очей моїх...

Саїде сміється.

Джебраїл теж.

САІДЕ

У нас кажуть: не пускай корені там,
де немає твого серця...

Ти чудовий чоловік, Джебраїле...

Та серце моє не тут.

ДЖЕБРАІЛ

А у нас кажуть: серце там, де тобі
добре.

А ти ж казала, що тобі зі мною добре...

САІДЕ

(переводить розмову)

Гарні у тебе чоботи...

ДЖЕБРАІЛ

Це з Чимкенту надіслали. Мені там
роботу пропонують.

Виходь за мене, Саїде. Я добре
заробляю...

Ти тут сама пропадеш.

САІДЕ

Досі не пропала... У мене інші плани.
Зовсім інші, Джебраїле. Я тобі про це
вже казала.

Мій народ назвали зрадниками, зірвали
з домівок, знищили... Тут працюємо, як
раби...

ДЖЕБРАІЛ

Ну не можу я цього для тебе
скасувати!

Знаєш, як у мене за тебе серце
болить, коли ти там, в полі гнешся?!

Одружимось - не будеш працювати!

Я повернусь!

265

САІДЕ

(не слухаючи його)

Якби ти бачив, як нас вкидали до вагонів...

Як ми дорогою закопували трупи немовлят, старих, жінок - похапцем, мов тварин...

Не могу цього забути!

До того ж, мені треба знайти сина...

ДЖЕБРАІЛ

У тебе є син?

САІДЕ

Поклялась його матері. Мушу його знайти.

І мушу повернутись... У мене немає іншого вибору. Не ображайся.

До пари на коні наближається голова колгоспу.

ГОЛОВА КОЛГОСПУ

(здалеку гукає)

Джебраїле! Йди-но сюди. Розмова є.

Джебраїл киває Саїде.

СЦЕНА

НАТ. БАВОВНЯНИЙ ЛАН. ДЕНЬ.

Джебраїл, голова колгоспу.

Джебраїл йде до Голови.

ГОЛОВА

Ну ти що виробляєш, джигіте?

Ти ж у мене - кращий бригадир, а до баби як собака тулишся!

Соромно дивитись!

ДЖЕБРАІЛ

А я, Асхате Ібрагимовичу, одружитись

хочу.

Хіба це злочин?

ГОЛОВА

Ти що, з глузду з'їхав?!

Баба дійсно гарна - я б сам не відмовився...

Але одружуватись навіщо?

Зрадники вони. Всі зрадники.

Ганяти їх треба! А ти -

«одружуватись»!

Ганяти!

(кричить до всіх)

Обід закінчено! Обід закінчено!

Гонг. Вершники сідають на коней.

Починають зганяти людей на поле.

Саїде підводиться. Джебраїл з сумом дивиться, як вона разом з іншими береться до роботи...

СЦЕНА

ІНТ. КВАРТИРА САІДЕ. ВЕЧІР.

Саїде, земляки Саїде, дільничний міліціонер.

В квартирі Саїде - татари-дисиденти.

На столі - кава.

А ще - розкладені папери.

1-й ЧОЛОВІК

Хрущов при владі.

Може, до нього написати звернення?

2-й ЧОЛОВІК

Я по «Свободі» чув, що все йде на розвінчання «культу особи».

ЖІНКА

Мовчи. Що тим іноземцям довіряти?!

Чим вони нам допомогли в сорок четвертому?!. Пізно другий фронт відкрили...

Я повернусь!

267

2-Й ЧОЛОВІК

А я в сорок четвертому воював.
Лише тепер стільки всього дізнався...
І про голод, і про депортації,
І про табори!..

А ми ж помирали з криком: «За
Сталіна!».

1-Й ЧОЛОВІК

Я гадаю - листи писати варто!
Хоч би хто там був нагорі!
Мають звернути увагу.
Ми мусимо повернутись на свої землі.
Встановити справедливість.

САІДЕ

(несподівано жорстко)

Де ви бачили справедливість, Муса-
бей?

Одного разу я її шукала - це
закінчилось арештом.

Листи писати - це для
самозаспокоєння.

1-Й ЧОЛОВІК

Що ви таке кажете, Саїде-ханум?

САІДЕ

Це - система! Невже ви досі цього не
зрозуміли?

Машина! Скеля! Листами про
справедливість її не зрушити!

ЖІНКА

(докірливо)

Саїде...

Дзвінок у двері. Всі завмирають.
Саїде різко підводиться, вмикає радіо
на повну потужність.

САІДЕ

Це дільничний!

(жінці)
Неси манти з кухні!
(чоловікам)
Пляшку - на стіл.

Всі хутко збирають папери.
Накривають стіл обрусом. Жінка несе манти, чоловіки ставлять пляшки на стіл, всі сідають.

Саїде відчиняє двері. Входить Дільничний.
Прискіпливо оглядає присутніх.

ДІЛЬНИЧНИЙ
Що - збори?

САІДЕ
У нас день народження, Олександр Петровичу!
Сідайте з нами, запрошую до столу!

Дільничний жадібно косує на пляшки, закуску.

ДІЛЬНИЧНИЙ
День народження, кажеш?
(благодушно)
Ви у мене, зрадники, во-о-о де!
Я вас наскрізь бачу!
(оглядає кімнату і стіл)
Їсти з вами не сяду! Ще чого!

САІДЕ
Ну то я вам із собою загорну!
Метушиться, збирає зі столу їжу, загортає манти в папір.
Дільничний жадібно дивиться на пляшки.

ДІЛЬНИЧНИЙ
Самогон женете? Це - стаття!

САІДЕ

Це наше вино. З винограду. Який
самогон!

Смачне...

Дільничий виходить у коридор, щоб
його не бачила решта людей і дає знак
Саїді пальцем: вийди і налий мені
непомітно!

Саїде робить знак іншим, бере пляшку,
виходить з дільничним до кухні. Наливає
йому чарку.

Той випиває. Посміхається.

ДІЛЬНИЧНИЙ

Справді, гарне винце...

А як там... Як там мій бовдур?

Чому самі трійки?

САІДЕ

Я позаймаюсь із ним, Олександрє
Петровичу.

Позакласно.

ДІЛЬНИЧНИЙ

От і добре.

Саїде дає йому пакунок з їжею.

Дільничний сам ще раз наливає собі
чарку, випиває.

ДІЛЬНИЧНИЙ

(вже на порозі)

Ну, святкуйте... але пам'ятайте - в
разі чого...

(стискає кулак)

Ви всі у мене - тут! Як миші!

Саїде хапає пляшку зі столу.

Доганяє його на порозі, запихає в
кишеню.

Дільничний іде.
Саїде зачиняє двері. Повертається до кімнати.

Всі сидять мовчки.

САІДЕ
(в задумі)
Ось так... Як миші...

СЦЕНА

1989 РІК.

Кінохроніка.

На екрані - значні події за останні двадцять років, на котрих - історія країни.

Запуск ракети... Гагарін...
Виступ Хрущова...
Виступи Брежнева...
Похорони генсеків...
Горбачов...
Сахаров...
Кадрі мітингів...
Татарський мітинг у Сімферополі...

Поволі кадри хроніки зменшуються і ми бачимо, що вони транслюються по телевізору в квартирі Рози у Сімферополі...

СЦЕНА

ІНТ. КВАРТИРА РОЗИ. ДЕНЬ.

У кімнаті працює телевізор, по якому показують мітинг у Сімферополі. Роза, її діти - Саїде (30 років), Сара (25), Давид (17), чоловік Рози, онуки - хлопчик і дівчинка Саїде, дівчинка Сари.

Роза, поглядаючи в телевізор, чепуриться, одягається, квапить вже дорослих дітей і онуків.

РОЗА

Та хутчіш! Потяг за годину!

ОНУКА

Бабусю, а кого ми зустрічатимемо?

САІДЕ

Ма, а нам що - всім треба йти?

Ми ж її зовсім не знаємо...

РОЗА

Всім! Їй буде приємно вас побачити.

ОНУК

А хто вона?

РОЗА

Вона моя мама.

ОНУКА

(киває на старий весільний портрет
Сари і Давида, що висить на стіні)

А це хіба не твоя мама?

РОЗА

Це мої батьки. А Саїде-ханум мені
життя врятувала.

Причому - двічі! І в окупації, і коли
татар депортували...

Тому вона теж - моя мама.

Сьогодні вона повертається.

І ми всі мусимо її зустріти.

Ми - її родина. Зрозуміло?

ДАВИД

Не дуже... Я з друзями домовився на
рибалку... Чому я маю зустрічати якусь...
якусь невідому тітку?!

ЧОЛОВІК РОЗИ

(відкладає газету, говорячи, поволі
заводитьсь)

Слухай, синку, а чому ця, як ти
кажеш, «невідома тітка», мала рятувати
від смерті твою маму? Ризикуючи життям? Га?

А чому вона мала відсидіти в таборах?
На поселенні? Чому її вигнали звідси?
Її та ще кілька сот тисяч таких
самих, як вона?

ДАВИД

Тату... Та я що? Я нічого...
Треба - то й треба. Зустрінемо.

РОЗА

І не просто зустрінемо: вона - ваша
бабуся!

Вона нам рідна!

І - крапка.

(Давиду)

Бери квіти.

(той бере з вази свіжий букет)

Саїде, вгамуй дітей.

Саро, годі чепуритися!

(поглядає на себе в дзеркало)

Чи вона мене впізнає...

Ціле життя проминуло...

Ціле життя...

СЦЕНА

НАТ. ВОКЗАЛ. ДЕНЬ.

Роза з родиною, Саїде, масовка.

Роза з родиною схвильовано чекає на
прибуття потягу.

Потяг зупиняється. Роза підводить
всіх до потрібного вагону. Її хвилювання
передається і всій родині.

Діти й онуки розчулено стежать за
матір'ю.

Роза відстороняється від чоловіка,
береться рукою за серце.

З вагону помалу спускається маленька
стара жінка - Саїде-ханум.

Роза кидає родину, біжить до неї.
Зупиняється шанобливо. Саїде уважно
дивиться на неї.

САІДЕ
(посміхається лукаво)
Таміло... дівчинко...

Роза мовчки кидається до Саїде.
Обнімає її.
Завмирає...

ОНУК РОЗИ
(голосно до матері)
Мамо, а чого бабуся нашу бабцю інакше
кличе?

САІДЕ-молодша
(крізь сльози)
Я тобі потім розповім...

Вся родина тихо підходить до двох
жінок.
Урочиста і зворушлива мить: Діти й
онуки мовчки обіймають їх.

СЦЕНА

НАТ. УРОЧИСТИЙ МІТИНГ НА ПЛОЩІ. ДЕНЬ.
Саїде, родина Рози, Фатіма, масовка

Саїде серед людей на мітингу.
Поруч із нею - Роза.
Вони слухають промови, які чутно
звіддала - про повернення татар на свою
землю (вкраплення хронікальних кадрів з
мітингів тих часів)

РОЗА
(тихо, нахилившись до Саїде)
Саїде-ханум, а з села вам були
звісточки?

Я там сто років не була.
Та й не можу... Надто сумні спогади.

САІДЕ
Скільки не писала - всі листи
поверталися.

Та й кому писати? Тих, кого знала - не лишилося. Певно, і будинку вже немає...

РОЗА

А хлопця того знайшли? Ви казали, що хотіли всиновити його.

САІДЕ

Ох... Писала. По всіх дитбудинках.

Він з Льошею лишився. А тоді - казали мені - всіх калік-фронтників на Валаам «зачищали», аби не псували вигляду міст. Певно, Льошу туди і забрали... А хлопчика мого... невідомо куди...

РОЗА

Які часи ми пережили, мамо... Які часи...

СЦЕНА

НАТ. ПЛОЩА. МІТИНГ. ДЕНЬ.

Саїде, Роза, масовка, ведучий мітингу

Раптом Роза хапає за руку Саїдеханум, киває на ведучого мітингу

ВЕДУЧИЙ

...А тепер я прошу піднятися на цю сцену тих, хто приїхав сюди з різних куточків світу!

Отже...

(розгортає папірець, зачитує прізвища врятованих Саїде дітей. Вони, вже дорослі, поволі піднімаються на сцену)

Давид Резник! Мойша та Ізабелла Вайнери! Ганна Швейборт! Мойсей та Марія Фіш! Ісаак Кацман! Олександр Верховський!

Перелік триває... Роза обіймає розчулену і здивовану Саїде, котра намагається упізнати в цих дорослих людях своїх вихованців. Головуючий продовжує

викликати їх - дехто виходить з дітьми, онуками, всі шикуються на сцені в одну лінію.

Всі вони з квітами...

ВЕДУЧИЙ

Роза Ройтберг!

Роза виходить разом з усіма.

ВЕДУЧИЙ

Саїде-ханум!!!

Прошу піднятися до своїх дітей!

Їй допомагають піднятися на сцену.

Хвилююча мить: «діти» завмерли в урочистій паузі.

Саїде повільно прямує крізь живий людський коридор - до трибуни. Перед нею розступаються, допомагають піднятися.

Саїде на сцені. Вона урочисто проходить повз «дітей», вдивляючись у кожне обличчя і впізнає їх, називає так, як вона їх і назвала в 43-му.

На майдані западає тиша.

САІДЕ

Аміре... Рустем... Ахмет... Тамара... Фархад... Рифат... Зульфія... Рустем... Фаріде... Таміла...

СЦЕНА

НАТ. МАЙДАН. ДЕНЬ.

Саїде, Роза, Фатіма, масовка.

Саїде-ханум з оберемками квітів стоїть в оточенні людей уже внизу. Її знімають кінокамери, оточують журналісти з диктофонами. Юрма. Гамір. Поруч із Саїде Роза.

Протягом свята за Саїде з натовпу уважно спостерігає інша жінка - її

ровесниця.

Вона то наближається, то ховається за спинами інших, ніби намагається впізнати Саїде і не вірить своїм очам. Вона тримає в руках пачку газет - підторгує ними в переході. Час від часу люди купують у неї газети, але Фатіма неухважно бере гроші - вона поглинута спостереженням за Саїде і Розою.

РОЗА

Ви не втомилися, Саїде-ханум?

Може, перепочинемо та пообідаємо?

Всі на вас чекають.

Зараз Давид за нами на машині приїде - повеземо вас, як королеву...

САІДЕ

Не треба ніяких машин.

(сумно посміхається)

Знаєш, мені всі ці роки снівся один сон: дорога до нашого містечка... дерева... гори... море... і я йду по ній зовсім сама... шукаю свій дім під тим пагорбом...

Нехай так і буде. Довезете мене хіба що до роздоріжжя - бо я вже стара - так далеко не дійду...

РОЗА

Як скажете, Саїде-ханум...

Я розумію...

САІДЕ

(киває на трибуну)

Про що говорять всі ці люди?..

Чому вони так кричать?

Земля потребує тиші...

І роботи...

РОЗА

Так все складно. Ви повернулись, а миру нема...

Я повернусь!

277

До жінок нерішуче наближається
Фатіма.

Стоїть мовчки перед ними. Газети з її
рук падають, розлітаються...

Роза кидається піднімати газети.

Саїде і Фатіма вдивляються одна в
одну.

САІДЕ
Фатіма?

ФАТІМА
Я, Саїде... Чекала я на цю мить...
Ох, як чекала... Тільки не вірила, що
ти жива...
Пробач мені...

САІДЕ
За що мені тебе пробачати?

ФАТІМА
Це ж я тоді... Страшно мені було...
Ох, як страшно... Померти боялась...

САІДЕ
(посміхається)
Я тобі давно пробачила, Фатіма...
Не варто зараз сльози лити... Все
минулось...

ФАТІМА
Ти... знала?

САІДЕ
Здогадалась... Ми були надто
молоді...
Ми хотіли жити... Минулося. Все
минулося...

ФАТІМА
Так ти ж мене потім на роботу взяла!

Ти свята, Саїде, точно - свята...

Плаче, намагається поцілувати її руку.

Саїде віднімає руку. А потім жалісно обнімає колишню подругу.

На вулицю в'їжджає авто.

РОЗА

Ось і Давидик, Саїде-ханум!

За півгодини домчимо вас до рідних місць!

САІДЕ

До роздоріжжя! Далі - сама піду.

Я про цю дорогу все життя мріяла, дитино!

Мушу пройти її знову від початку до кінця...

Повітрям своїм подихати... Сама. Не турбуйтеся.

Давид відчиняє дверцята авто.

Саїде йде до авто.

ДАВИД

Бабусю, та я вас до самого дому домчу!

Роза презирається з сином, поглядом ніби каже: не лізь не в свою справу, як Саїде вирішила - так і буде!

Саїде сідає в авто.

Авто їде.

Фатіма лишається і довго дивиться услід машині, притискаючи до себе брудні газети.

СЦЕНА

НАТ. РОЗДОРІЖЖЯ. ВДАЛИНІ - СЕЛИЩЕ
САІДЕ. ДЕНЬ.

Саїде, масовка.

Саїде стоїть на дорозі. Вітер розвіває її сукню. Поволі силует Саїде перетворюється на її силует в молодості, коли вона майже так само монументально стояла в кузові авто і вітер розвівав її сукню – під час депортації...

Саїде повільно рушає до селища.

Її обгоняє ватага хлопчаків. Видно, як дріботять їхні ноги (за аналогією з початковою сценою), але тепер це ноги – в кросівках...

Хлопці різних національностей, і різного віку – як колись Аметхан зі своєю ватагою – біжать на пагорб. Старші роздають стусанів молодшим.

Чутно їхні вигуки...

ВИГУКИ

- Гайда! Біля хати Петрових – знов війна!
 - От мій татко зараз всім покаже!
 - Ха! Твій татко! А в мого є рушниця!
 - По-ду-ма-еш! А в мого – кинджал!
 - Та заткніться ви!
 - А що вони всі хочуть?
 - Щоб татарів в Криму не було!
 - Дурбецало! Щоб росіян не було!
 - Ги-ги-ги! Щоб інопланетяни тут жили, так?
 - А я тут народився...
 - І я!
 - А ми з Узбекистану повернулись...
- Але тато каже...

Ватага пробігає повз Саїде. Біжить на пагорб...

Саїде йде далі.

Візуальний ряд «нового» Криму:

...десь відпочивальники забивають «козла»...

...на одному подвір'ї голосно звучить «попса»...

...на іншому - йде суто татарське весілля...

...хтось буде хату на місці, де стояла синагога...

Саїде повільно спускається з пагорба, з якого відкривається панорама на вузьку вуличку, де колись стояли хати її і Льощиних батьків.

Зупиняється. Роздивляється. Спостерігає...

На вуличці біля будинків товчеться купа людей.

Здалеку Саїде не чує, про що вони говорять.

Але стає зрозуміло, що розгоряється якийсь конфліт.

До паркану під'їжджає авто нового господаря маєтку - Петрова.

Водій шанобливо відчиняє йому двері. Той виходить.

Частина натовпу кидаєтьс до нього, частина (татари) оточують свого «ватажка».

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЦЯ. ДЕНЬ.

Петров, масовка.

ПЕТРОВ

(витягає папірці з кишені, розмахує ними перед татарами)

Ну от! От документи. Ви це хотіли побачити?

Ось - підпис мера!

1-й ЧОЛОВІК

Засунь їх собі знаєш куди?!

Ця земля - наша!
Ми не для того сюди поверталися, щоб
милостиню просити!

Натовп гуде.
Петров підходить до господаря
сусіднього будинку.

ПЕТРОВ
Слухай, давно хочу тобі сказати -
дерева свої спиляй - вони на два метри
зайвих розрослися. Сливи на плитку
падають! Чавляться! Бруд у дворі!

ЧОЛОВІК
Який бруд від моїх слив?
Навіщо землю плиткою душити?!

ПЕТРОВ
Давай, як люди домовимось. Я тобі
давно пропонував: хату твою куплю - мені
ці сотки во-о-о як потрібні!
В місто переїдеш. Все одно ж на
роботу туди мотаєшся! Бабки добрі
заплачу - не хвилюйся!

ЧОЛОВІК
І я тобі, сусіде, сто разів казав:
хату я не продам!
Це - хата моєї матері!
А в твоєму маєтку - мій батько колись
жив!
Ти людина приїжджа. Тобі землю під
асфальт закатати - як склянку води
випити!

3-й ЧОЛОВІК
Все у них на бабки міряється!
Не слухай його!

2-й ЧОЛОВІК
А що ви зробили з виноградниками?

Понаїхали!

1-й ПРИВІЧНИК ПЕТРОВА

Це ми? Ми понаїхали? Та я все життя
горбатився тут, доки вами тут не пахло!
Я ці землі з руїн після війни
піднімав!

3-й ЧОЛОВІК

Та ви ж їх руїною і зробили!

Натовп гуде. Конфлікт розгоряється.
Саїде з тривогою поволі підходить
ближче.

ПЕТРОВ

Я тут завод будую, між іншим!
Щоб вашим же дітям було де
працювати!!

1-й ЧОЛОВІК

А нам ваші подачки ні до чого!
Ми самі дамо собі раду!
Ми на своїй землі!

ПРИВІЧНИК ПЕТРОВА

Та ви зрадники! Це всім відомо!
На все готове приїхали!
Мало вас били!

3-й ЧОЛОВІК

Ах ти, гнидо совдепівська!
Та у мене вся родина загинула в
Сибіру!
А батько - на фронті!
Та я вас!

ПРИВІЧНИК ПЕТРОВА

Ах ти, татарська морда!

Вигуки, стінка йде на стінку...

СЦЕНА

ТОЙ ЖЕ ЧАС.

(паралельна дія)

Камера віддаляється на пагорб.

Події бачаться немов «згори» – очима хлопчаків.

Видно, як люди загрозово зближаються. Гвалт.

Видно, як до натовпу наближається стара жінка в чорному – Саїде.

СЦЕНА

НАТ. ВУЛИЧКА БІЛЯ БУДИНКІВ.

Саїде, масовка.

Саїде йде крізь натовп. Виникає дивна пауза – обидві сторони шанобливо пропускають жінку.

Вона з гідністю мовчазно йде крізь людей.

Момент здивування. Поволі галас стихає.

САІДЕ

Мій бабай-лар – мій дідусь – завжди повторював: спочатку ми – люди!

А вже потім – татари, росіяни, євреї, українці, білоруси!

Байдуже, яка у нас віра і скільки грошей в кишені... Спочатку – ми люди!

Мені...

(голос її зривається)

Мені соромно за всіх вас.

(Петрову)

Сховай свої папери, синку...

Не сваркою діла вирішуються...

Досить нам цих сварок.

На цьому місці (киває на масток) жила родина з Донбасу... Коваленки...

А тут... (киває на «свою» хату і не може продовжувати)

Тут...

Саїде помічає у дворі високу чинару.

САІДЕ
(схвильовано)
Чий це будинок?

З натовпу виходить чоловік.

ЧОЛОВІК
Мій... Тут моя мати жила, ханум...

САІДЕ
А дерево хто посадив?

ЧОЛОВІК
Ми з батьком, як повернулись.
Він вже помер...

Саїде з трепетом вдивляється в обличчя чоловіка.

Вона вже впізнала Атема...
Посміхається.

САІДЕ
Проведи мене до того дерева.
Втомилась я...

АТЕМ
Проходьте, будь ласка.
(гукає у двір до сина)
Олексію! Принеси ханум стілець...

Його син, Олексій, біжить за стільцем, ставить його під чинарою.

Саїде проходить, з лагідною посмішкою оглядає парубка.

Сідає під чинарою.
Натовп мовчки спостерігає за її діями.

ЧОЛОВІК
(підносить їй полумисок з фруктами)
Ось, ханум, відвідайте.

Будьте гостем в цьому домі...
Вибайте нам - такі часи...

Саїде якось дивно дивиться на нього.
АТЕМ
Щось не так, ханум?

САІДЕ
(лукаво примружується)
Забув, синку, як я тебе вчила -
(киває в бік людей на вулиці)
Перш, ніж вирішувати важливі справи,
в татарській родині подають каву...

...Камера віддаляється на висоту
пагорба, де завмерли нинішні хлопці
(аналогія з початком фільму)...

Потім - все далі й далі - до верхівки
чинари - символу щасливої родини...

КІНЕЦЬ ФІЛЬМУ

Нові видання в серії «Читацький клуб»:

- Роздобудько Ірен. Дві хвилини правди.** Вид. третє. – К.: Нора-Друк, 2016. – 248 с. ISBN 978-966-8659-66-9.
- Роздобудько Ірен. Я знаю, що ти знаєш, що я знаю.** Вид. друге. – К.: Нора-Друк, 2016, – 240 с. ISBN 978-966-8659-62-1.
- Гранецька Вікторія. Щасливий.** – К.: Нора-Друк, 2015. – 296 с. ISBN 978-966-8659-60-7.
- Гарнава Анна. Бажання поверненню не підлягають.** – К.: Нора-Друк, 2015. – 200 с. ISBN 966-978-8659-67-6.
- Чапай Артем. Понаїхали.** – К.: Нора-Друк, 2015. – 240 с. ISBN 978-966-8659-61-4
- Денисенко Лариса. Танці в масках.** Вид. друге. – К.: Нора-Друк, 2015. – 212 с. ISBN 978-966-8659-42-3
- Роздобудько Ірен. Ранковий прибиральник.** Видання третє. – К.: Нора-Друк, 2015. – 160 с. ISBN 978-966-8659-55-3
- Дереш Любка. Остання любов Асури Махараджа.** Вид. друге. – К.: Нора-Друк, 2015. – 224 с. ISBN 978-966-8659-59-1
- Роздобудько Ірен. Зроби це ніжно.** Вид. друге. – К.: Нора-Друк, 2015. – 304 с. ISBN 978-966-8659-51-5
- Роздобудько Ірен. Гудзик-2. Десять років по тому.** – К.: Нора-Друк, 2015. – 320 с. ISBN 978-966-8659-48-5
- Роздобудько Ірен. Гудзик.** Видання четвєрте. – К.: Нора-Друк, 2015. – 224 с. ISBN 978-966-8659-47-8
- Образ Богдан (Боб). Київ – Париж (У пошуках застиглого часу).** – К.: Нора-Друк, 2015. – 320 с. ISBN 978-966-8659-43-0

Літературно-художнє видання

Роздобудько Ірен, Санін Олесь

КІНО НА ПАПЕРІ

Збірка

Ілюстрації Світлани Фесенко.

Оригінал-макет обкладинки Юрія Волгіна.

Фото для першої сторінки обкладинки надані компанією
«Пронто фільм».

*Виготовлено на якісному книжковому папері, який знижує втому очей
від читання. Папір екологічно чистий.*

Підп. до друку 01.02.16. Формат 84x108 1/32. Папір книжково-журнальний.

Гарнітура Тайм, Кур'єр. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 16,74.

Обл.-вид. арк. 16,6. Наклад 3000 прим.

Видавець: ТОВ Видавництво "Нора-Друк"

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4358.

03022, м. Київ, вул. Васильківська, 30. Тел.: (+38044) 4590944.

E-mail: nora-druk@ukr.net <http://www.nora-druk.com>

Замовлення № 16-111.

Віддруковано на ПАТ "Білоцерківська книжкова фабрика",
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.

Свідоцтво серія ДК № 4063 від 11.05.2011р.

Впроваджена система управління якістю

згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000

Ірен РОЗДОБУДЬКО

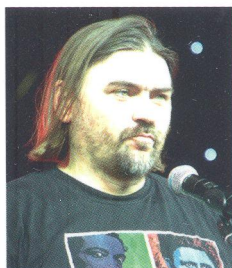
одна з найпопулярніших сучасних українських письменниць, журналістка, сценаристка, автор понад тридцяти книг для дорослих і дітей. Лауреат багатьох конкурсів і премій. Серед найбільш яскравих її успіхів можна назвати отримання перших премій на всеукраїнському конкурсі «Коронація слова» та конкурсі ім. князя Юрія Долгорукого, а також перемогу в Міжнародному конкурсі дитячої літератури «Портал». У жовтні 2008 р. художній фільм «Гудзик», знятий за сценарієм Роздобудько, отримав нагороду за кращий сценарій у категорії

«Телевізійний фільм / Драма» на XIII Міжнародному телефестивалі в Чорногорії.

Ірен Роздобудько автор дев'яти екранізованих сценаріїв, керівник курсу кінодраматургів Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого.

Олесь САНІН

відомий кінорежисер, актор, оператор, продюсер, музикант. Заслужений артист України. Лауреат Державної премії України імені Олександра Довженка. Закінчив Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого, стажувався в Голландії та США. Продюсер, оператор та режисер кількох десятків документальних фільмів та ігрових короткометражних фільмів. Найбільш відомі повнометражні стрічки режисера – «Мамай» та «Поводир».

Кіно створюється на папері. І ці «папери» мусять бути такими, аби прочитавши їх, режисер зрозумів: це саме те, про що він хотів говорити зі світом! Кінодраматургія – не спосіб самореалізації, а досить чітка наука, зі своїми законами. Які вони? Як зробити аби ваш сценарій продюсери прочитали в першу чергу?..

В другій частині збірки – літературний синопсис сценарію «Садок вишневий...», котрий був створений в 2008 році, отримав спеціальну відзнаку Всеукраїнського конкурсу «Коронація Слова» в 2011-у і... зі значними змінами став стрічкою «Поводир» режисера Олесь Саніна у 2013 році.

«Я повернусь!» – сценарій, створений для відомого режисера і актора Ахтема Сейтаблаєва задовго до анексії Криму.

В ньому – епічна історія кримськотатарської дівчини від 1930-х до середини 80-х років. Героїня, всупереч випробуванням долі, все життя мріяла повернутися до рідного Криму. І повернулась. Адже те, про що мрієш – збувається, якщо ти вмієш за це боротися.

ISBN 978-966-8659-64-5

9 789668 659645